

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Feyza GÖKGÖZ

ENFAL SURESİNİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Feyza GÖKGÖZ

ENFAL SURESİNİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Danışman

Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Feyza GÖKGÖZ'ün bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Saadettin ÖZDEMİR (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN (İmza)

Üye : Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ (İmza)

Tez Başlığı: Enfal Suresinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi
--

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 30/01/2023

Mezuniyet Tarihi : 06/04/2023

(İmza)
Prof. Dr. Engin KARADAĞ
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Enfal Suresinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

...../...../ 2023

İmza

Feyza GÖKGÖZ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

26/03/ 2023

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Feyza GÖKGÖZ
Öğrenci Numarası	20175263032
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Enfal Suresinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2046949355
Rapor Tarihi	26.03.2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 5 Alıntılar dahil: % 26
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 98 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENFAL SURESİ

1.1. Surenin Meali.....	5
1.2. Enfal Kelimesinin Anlamı	11
1.3. Enfal Suresi'nin Muhtevası.....	13
1.4. Enfal Suresinde Ele Alınan Temel Konular.....	15
1.4.1. Savaş.....	15
1.4.2. Barış.....	17
1.4.3. Takva	20
1.4.4. İman/Amel.....	24
1.4.5. Azim ve Tevekkül	29
1.4.6. Af/Mağfiret.....	32
1.4.7. Ensar-Muhacir	38

İKİNCİ BÖLÜM

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ (4-8. SINIFLAR) PROGRAMINDA YER ALAN KÖK DEĞERLER AÇISINDAN ENFAL SÜRESİNİN İNCELENMESİ

2.1. Enfal Suresinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı Kök Değerleri Açısından İncelenmesi	43
2.1.1. Adalet	44
2.1.2. Dostluk	51
2.1.3. Dürüstlük	53
2.1.4. Özdenetim.....	59
2.1.5. Sabır.....	63
2.1.6. Saygı -Sevgi.....	65
2.1.7. Sorumluluk	68
2.1.8. Vatanseverlik.....	71
2.1.9. Yardımseverlik	73

SONUÇ	77
KAYNAKÇA.....	79
ÖZGEÇMİŞ	87

KISALTMALAR LİSTESİ

Bsk	: Baskı
Bkz	: Bakınız
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
Doç.	: Doçent
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EBA	: Eğitim Bilişim Ağı
Ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Prof.	: Profesör
S	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu
YARD.	: Yardımcısı
vb.	: ve benzeri

ÖZET

İnsan, sosyal bir varlıktır. Semavi dinlerin tamamı sosyal düzeni kurmaya çalışmış ve bununla ilgili yaşama ilkeleri getirmiştir. İslam dini de bu ilkeleri içeren en son ve en mükemmel dindir. Özellikle beşerî ilişkilerde; adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, yardımseverlik gibi değerleri temel vasıflardan kabul etmektedir. Gelen peygamberlerin tamamı toplumu düzenlemek ve bu ahlaki prensipleri insanlara aktarmak için çalışmışlardır. Bunu gerçekleştirmek için de örgün ve yaygın eğitim yoluyla kitlelere ulaşmaya gayret etmişlerdir. Özellikle eğitim yoluyla maddi ve manevi değerlere vurgu yapılmıştır. Bu ilkelerin en bariz yer aldığı surelerden biri de Enfal suresidir. Bu sebeple araştırmada, Enfal suresini ele almamızın nedeni ferdin ve milletin iki cihan mutluluğu için ihtiyaç duyulan birtakım sosyal davranış kurallarının değişimi, düzenlenmesi ve bu sürecin işleyişi hakkında faaliyetleri içermesidir. Surede, özelde bireyler genelde toplumların inşası için temel ilkeler yer almaktadır. Bu sebeple aynı zamanda birer eğitimci olan resullerin Enfal suresini nasıl açıkladığı din eğitimi açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışmamız giriş hariç iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kuramsal bir çerçeve çizilmiştir. Surenin anlamı ve muhtevası hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Sure ile alakalı bazı temel kavramlar izaha çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Enfal suresinde yer alan konular, DKAB (4-8. Sınıf) öğretim programlarındaki kök değerler açısından ele alınmıştır. Neticede; Enfal suresinde, kardeşlikte dostluk, iman ve amelde sabır, barışta vatanseverlik, insani ilişkilerde saygı-adalet, azim ve tevekkülde sorumluluk gibi temaların dengeli bir biçimde izah edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Enfal Suresi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Öğretim Programı, Kök Değerler.

SUMMARY

THE EVALUATION OF THE SURAH ENFAL FROM THE PERSPECTIVE OF RELIGIOUS EDUCATION

Human is a social entity. All heavenly religions have tried to establish a social order and brought about the principles of life. Islam is the latest and most perfect religion, which includes these principles. Especially in human relations; It accepts values such as justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility and benevolence from its basic qualities. All of the prophets have tried to organize society and transfer these moral principles to people. In order to realize this, they tried to reach the masses through formal and widespread education. In particular, material and spiritual values were emphasized through education. One of the suras where these principles are most obvious is Surah Enfal. For this reason, the reason why we deal with the Sura of Enfal is that the individual and the nation includes activities about the change, regulation and the functioning of a number of social behavior rules needed for the happiness of the two worlds. In surah, in particular, individuals are generally basic principles for the construction of societies. For this reason, how the apostles, who are also educators, explained the Surah of Enfal, was evaluated in terms of religious education. Our study consists of two parts except the entrance. In the first section, a theoretical framework is drawn. A brief information has been given about the meaning and content of the surah. Some basic concepts related to the sura have been explained. In the second part, the subjects in Surat al-Enfal are discussed in terms of root values in DKAB (4-8th grade) curriculum. All in all; In Surah Enfal, friendship in brotherhood, patience in faith and deeds, patriotism in peace, respect-adults in humanitarian relations, determination and responsibility in trust in trust have been found in a balanced manner.

Keywords: Religious Education, Surah Anfal, Religious Culture and Moral Knowledge, Curriculum, Root Values.

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak nitelendirilen insan başıboş bırakılmamıştır. Beşerin ihtiyaç duyduğu her şey Kur'an-ı Kerim'in bütününde yer almaktadır. Bu sebeple ilahi kelimayı daha iyi anlayabilmek adına her alanda Kur'an-ı Kerim üzerine çalışmalara rastlamak mümkündür. Kur'an üzerinde çalışmak ise eğitim camiasında vazgeçilmez bir kaynaktır. Biz de muhtevastaki eğitim ilkeleri sebebiyle Enfal Suresi üzerinde eğitim bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirmeler yapmaya çalıştık.

Enfal Suresi toplumun ve bireyin eğitilmesi konusunda köklü değişimleri barındırmaktadır. Sure, hicretin ikinci yılında Bedir savaşından sonra inmiştir. Toplam ayet sayısı yetmiş beştir. Adını ilk ayette geçen “el-Enfal” kelimesinden alan surenin adı “savaş ganimetleri” anlamına gelmektedir. Surede bir toplumun değişimi ve bu süreçte yaşananlar belirtilmektedir.

Surede ahlak ve karakter eğitimi oldukça çarpıcı bir şekilde yer almaktadır. Bundan dolayı çalışmanın birinci bölümü, surede öne çıkan bir takım temel kavramların izah ve yorumlamaları ile başlamaktadır. Bu kavramlar ekseninde; gerçek bir müminde bulunması gereken nitelikler, Allah'ın iman eden kullarına yardımını, inanan kimsenin ahlak ile hakkı batıldan ayırabilme bilinci, iman edenlerin inanma gücü ile kendilerini iyileştirme ve azimleri ile bağlantısı, maddi ve manevi değerleri koruyabilmek için stratejik donanım ve hazırlıklara sahip olmasının gerekliliği, Müslümanlar arasındaki birlik ve dayanışmanın önemi gibi konular ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise; Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8. Sınıflar) öğretim programı kök değerleri Enfal Suresi ekseninde değerlendirilmiştir. Toplumsal ahlak ve eğitim ilkelerini tespit ederek eğitim kurumlarının hizmetine sunmak ve nitelikli insanlar yetiştirmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda ön plana çıkan on kök değerin kazandırılması hedeflenmiştir. İnsanın ruhsal, fiziksel ve duygusal özellikleri göz önünde tutularak istenilen noktaya erişebilmesi için Enfal suresi etrafında şekillenen değerler, bütünlük ilkesine uygun olarak sunulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın meydana gelmesindeki katkılarından ötürü danışman hocam Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN'e, değerlendirme sürecinde destek, öneri ve hoşgörüsünü esirgemeyen hocam Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ'e, değerli Prof. Dr. Saadettin ÖZDEMİR'e maddi ve manevi olarak güç veren ailem Mehmet&Naile BÜLBÜL ve Burak GÖKGÖZ'e teşekkürlerimi sunarım.

Feyza GÖKGÖZ

Antalya, 2022

GİRİŞ

Araştırmanın Problemi

Milyonlarca insanın tabi olduğu ilahi kitap, içerdiği evrensel prensipleri ile insanlığı maddi-manevi açılardan eğiten eşsiz bir eserdir. İnsan tabiatı gereği kötüye ve iyiye meyil edebilecek bir yapıdadır. Bu yüzden insanın eğitilerek yaratılışında var olan olumlu değerlere yönelmesi topluma hizmet edecektir. Bunun için de insanı geliştirmeye ve şekillendirmeye teşvik eden Kur'an'ın rehberliğine ihtiyaç vardır. Enfal Suresi de içeriği bakımından bu gereksinimlere değinen ve çözümler barındıran bir yapıdadır.

Enfal suresi, Bedir Savaşı'nın süreç, sebep ve sonuçları hakkında bilgiler sunmaktadır. Surede; gazveye katılanların psikolojik yapısı, savaşın hangi durumlarda gerekli olduğu, hedeflenenin dışında savaştan uzak durulması gibi konular dikkat çekmektedir. Bedir'de yaşananlar tüm Müslümanlara ithaf edilmekle birlikte surede insan hakları, savaş hukuku, toplumsal olgular, sosyal ilişkiler ve müminlerin taşıması gereken özellikler gibi bir takım evrensel ilkelerin önemi vurgulanmaktadır. Bu konuların gelecek nesillere aktarılmasında ise din eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. Bilhassa vatandaşlık ve ahlaki erdemlere önem veren değerler eğitimi sosyal ve psikolojik gelişimde oldukça önemli bir yerdedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in o toplumda yaşayan insanlara birtakım ahlaki prensipleri kazandırması hususunda kullandığı yöntem, usul, çalışmalar, bireylere yaklaşım tarzı gibi kaideler değerler eğitimi çerçevesinde ele alınmıştır.

Çalışmanın devamında yer alan on kök değeri (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) incelerken bakış açımızın kaynağını oluşturan Enfal suresi; kardeşlikte dostluk, iman ve amelde sabır, barışta vatanseverlik, insani ilişkilerde saygı-adalet, azim ve tevekkülde sorumluluk gibi temaları dengeli bir biçimde izah etmektedir. Bu nevi toplumsal dinamiklerin gelecek nesillere aktarılmasında ise değerler eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı Enfal suresinin içeriğinde yer alan temel konulardan faydalanılarak on kök değeri; doğrudan öğretim, akıl yürütme, sorgulama ve yansıtıcı düşünme gibi yöntemlerle kazanıma dönüştürmek hedeflenmiştir. Tüm ders öğretim programlarında bulunan on kök değerinin, en kritik araç olan okullarda duyuş, düşünüş, davranış olarak benimsenmesi istenmektedir. Bu açıdan on kök değer incelenirken, Enfal suresinden yararlanılarak ayet, olay, kıssa gibi etmenlerle daha açık, somut ve zengin bir içerikle öğrenci yeterliliklerini arttırmaya yönelik izahlar yapılmıştır. Bu bağlamda amaçlanan; gayeye ulaşmak için öğrenci merkezli yapılandırmacı yaklaşımla zengin metotlar aracılığı ile fertlere benimsetmektir.

Kur'an-ı Kerim insanı; beden, zihin, ruh, irade, vicdan, davranış gibi yönleriyle donatmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada da Enfâl suresi, kök değerler açısından incelenmiş ve elde edilen verileri pedagojik açıdan ele almıştır. Sure içinde yer alan olaylar ve Hz. Muhammed'in örnekliği hikâye, kıssa vb. metinler ile eğitim felsefesine uygun bir şekilde ifade edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında hem birey hem de sağlıklı bir toplum iletişimi açısından kök değerler ve önemi sure özelinde ele alınmıştır.

Amaç ve Önemi

Kur'an-ı Kerim ilahi ve evrensel bir kitaptır. Getirdiği esaslar da her çağda fazlasıyla önemlidir. Toplum ve bireyin de her alanda bu kaidelerden yararlanması bir gerekliliktir. Bu bağlamda bir devletin kendi geleceğine yapacağı en akılcı yatırım karakterli nesiller yetiştirmektir. Duyarlı vatandaş ve değerleri ile yaşayan bir millet için eğitim vaz geçilemez bir araçtır. Din eğitimi kapsamında kalp ve vicdan eğitiminin de yer aldığı düşünüldüğünde Kur'an ışığında birtakım değerleri inceleme ihtiyacı çalışmamızın ortaya çıkmasında bizlere fikir vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan bütün surelerin eğitime katkıda bulunacak çeşitli yönleri vardır. Bu amaçla Enfâl suresi üzerine; “Konulu tefsir çalışması: Enfâl Suresi örneği” (Gürbüzcan, 2021), “Enfâl- Tevbe Sûrelerindeki Kırâat-ı Aşere Farklılıkları ve Bunların Anlama Etkisi”(Bayraktar, 2020), “Siyer ve Meğazi eşliğinde Kur'an vahyini okumak Enfâl Sûresinde Bedir Savaşı örneği” (Yıldız, 2020), “Enfâl, âl-i imrân ve tevbe sûrelerinde bedir, uhud ve tebük gazvelerinin tasviri” (Kaya, 2019), “Kur'ân'da sosyal değişim (Enfâl: 53; Ra'd: 11 âyetleri bağlamında)” (Hatip, 2014), “Enfâl ve tevbe sûreleri bağlamında siyerin tefsirdeki yeri” (Özaktan, 2010), “Enfâl sûresinin içerdiği hükümler ve Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr ekseninde değerlendirilmesi” (Kılıç, 2009) gibi araştırmalar mevcuttur. Mevcut çalışmalarda genel itibariyle Enfâl suresinin tefsiri üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. Yapılan araştırmalarda terminolojik tahlillerden sıkça faydalanılmaktadır. Bunun yanı sıra Enfâl suresinin bir bölümü ele alınıp başka ayetlerle veya olaylarla bağlantı kurularak izaha çalışılmıştır. Enfâl suresinin tercih edilmesi ortak nokta oluştursa da içerik ve işleyişi ile “Enfâl Suresinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi” tezi diğer araştırmalardan farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda Enfâl suresinin tercih edilme sebeplerinden biri de her türlü ahlaki yozlaşmanın açıkça yaşandığı bir dönemde çok çalışma ve temel erdemler ile toplumun nasıl ihya edildiğini içermesidir.

18 Temmuz 2017 tarihli Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın “Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine” başlığıyla sunduğu bildirisinde, “Değerler Eğitimi”ne dair “on kök değer” gündeme getirilmiştir. Bu değerlerin sure içinde yer alması değer ve ahlak eğitiminin önemini arttırmaktadır. Kur'an eğitiminde de insanın bir bütün

olarak ele alınmış olması uygulama imkânı tanımaktadır. Bunu da yine sure içinde, kişinin fitratında yer alan iyi ve faydalı insan olma potansiyelinin nasıl doğru yönlendirileceğinin izahı ile görmekteyiz. Bu sebeplerle çalışmanın temel amacı, Enfal suresini din eğitimi açısından değerlendirmektir.

Enfal suresinin muhteva ve kavramları her çağda güncelliğini korumaktadır. Öyle ki Müslümanlar her dönemde temel haklarını güven içinde yaşamak için savaşa hazır olmalı, hürriyetin hakimiyeti için barışı korumalıdır. Tüm bunların temelinde ise iman yer almalıdır. Zira ameller samimiyet ve azimle sonuca ulaşacaktır. Dolayısıyla Enfal suresi ganimet, Bedir, hicret gibi konuları barındırırken özünde birtakım ahlaki değerleri içermektedir. Bu sebeple din eğitimi açısından incelenen Enfal suresi on kök değer üzerine özgün bir değerlendirme imkânı sunmaktadır. Her konunun öğretimi farklı olduğu gibi her değerın kazandırılmasında teknik ve usul çeşitliliği vardır. Bu sebeple ele alınan adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik değerleri farklı yaş gruplarına uygun yöntemlerle duyuş, biliş, beceri boyutlarını üst düzeye çıkarmak amacıyla yorumlanmıştır. Bu prensip ile öğrencilerin yetilerine katkı sağlamak amacıyla müfredat programında yer alan değerler, Enfal suresinden örnekler ile zenginleştirilmiştir. Öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyi ve öğrenim seviyeleri dikkate alınarak bahsi geçen değerlerin Enfal suresinden ayet, örnek, kıssa, tebliğ vs. ile hayatilik ilkesi gereğince yaşama transferi hedeflenerek izaha çalışılmıştır.

Yöntem

“Enfal Suresi’nin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi” başlığını taşıyan çalışmamız nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak ilerlemiştir. Araştırmanın hedefleri doğrultusunda literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması, “belirli bir konuda yayınlanmış olabildiğince çok eserin derinlemesine ve sistematik olarak araştırılması ve belirlenmesi olarak tanımlanmıştır.” (Köroğlu, 2015, 61). Bu bağlamda araştırmada, öncelikle konuyla ilgili olan kitaplar, kitap bölümleri, doktora ve yüksek lisans tezleri, makaleler, sempozyum bildirileri, sözlükler, ansiklopediler ile online veri tabanları gibi kaynaklar tespit edilmiştir. Akabinde söz konusu kaynaklar taranmış ve araştırma ile ilgili olabileceği düşünülen hususlar bilgisayar aracılığıyla fişlemeye tabi tutulmuştur. En nihayetinde fişlenen bilgiler kendi içerisinde sınıflandırıldıktan sonra gerekli değerlendirmeler yapılmış ve ortaya çıkan son bilgiler araştırmadaki uygun olan başlıklar altında yazıya geçirilmiştir.

Kapsam ve Sınırlılık

Kur’an-ı Kerim insanlar için bir hayat rehberidir. Bu sebeple ona uygun yaşamak için insanların ihtiyaç duyduğu düzen ve yaşam tarzına ulaşma hedefleri için surelerin incelenmesi

gereklidir. Nitekim Enfal suresi üzerine de bu amaçla çalışmalar yapılmıştır. Genel olarak araştırmalar; anlamsal analizler, olay-ayet bağlantısı ekseninde yapılan çıkarımlar, diğer sureler ile ilişkisi gibi temalar üzerinde gerçekleşmiştir. Bu çalışmayı farklı kılan ise Enfal suresi kaynaklığında belli değerleri Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçlarına uygun düşecek şekilde farklı yöntem, metot, usul ve açıklamalar ile detaylandırılmasıdır.

Araştırmada, insanlara rehberlik etmesi için Enfal suresi çerçevesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8.sınıflar) kök değerler incelenmiştir. Bunu yaparken öncelikle Kur'an-ı Kerim ve tefsiri ile genel bir çerçeve çizilmiştir. Surenin muhtevasında; Bedir Gazvesi, ganimet paylaşımı, mü'minlerin taşınması gereken karakteristik vasıflar, savaş hukuku, vatandaşlık şuuru, birlik mücadelesi gibi birtakım konular yer almaktadır. Aynı zamanda bu konuların yaşama aktarılması yönünde kullanılan usul ve yöntemler işleyişin nasıl olacağına dair bilgiler sunmaktadır. Surenin özüne odaklanıldığında; bireysel ve sosyolojik değişimlerin temelinde değer ve ahlaki ilkelerin oldukça önemli bir konumda olduğu görülmektedir. Bu sebeple Enfal Suresi barındırdığı konu ve mesajları itibariyle eğitim kurumlarının hedefleri doğrultusunda on kök değer yorumlanmasına rehberlik etmektedir.

On kök değer birçok alanla bağlantılı olduğu için disiplinler arası bir özelliğe sahiptir. Enfal suresi ise içeriğindeki farklı temalardan ötürü ihtiva ettiği mesajlar ile ders öğretim programlarında yer alan kök değerler ile örtüşmektedir. Bu sebeple eğitim, değer, ahlaki erdemler ilgili kaynaklar ile ilişkilendirilmiştir. Elde edilen veriler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4-8.sınıflar öğretim programı kök değerleri ile Enfal suresi çerçevesinde sınırlı tutulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENFAL SURESİ

1.1. Surenin Meali

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla,

1. (Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: "Ganimetler Allah'a ve Resulüne aittir. O halde, eğer müminler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Resulüne itaat edin."
2. Müminler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. Onun ayetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler.
3. Onlar namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayan kimselerdir.
4. İşte onlar gerçekten müminlerdir. Onlara, Rableri katında yüksek mertebeler, bağışlanma ve cömertçe verilmiş rızık vardır.
5. Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Müminlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi.
6. Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı.
7. Hani Allah size iki taifeden birini, o sizindir diye vaat ediyordu. Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu.
8. Bu, suçlular hoşlanmasa da Allah'ın hakkı ortaya çıkarması ve batılı ortadan kaldırması içindi.
9. Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da "Ben size art arda bin meleklerle yardım ediyorum" diye cevap vermişti.
10. Allah bunu, sadece bir müjde olsun ve onunla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yoksa yardım ancak Allah katındandır. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.
11. Hani (Allah) kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten yağmur yağıdırıyordu.

12. Hani Rabbin meleklerle, "Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin. Ben kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Şimdi vurun boyunlarının üstüne. Vurun, onların bütün parmaklarına" diye vahiy ediyordu.
13. Bu, onların Allah'a ve Resulüne karşı gelmelerindendir. Her kim de Allah'a ve Resulüne karşı gelirse bilsin ki Allah'ın cezası şiddetlidir.
14. İşte şimdi siz tadın onu! Kâfirlere bir de cehennem azabı vardır.
15. Ey iman edenler. Savaş düzeninde iken kâfirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin (savaştan kaçmayın).
16. Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme, ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası.
17. (Savaşa) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Müminleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.
18. İşte durum bu: (Allah müminleri güzel bir şekilde dener), bir de Allah kâfirlerin tuzağını zayıf düşürendir.
19. (Ey inkârcılar!) Eğer fetih istiyorsanız işte size fetih geldi. Eğer (peygambere karşı gelmekten) vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlı olur. Eğer dönerseniz biz de döneriz. Çok olsa bile topluluğunuz size hiç fayda vermez. Çünkü Allah müminlerle beraberdir.
20. Ey iman edenler! Allah'a ve Resulüne itaat edin ve (Kur'an'ı) dinlediğiniz halde ondan yüz çevirmeyin.
21. İşitmedikleri halde, "işittik" diyenler gibi de olmayın.
22. Şüphesiz, yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü, akıllarını kullanmayan (gerçeği görmeyen) sağırlar, dilsizlerdir.
23. Allah onlarda bir hayır (hakka yöneliş) olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Onlara işittirseydi dahi mutlaka yine yüz çevirerek dönüp giderlerdi.
24. Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resul'ünün çağrısına uyun ve bilin ki, Allah kişi ile kalbi arasına girer. Yine bilin ki, onun huzurunda toplanacaksınız.
25. Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan bir azaptan sakının ve bilin ki Allah azabı çetin olandır.

26. O vakti hatırlayın ki siz yeryüzünde güçsüz ve zayıf idiniz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Derken Allah sizi barındırdı, yardımıyla destekledi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı ki şükredesiniz.
27. Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin.
28. Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır.
29. Ey iman edenler! Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız o size iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış verir ve sizin kötülüklerinizi örter, sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir.
30. Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.
31. Onlara karşı ayetlerimiz okunduğu zaman, "Duyduk, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" dediler.
32. Hani onlar, "Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'an) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir" demişlerdi.
33. Oysa sen onların içinde iken Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir.
34. Onlar Mescid-i Haram'dan (müminleri) alıkoyarken ve oranın bakımına ehil de değillerken, Allah onlara ne diye azap etmesin? Oranın bakımına ehil olanlar ancak Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır. Fakat onların çoğu bilmez.
35. Onların, Kâbe'nin yanında duaları ıslık çalıp el çırpırmaktan ibarettir. Öyle ise (ey müşrikler) inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı.
36. Şüphe yok ki, inkâr edenler mallarını (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır. Sonra bu mallar onlara bir iç acısı olacak, sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. İnkâr edenler toplanıp cehenneme sürüleceklerdir.
37. Allah, pis olanı temizden ayırmak, pis olanların hepsini birbiri üstüne koyup yığarak cehenneme koymak için böyle yapar. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.
38. Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer (iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır. Eğer (düşmanlık ve savaşa) dönerlerse, öncekilere uygulanan ilahi kanun devam etmiş olacaktır.

39. Baskı ve şiddet kalmayınca ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer (küfürden) vazgeçerlerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını hakkıyla görendir.
40. Eğer yüz çevirirlerse bilin ki Allah sizin dostunuzdur. O ne güzel dosttur, O ne güzel yardımcıdır!
41. Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir.
42. Hani siz vadinin (Medine'ye) yakın tarafında; onlar uzak tarafında, kervansa sizin aşağıңызdaydı. (Onlar sayıca sizden öylesine fazla idi ki), şayet buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız (durumu fark edince) sözleşmenizde ayrılığa düşerdiniz (Savaşa yanaşmazdınız). Fakat Allah, olacak bir işi (müminlerin zaferini) gerçekleştirmek için böyle yaptı ki, ölen açık bir delille ölsün, yaşayan da açık bir delille yaşasın. Şüphesiz Allah, elbette hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.
43. Hani Allah sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi elbette gevşerdiniz ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz. Fakat Allah (sizi bunlardan) kurtardı. Çünkü o, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir.
44. Hani karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu ki Allah, olacak bir işi gerçekleştirsün. Bütün işler Allah'a döndürülür.
45. Ey iman edenler! (Savaş için) bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz.
46. Allah'a ve Resul'üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.
47. Şımarıp böbürlenmek, insanlara gösteriş yapmak ve (halkı) Allah yolundan alıkoymak için yurtlarından çıkanlar (Mekke müşrikleri) gibi olmayın. Allah onların yaptıklarını kuşatıcıdır.
48. Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve: "Bugün artık insanlardan size galip gelecek (kimse) yok, mutlaka ben de size yardımcıyım." demişti. Fakat iki taraf (savaş alanında) yüz yüze gelince (şeytan), gerisin geriye dönüp, "Ben sizden uzağım. Çünkü ben sizin görmediğiniz şeyler (melekler) görüyorum. Ben Allah'tan korkarım. Allah, cezası çetin olandır" demişti.

49. Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunan kimseler, "Bunları dinleri aldatmış" diyorlardı. Hâlbuki kim Allah'a tevekkül ederse hiç şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.
50. Melekler, kâfirlerin yüzlerine ve artlarına vura vura ve "haydi tadın yangın azabını" diyerek canlarını alırken bir görseydin.
51. (Ey kâfirler!) Bu, sizin ellerinizin önceden yaptığının karşılığıdır. Yoksa Allah kullarına zulmedici değildir.
52. Bunların durumu tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin durumu gibidir. Allah'ın ayetlerini inkâr etmişler, Allah da kendilerini günahları sebebiyle hemen yakalamıştı. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, azabı çetin olandır.
53. Bunun sebebi şudur: Bir toplum kendilerinde bulunan (iyi davranışları) değiştirmedikçe Allah onlara verdiği bir nimeti değiştirmez ve şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.
54. Bunların durumu, tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin durumu gibidir. Onlar Rablerinin ayetlerini yalanlamışlar, biz de onları günahları sebebiyle helak etmiştik ve Firavun ailesini de suda boğmuştuk. Hepsi de zalim kimselerdi.
55. Şüphesiz Allah katında, yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü, inkâr edenlerdir. Artık onlar iman etmezler.
56. Onlar, kendileriyle antlaşma yaptığın, sonra da her defasında antlaşmalarını hiç çekinmeden bozan kimselerdir.
57. Eğer onları savaşta yakalarsan, bunlar (-a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri de dağıt ki ibret alsınlar.
58. (Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez.
59. İnkâr edenler, asla yakayı kurtardıklarını zannetmesinler. Çünkü onlar (sizi) aciz bırakamazlar.
60. Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez.
61. Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.
62. Eğer seni aldatmak isterlerse bilmiş ol ki sana yetecek Allah'tır. O, seni bizzat kendi yardımıyla ve müminlerle destekleyendir.

63. Ve onların kalplerini uzlaştırandır. Şayet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın sen onların kalplerini uzlaştıramazdın. Fakat Allah onların arasını uzlaştırdı. Şüphesiz o mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.
64. Ey Peygamber! Sana ve sana tabi olan müminlere Allah yeter.
65. Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir.
66. Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.
67. Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahreti (kazanmanızı) istiyor. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.
68. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye) den dolayı size büyük bir azap dokunurdu.
69. Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yiyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.
70. Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere söyle: Eğer Allah kalplerinizde (iman, ihlâs, iyi niyet gibi) bir hayır (olduğunu) bilirse sizden alınan fidyeden daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.
71. Eğer sana hainlik etmek isterlerse (bil ki) onlar daha önce Allah'a da hainlik etmişlerdi de Allah onlara karşı (sana) imkân vermişti. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.
72. İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.
73. İnkâr edenler de birbirlerinin velileridir. Eğer siz bunların gereğini yapmazsanız yeryüzünde bir karışıklık ve büyük bir bozulma olur.

74. İman edip hicret eden ve Allah yolunda cihat edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya; işte onlar gerçek müminlerdir. Onlar için bir bağışlanma ve bol bir rızık vardır.
75. Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihat edenlere gelince, işte onlar da sizdendir. Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha layıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (Altuntaş, Şahin 2010:176-18).

1.2. Enfal Kelimesinin Anlamı

Enfal kelimesi “n-f-l” kökünden türemiştir. Nefl, “yemin etmek, nefyetmek, reddetmek, farz olandan fazla yapılan nafile tatavvu, fazlalık, fazladan” manalarında (Kurtubi, 1998:2310). Başka bir ifade ile” hakkının ya da alacağının ötesinde fazladan alınan şey”, “yükümlülüğünden fazla olarak zorunlu olmadan verilen veya alınan şey”e de nefl denilmektedir (Bayraklı, 2003:465-466). Enfal ise bu kelimenin çoğulu olup “bir şeyin hakkı olan bir şeye fazladan eklenmesi” anlamına gelmekle beraber; kul tarafından yapıldığında “kulun üzerine farz olan ibadette yaptığı ilaveyi”, efendi tarafından yapıldığında ise “kulun hak ettiğinin üzerinde bir lütuf ve nimet olarak kula verilen ek mükâfat” anlamlarını ifade etmektedir (Mevdudi, 1997:441). Enfal kelimesine dair genel kabul ise Allah uğruna yapılan savaşların sonucundaki esirler veya her türlü maldır. Cihat sonucu ganimetlerden faydalanma imkânı ise Müslümanlara nasip olup önceki ümmetlere böyle bir imkân tanınmamıştır (Bilmen, 1964:1155). Düşman safından elde edilen esir veya her türlü mal/ganimet olarak ifade edilen gelir için fıkıh literatüründe kullanılan bazı terimler ise; nefel, ganimet ve feydir. Cihat ederek kazanılana ganimet, cihatsız elde edilene ise fey kavramları kullanılmıştır. Nefel ise iki anlamlı olup ganimet ve ganimetin belli bir kısmını ifade etmektedir. Surenin birinci ayetinde geçen enfalden anlaşılanın ganimet olduğu hükmüne varılmıştır. Bunun yanı sıra bazı hadislerden yapılan çıkarımlara göre mevzunun Hz. Peygamber’in tasarrufuna bırakıldığı ve uygun gördüğü takdirde birilerine ganimetten bir şeyler takdim etme (tenfil) durumuna dair dört anlam tespit edilmiştir.

- Düşman askerini öldüren kişiye takdim edilen “maktulün üzerinden çıkan zati eşyası (seleb)”. Bundan beşte biri hazine içine alınmazdı.
- Savaşa girip ganimet elde etmiş bulunan bir kıtaya, tahmisten (beşte birinin hazine için alınması) sonra ödül olarak verilen pay,
- Ganimetin, beşte birinden verilen ödüller, yapılan yardımlar,

- Ganimetin bütününden çobanlık, istihbarat, kılavuzluk gibi hizmetleri üstlenen kimselere verilen pay (Karaman, 2014:661).

İslam âlimi İbn'ul Cevzi'ye göre “enfal” den kast edilenlere dair altı görüş vardır;

- Ganimet,
- Hz. Peygamber'in savaşan askere, öldürdüğü'nün üstünden çıkan eşyadan verdiği,
- Müşriklerden, Müslümanlara savaşmadan kalanlar,
- Hz. Peygamber'in ganimetten aldığı beşte bir hisse,
- Ordunun önünde yer alan süvari birliğinin elde ettiği ganimetler,
- Devlet başkanının hakikate uygun şekilde bazı askerlere özel olarak verdiği şeyler (Cevzi, 2009:436).

Ayrıca kök ile ilişkili birtakım kavramlar da vardır ki bunlar;

- a. Tenfil, sözlük anlamı “fazladan mal vermek bağışta bulunmak” iken ıstılahta; “yetkililerin savaşta üstün başarı veya büyük yararlılıklar gösterilmesini teşvik amacıyla askere ganimetteki olağan paya ilâve olarak bir mal vermeyi vaat etmesini veya böyle bir vaat olmaksızın savaştan sonra fazladan mal verip başarıyı ödüllendirmesi” (Vakfi, 2011:451);
- b. Nafile, sözlük anlamı “hak edilen miktara veya paya eklenen, ziyade, ilâve, fazlalık” iken ıstılahta; “geniş anlamıyla dinen farz ve vacip niteliğinde olmaksızın mükelleften yapılması istenen malî ve bedenî ibadetleri, dar anlamıyla farz, vacip ve sünnet ibadetler dışında kişinin daha fazla sevap kazanmak için kendi isteğiyle yaptığı malî ve bedenî ibadetler” olarak belirtilmiştir (Atar, 2006:290).

Bu anlamlar çerçevesinde ilk ayetten itibaren ganimetin vasıfları, önemi, taksimi, kimlerin bu konuda yer aldığı vb. temaların açıklığa kavuşturulduğu görülmektedir. Düşman karşısında kazanılan savaştan arda kalan malların bir de nefsî boyutu mevcut olup Müslümanlardan beklenense er meydanındaki sabrı dünya malı için de göstermesidir. Nitekim bu mücadeleler eşya sahibi olmak üzerine inşa edilmemiş olup mülk Allah'a ait olmakla birlikte ne şekilde kullanılacağı, kimlere dağıtılacağı hususundaki tutumlar Hz. Muhammed'e bırakılmıştır (Karaman,2014:659). Harbin sonunda yenilen taraftan elde edilen ekonomik gelirin istifadesi hukuki anlamda Enfal Suresi ile şekillenmektedir. Özellikle Enfal Suresi'nin 41.ayetinde geçen “*Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir.*” ifadeleri paylaşırma konusuna açıklık getirmektedir. (Bayraklı, 2003:466). Allah Resulü ayete uygun bir tavırla savaşlarda temel amaç olarak ganimet toplamayı hedeflemeyip mücadelelerin doğal sonucu olan bu geliri ise adaletli bir şekilde taksim edilmesini beyan etmiştir.

1.3. Enfal Suresi'nin Muhtevası

Vahyi sürecin tamamlanması için esbab-ı nüzulün şart olmamasının yanı sıra Kur'an-ı Kerim; insanı, tabiatını, varoluşunu anlamlandırmayı amaçlayan ve bu süreçte Kur'an-insan-hayat dinamiğini sağlayan ilahi bir lütuftur. Doğumdan ölüme tercihi, zevki, zamanı algılayış biçimi sürekli değişen insanoğlu ise fitrat itibari ile aynıdır. Önemli olan benzer tabiatın oluşturduğu yaşantılardan, vahyin beşer ve onun çevresiyle kurduğu bağdan anlaşılması istenen çıkarımlara ulaşmasıdır. Kur'an-ı Kerim varoluşun dışında kalmış soyut bir düşünce formatı değildir. Geçmiş, şu an ve gelecek imkanında insanın öz benliği ile örtüşen dinamik bir rehberdir. Tüm varlık formları ile uyumlu ve o koşullara yanıt veren yüce kitap insanın da hidayet feneridir (Serinsu,1996:82-84).

Enfal Suresi'ni daha iyi anlamak adına sure hakkında genel bir bilginin akabinde arka planından bahsetmek yerinde olacaktır.

Sure; Mushaf sıralamasında sekizinci, iniş sırasına göre ise seksen sekizincidir. Bakara suresinden sonra, Âl-i İmran suresinden önce nazil olmuştur (Türkmen,2010:481). Bedir Gazvesi İslam tarihinde, Hz. Muhammed ile müşrikler arasında yapılan ilk savaş olma özelliğini taşımaktadır. Enfal suresi ise hicri ikinci yılda zaferle sonuçlanan Bedir Gazvesinden sonra inmiştir (Mevdudi, 1997:432). Surede savaş, kapsamlı olarak değerlendirildiğinden dolayı "Bedir suresi" olarak da anılmaktadır (Sabuni,1995:650). Toplamda yetmiş beş ayet olup, otuz ila otuz altıncı ayetlerin mekki mi yoksa medeni mi olduğuna dair farklı ifadeler vardır. Bir görüşe göre otuz ile otuz altıncı kısmının sonuna kadarki yer hariç edenidir, otuz ile otuz altıncı ayetler ise mekkidir (Cevzi, 2009:435). Diğer bir görüş ise otuz altıncı ve otuz yedinci ayetlerdeki kurulan güçlü bağdan kaynaklanmaktadır (İslamoğlu, 2008:776). Ayetler arasında konu ilişkisi ve üslup uyumu olmasından dolayı medeni ayetler gibi yorumlanmasına yol açmıştır. Surede içerik olarak, savaş ve Allah yolunda cihat üzerine sıkça durulduğundan ahkâm yönünün ağır bastığı görülmektedir. Genel anlamda değerlendirildiğinde medenî sureler sınıfındadır. Surenin tamamının ise Bedir Savaşı'na ayrıldığını söylemek mümkündür (Bayraklı, 2003:463).

Enfal suresinin içeriğini ve indiriliş gayesini kavrayabilmek için tarihi arka planına da değinmek gerekmektedir. Hz. Peygamber Mekke'de geçirdiği süre zarfında sabır ve dayanıklılıkla davetini gerçekleştirdi. Topluma yer edinmiş olan cahillik, batıl inanç, ön yargı, taassup gibi olumsuz etkenlere rağmen on üç yıl boyunca insanların zihinlerini ve gönüllerini kazanmaya uğraştı. Ancak Mekkeli müşrikler düşmanlıklarını sürdürmeye devam etti (Ekim, 2010:26). Diğer taraftan da İslam'ı seçenler manevi olarak kendilerini kanıtlamış olsalar da nicelik olarak yeterli sayıya ulaşmamıştı. Üstelik İslam tüm ülkede kendini tanıtmıştı fakat

etkisi belirli bir bölgede sınırlıydı. Müslüman olanların ise cahiliye düzeni karşısında yeterli güce ulaşamaması Mekke'yi resmi anlamda İslam yurdu olarak ilan etmeyi zorlaştırıyordu. Müslümanlar, İslami hayat tarzını pratikleri ile yaşayacak zemine ulaşmamışlardı. Herhangi bir savaş durumunda İslam ekonomisi sosyal ve siyasal düzeneği ve harp-sulh prensiplerine dair kaideler net değildi (Mevdudi, 1997:432-434).

Belirsizliklere rağmen İslam, tarih sahnesinde ilk Müslüman topluluğu özelliğini taşıyan bu kesim onca eziyete, işkenceye ve hakarete rağmen savaşmak için ilahi emrin gelmesini beklemişlerdir. Keza bunu yapmayıp saldırıya geçselerdi, Bedir zaferi yerini bozguna ve kaosa bırakmış olacaktı. Maddi ve manevi tüm değerler saldırı altında kalacak, dinlere ait çeşitli mabetler zarara uğrayıp yerle bir olacaktı. Bu tehlikeli ihtimali engelleyen ise müminlerin Peygambere güvenmeleridir. Allah da Müslümanları yer yüzüne hâkim kılarak güç ve iktidar vermiş, iyiliği emredip kötülükten sakınmaları için vesile kılmıştır. İnsanlık hakkı ihlal edilenler, saldırı ortadan kalkıncaya dek özgürlükleri ve onurları için mücadele vermesi gerektiği daima vurgulanmıştır. Bu süreçte dayanışma ve birlik içinde olmak toplumsal bir zorunluluktur (Bayraklı, 2003:32). Bunun yanı sıra Kur'an-ı Kerim'de savaşa dair temel prensip zaruret halinde olmakla birlikte dinin hürriyeti tehlikede ise kabul görmektedir. Harp son mecburiyettir, bu evreye kadar barış güçlü bir şekilde vurgulanmıştır (Bayraklı, 2003:510).

Enfal suresi, savaşta elde edilen ganimetlerin durumu ve nasıl paylaşılacağına dair yöntemleri ifade ederek, Bedir savaşının sebep, süreç ve sonuçları hakkındaki bilgileri içermektedir. Bedir'e katılanların psikolojik yapısına, savaşın hangi uğurda yapılması gerektiğine, amaç dışında savaşın tercih edilmemesine ve başkalarına zarar verilmemesine dikkat çekilmektedir. Savaş öncesi Müslümanlar arasında oluşan birtakım anlaşmazlıkları ve Peygamber ile tartışma yapabilecek hürriyete sahip oldukları görülmektedir ki Bayraklı'nın ifadesi ile "Hz. Peygamber'in köle ruhlu bir toplum değil, düşüncesi doğru olmasa dahi ifade edebilen, sürü psikolojisinden arınmış bir toplum hedeflediği gözlenmektedir." (Bayraklı, 2003:479). Neticede ayet ile olası savaş durumunda, savaştan kaçmanın haram olduğu bildirilmiştir. Süreçte anlaşılan şu ki; Hz. Peygamber; Müslümanların, müşriklerin sürekli saldırı tehdidi altında hayat sürmelerini sonlandırmak ve onlarla alenen savaşarak dersini verip, iman edenlere güvenlik duygusunu tattırmak ve İslam ehlinin gücünü göstermek istiyordu (Bayraklı, 2003:478). Bedir'de yaşananlar tüm Müslümanlara ithaf edilmiştir. Anlaşılabileceği üzere Bedir Savaşı'ı ganimet elde etmek için yapılmamıştır. Bilakis insan hakları, savaş hukuku, toplumsal olgular, soysal ilişkiler ve müminlerin taşıması gereken özellikler gibi evrensel birtakım ilkelere yön veren barış ve düzen içerikli bir mücadeledir.

1.4. Enfal Suresinde Ele Alınan Temel Konular

1.4.1. Savaş

Dünyanın en önemli olaylarından olan savaş her dönemde önemli bir kavram olarak ön plana çıkmıştır. Savaşlar insanlık tarihinin seyrini değiştirerek, medeniyetler kurmuş ve yıkmıştır. Bu açıdan birçok düşünür tarafından kaleme alınıp sosyal-siyasal vb. çeşitli analizleri yapılmıştır. Farklı yönleri ile savaşı ele alacak olursak; devletlerin ana faaliyetlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Savaş, ortak ve sert bir tutum olarak siyasi dengelerin ağır bir yansımasıdır. Bu yansımada ise, tarihsel bağlamlara ve biçimlere dair birtakım göndermelerle karşılaşmak mümkündür. Savaş, ülkedeki politik hareketliliğin sebeplerinden biri iken dış ilişkiler açısından olağan gerçeklerdendir (Kardeş, 2017:346). Savaş, politikanın şubelerinden biri olup tek başına sert bir yıkımı ve darbı simgelemez. Savaşla bağlantılı olarak yeni düzen ve sulh birlikte gelir. Buradan yola çıkarak politikanın “iyimser” veya olması gerekene odaklanan birçok siyaset felsefecisinin yahut teorisyenin müdafaası gibi sadece “özgürlük”, “demokrasi” ve “barış” a referansla incelenemeyeceğini veya anlaşılamayacağını ileri sürebiliriz. Nitekim politik hayatın acımasız gerçekliği olarak savaş aynı zamanda özgürlüğün, demokrasinin ve barışın tesisini sağlayan bir olgu olarak da görülmüştür (Şenses, 2019:71).

Savaşa dair genel algı milletlerarası münasebetlerde bunalımlara sebep olan anlaşmazlıkların diplomatik girişimler, ara buluculuk ve tahkim başta olmak üzere barışçıl yollarla veya misilleme, abluka veya ekonomik ambargo gibi yaptırımlarla giderilememesi durumunda söz konusu olan en şiddetli ilişki biçimidir. İslâm geleneği ve hukuku perspektifinden bakıldığında ise çok daha farklı bir duruşa sahip olduğu görülmektedir. Kavramsal anlamda; harp, gazve seriyeye, ba's, vak'a, yevm-i eyyam, kıtal, cihat gibi kavramlarla ifade edilen savaşı İslam hukukçuları şu şekilde tarif etmektedir: “Allah yolunda can, mal, dil ve diğer vasıtalarla savaşmak ve bu uğurda elinden geleni yapmaktır” (Türcan, 2015:544). Daha çok cihat ile ilişkilendirilen bu kavram, doğru anlaşılması noktasında sorun olan bir terimdir. Müsteşrikler ve yanlıları tarafınca suiistimale uğrayarak Müslümanlar savaş yanlısı olarak lanse edilmektedir. Oysa her türlü haksızlığa uğrayan ilk dönem Müslümanları, son ana kadar vuruşmayı tercih etmemişlerdir. Üstelik o süreçte “cihat” kavramı Kur'an-ı Kerim'de geçmekle birlikte taşıdığı mana itibari ile “ilmi delillerle muhatabı ikna etme yolunu temsil etme” anlamıyla özdeşti. Harbi ifade eden maddi anlamdaki cihat ise Kur'an-ı Kerim'in indiriliş evresinde on beşinci yıllarına tekâmül etmekteydi (Beki, 2017:86). İnsanı ve doğasına ait gerçekleri ve olayları temel alan İslam; komşulukta esenlik, insanın özgürlüğüne ve hakkına saygı ile değer veren ilkelerle yaklaşan içeriği ile birlikte barışçıl

ilişkilerle yaklaşmayan milletlere karşı harbe cevaz vermiştir. Üstelik savaşın amacını, tecavüzü def ve harbe sebep olan illetlerin kaldırılması için tercih etmiştir (Özel, 1998:46).

Tarihsel süreçte yaşanmamış olması tercih edilen zulüm, işkence, ambargo, sömürge, işgal vs. içeren savaşların tamamını reddetmiş olan İslam savaş usulü, tezat gibi görünen barış kapsamı içerisinde cereyan etmiştir. Olası savaş durumunda da insan haklarına ve ahlaka uygun şekilde gerçekleşmesi yegâne ilkedir. Çünkü İslam dini toplumun huzur ve güven içinde yaşamasına çok önem vermiştir. Savaş gerçeğinin mevcut olduğu devirde devletlerin tamamen savaştan arınması mümkün değildir. Fakat İslam'ın bu anlamdaki düsturu, savaşı son seçenek olarak tercih etmesi ve şayet imkân varsa barış yanlısı bir yol izlemesidir. Bu durum Enfal suresi 61 ve Bakara suresi 190. ayette açık bir şekilde özetlenmiştir;

“Eğer barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah’a güven; O her şeyi işitendir ve bilendir”. (Enfal, 8/61)

“Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın fakat aşırılığa sapmayın; Allah aşırılığa sapanları sevmez.” (Bakara, 2/190)

Bütün bu hoşgörünün yanında savaşa mecbur kalınırsa kaçmak veya taviz vermek yasaklanmıştır.

“Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kılındı. Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir siz ise bilemezsiniz.” (Bakara, 2/216)

Şu ana kadar ifade ettiklerimizden yola çıkarak insanın bir şekilde savaşa meylettiğini söylemek mümkündür. Oysa insanoğlu fitri anlamda iyi, özü itibariyle masumdur ve yaratıcıya yönelmeye müsaittir (Emanet, 2017;517). Ontolojik olarak var olan bu yeti yalanın, aldatmanın, zulmün, bozgunculuğun kötü; esenliğin, adaletin, yardımlaşmanın iyi olduğuna dair evrensel bir anlayış ortaya koymaktadır. Donatıldığımız genetik kod sayesinde etrafındaki insanlar ve çevre ile uyum içinde yaşamayı tercih etmektedir. Bu potansiyel ise savaşın hiç yaşanmaması üzerine kurulu olmayıp sebep olacak her şeyden arınmaya yönelik bir süreçtir. Nitekim insanoğlu hata yapabilmekte ve fitri yapısında bozulmalar meydana getirebilmektedir. Karmaşık bir yapıda olan beşer zıtlıkları bünyesinde barındırmakta bu yüzden de sürekli mücadele vermektedir (Aytepe, 2018; 233-236). İnsan dengesini sağlamak için emirler, yasaklar, eğitimler vb. destekler ile yaşamaya çalışır. İnsan ve toplumun sistem içinde tabiatına uygun bir ömür sürmek için bir takım yardımcı kaidelere ihtiyacı vardır. Bunlardan biri de eylemlerimize yol gösterecek bilgileri barındıran değerlerdir. Değerler insan karakterini yapılandırmaya yardımcı olan ve yön verirken ihtiyaç duyulan pratiklerdir (Çoban, 2018:88). İnanç ise bu kapsamın içinde merkezi bir konumdadır. İnanç ile inşa edilen yaşam

prensipleri insanın anlaşılması için oldukça önemlidir. Bahsettiğimiz üzere bu formlardan biri de savaş olup bireye ve topluma yansımaları algılamakta doğru adım atmaya imkân tanıyacaktır. Bu bağlamda Din Eğitimi Biliminin hareket noktalarını sac ayağı şeklinde betimlersek; insan-toplum, din ve eğitim olarak sıralayabiliriz (Doğan, Ege, 2013: 64). Baktığımızda din eğitimi, savaş için kolektif anlamda şiddetin dışı vurumu üzerine durmaktan ziyade doğru şekilde bireye -dolayısı ile topluma- aktarımını eğitsel açıdan ele almaktadır. Bu fenomen çerçevesinde fertte ve topluluklarda meydana gelen değişimleri, bilimsel bakış açısıyla ele alıp seyrini gelişim üzerine sağlamaya önem vermektedir. Bunu yaparken konuya dindarlık merkezli veya bilim merkezli yaklaşabilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse dinin sunduğu bilgilerle eğitim bilimini sentezleyerek bireyin oto mekanizmasını işlevsel hale getirir. Din eğitimi, bilimsel anlamda konuyu tüm yönleri ile tanımakta bireye de çeşitli yöntemler vesilesi ile hayat bütünlüğüne uygun çıkarımlar sağlamaktadır (Doğan, Ege, 2013:66). Dünyanın yaratılmasından beri var olan savaş her toplumda bir şekilde vuku bulup insanlığın her evresinde popülerliğini de koruduğu aşikardır. Bir anlamda bireye yansımaları cesaret, birlik duygusu, hakimiyet arzusu, gruba aidiyet vb. şeklindedir. Karakter yapılarına etki eden bu özellikler silsilesi eğitimle yönlendirilmediği takdirde ilkelleşerek asabiyet duygusunu perçinleyebilmektedir (Ensarioğlu, 2015:118). Ötekileştirme hissi ile yeni anlaşmazlıklar ve yıkıcı savaşıma arzusu gün yüzüne çıkabilmektedir. Din eğitimi bu olasılıklar karşısında teknik metotlarla erdemli toplum oluşturma gayreti içerisinde şiddetten arınık yarınlara kanalizasyon etme çabasıdadır (Köylü, 2014:227). Keyfi saldırganlıktan ziyade fikri anlamda içte ve dışta birlik olma, bütün olup bölünmeler karşısında durabilme kabiliyeti geliştirmeyi hedeflemektedir.

1.4.2. Barış

Barış kavramının çeşitliliğinde algı zenginliğini görmekteyiz. Her bir tanımda farklı düşüncelerin aktarımı söz konusudur. Bütün kültürlerde “barış”, olumlu ve kıymetli mesajları sırtlayan, toplumların ulaşmayı sürekli diledikleri yegâne amaçlardan birini temsil ettiği için ehemmiyetli bir konumdur (Saraç 1990:152-153). Türk Dil Kurumu ise barışı şu şekilde tanımlamıştır: “Uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam” (Türk Dil Kurumu 2019). Arapça s-l-m kökünden çoğalarak sağ ve sağlam olma, güven, barış, sağlık, selamet, kurtuluş, teslimiyet gibi manalara gelmektedir (Özdemir, 2010:98). İstilahta ise; “karşılıklı rıza ile çekişmeyi ortadan kaldıran akid veya görülmekte olan davanın anlaşmayla sona erdirilmesi” anlamında fıkhi bir terimdir (Atar, 2009:481). S-l-m’den türeyen İslam kelimesine barış, dinin müntesiplerine de Müslüman denilmektedir. Bu zümre barışçıl bir

karaktere sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de, kökü bu ifadeye dayanıp da çoğalan, insanlığı barışa teşvik eden yüz elli civarı ayet mevcuttur. Hz. Peygamber de altmış bir yıllık yaşamı boyunca devamlı barış timsali olmuş ve öncül, örnek tavırları ile bilinmiştir (Ateş, 2006:3). “S-l-m” kökünden üremiş ve ıslah anlamıyla; “layık olmak, onarmak, iyi olmak, düzeltmek, insanların arasını bulup barıştırmak ve iyilik yapmak” şeklinde ifade edilmektedir (Ateş, 2006:5).

İlahi dinlerin son halkası olan İslam dininin sunduğu değer yargıları, dünya barışına imkân veren prensiplerle donatılmıştır. (İşıtan, 2018:38). İslam kelimesinin ilk anlamı barış ve esenliktir. Sözlükte: “kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, vermek; barış yapmak” anlamlarındaki silm (selm) kökünden türemiş olan İslâm'ın etimolojisini yapan ilk âlimlerden İbn Kuteybe kelimeyi: “boyun eğmek ve iradî olarak uymak suretiyle barış ortamına girmek”, İbn Manzûr da “boyun eğmek (inkıyâd) ve itaat etmek” şeklinde açıklamıştır. Sonraki kaynaklarda genellikle bu açıklamalar tekrar edilmiş, “sulh ve selâmet gayesiyle boyun eğmek, tâbi ve teslim olmak” manaları öne çıkarılmıştır. İslam kavramının anlam dağarcığında ihlaslı olma, boyun eğme, tabi olma, itaatkarlık olarak sabitlenmiş olsa da geleneksel anlamda “doğruya ve hakka uyma” manasını barındırır. Gayrı ahlaki durumlara, hatalı vaziyetlere, kötüye boyun eğmek İslam kültür ve itikadına terstir, üstelik isyan olarak da değerlendirilmiştir (Sinanoğlu, 2001:1). İslam anlayışına bakıldığında bahsi geçen ifadeler ile örtüştüğü görülmektedir. Savaşın istenilen bir şey olmadığı hatta belirli aylarda yasaklı olduğu da beyan edilmiştir. Nitekim düşmanca davranışlar ve saldırılar karşısında savunma yapmak haklı bir tavidir. Üstelik bu şartlar altında bile çerçevesi barışla çizilen, aşırılıktan ve bozgunculuktan men edilen bir perspektif karşımıza çıkmaktadır. Barışçıl adımlar ve yöntemler tavsiye edilmiştir (Emanet, 2017:522). Enfal suresi 61.ayette sulhtan yana tavır alınması gerektiği emredilmiştir. Şiddete karşı duran tavrıyla dönemin tüm adaletsizliğine, bozgunculuğuna meydan okuyan kararları ile toplumu selametle ihya etmeyi amaçladığı görülmektedir (Karaman, 2014:704). Bunun yanı sıra düşmana karşı güçlü bir ordu hazır edilmeli, caydırıcı olacak güçte teknik donanımına sahip olunmalıdır. Özetle kendi içinde kolektif birlik şuuru, sağlam devlet teşkilatı ve askeri gücü ile güvenliğini temin ederek kudretle var olmalıdır. Faydası ise düşmana göz dağı vererek olası saldırılardan korunmaktır. Zorunlu olarak barışa yanaşacaklar, taarruza cesaret edemeyeceklerdir. Müslümanlar da onların bu adımına kayıtsız kalmayıp hoşgörü ile karşılayacaktır; çünkü İslam'ın temelinde barış vardır. Savaşa dair algısı nefsi müdafaa üzerinedir (Bayraklı, 2003:63-64). Nitekim yaşam şartlarının sağlanmadığı yerde insanı çerçevede yaşam sürmek mümkün değildir. Yeter bir devlet veya erdemli toplum, oluşumu güçlülükle gerçekleşecek veya şans bile bulamayacaktır. Bu sebeplerle İslam anlayışında barış lüks değil hayati öneme sahip bir

zorunluluktur. İslam öğretileri denge ekseninde barışı inşa için şiddet karşıtı inanç ve stratejilerle donatılmıştır. Bunu yaparken güvende olma, adaleti yaşatma, insan onuru ve hayatının kutsallığı, bireysel-toplumsal huzur refahı, hoşgörü, üretkenlik, sabır, dayanışma gibi özellikleri kapsadığı görülmektedir. Mesela; Allah farklı dinlerin mensuplarına karşı saygısızlıktan uzak durulmasını ve dikkatli ifadelerle iletişim kurulmasını tavsiye etmiştir. Hatta hak-batıl ayrımı gütmeksizin fiziki veya sözlü müdahalede bulunulmamalıdır. Din ve vicdan hürriyeti kapsamında ifade hakları teslim edilmelidir. Keza hâkim inanın dışında kalan kimseler kaygı, korku ve güvensizlik içinde kalırlar. Dolayısı ile bu durum barış ortamını tehdit eder. Temel insan hakları gözetilerek herkesin yaşam standartları güvence altına alınmalıdır. Örneğin istihdamda yeterlilik ve yetenek, sosyal hayatta adalete uygunluk, hak arama yollarının açık olması gibi ölçülerle barışın sürekliliği desteklenecektir. Daha kapsamlı bakacak olursak toplumlar ve devletler, uluslararası ilişkilerde iyi niyet esasına bağlı olarak karşılıklı çıkarlarına hizmet edebilirler. Nitekim Allah zarar görülmeyecek şartlarda Mümtetine 8. ayette de görüleceği üzere iyi ilişkiler kurmayı tasvip etmektedir (Yüksel, 2019:20-25).

Bizden istenileni gerçekleştirmek yaşam sahasında oldukça güç olmakla beraber fitri özelliklerimizden uzaklaşmadığımız taktirde imkânsız değildir. Keza evrensel anlamda geçerliliği olan İslam'ın barışa verdiği emek ve destek yadsınamaz bir gerçektir. Hatta birçok inancın aksine ciddi bir fark ile dinlerin evrensel ve barışçıl ilkelerine destek vermiş, saygı duymuş, yaşanmasına da imkân tanımıştır. Hümanist ve barışçı tavrı ile farklı olanı ötekileştirmeden, kucaklayıcı olmuştur. Genel olarak İslam'ın tarihsel süreçleri hatırlandığında bunu açık bir şekilde görmek mümkündür. Özellikle savaş gibi insancıl olunamayan kargaşalarda dahi barışçıl ve yapıcı duruşu dikkat çekmektedir. Böylesi bir durumda bile tavrını koruyan bu din sosyal düzende, insan ilişkilerinde veyahut da bilimsel faaliyetlerde tabii olarak olumlu ve üretken davranmıştır. Kendi dairesi dışında kalmayı tercih eden reddetmemiş, bilakis ilişkileri gerekli görmüştür. Bunun en etkili örneğine, -eğitime verdiği önemi gösterircesine- Harran Okulunda ve Bey'tül-Hikme'de rastlanmaktadır. Müslümanların gayr-i müslim ilim adamları ile bilimsel faaliyet ve çalışmaları sürdürdükleri açıkça görülmektedir (Okumuş, 2008:15-19) Bu durum Müslüman toplumlarındığer dinlerle barış içerisinde yaşadığına işaret etmektedir. Ancak şu da bir gerçek ki toplumda barışı sağlamak için savaş için ekstra emek sarf etmek gerekmektedir. Bunun için en kıymetli mücadele yolu eğitimden geçmektedir. Bu noktada karşımıza barış eğitimi çıkmaktadır. Genel olarak ifade etmek gerekirse; barış eğitimi sosyal ilişkilerde sulhun, refahın ve ideal olanın hayat bulması için verilen mücadelenin disipline halidir. Bu noktada eğitimin hedefi; barışın

hayat bulması için bireylerin yönlendirilmesi ve öğretime tabi tutulması ile toplumsal kargaşa, ötekileştirme, bölünme olmaksızın her kesimin, düşüncesini, taleplerini, gereksinimlerini maksimum kalitede tatmin etmektir. Bunu yaparken medeni bir sistem ile uygar bir yaşam sunmaktır (Köylü, 2014:200). Teorik ve pratik anlamda değerlendirdiğimizde barış eğitimi insanlık tarihi kadar eskidir, akademik anlamda dünya savaşlarından sonra önem kazanmıştır (Aktaş, Safran, 2013:142). Barış eğitimi dinamik bir süreçtir yediden yetmişe her kesimin istifade etmesi gerekmektedir. Özetle ifade etmek gerekirse istendik bir davranış değişikliği için birtakım yeterlilikleri geliştirmek gerekmektedir. Bu yeterlilikler için bilgi, beceri ve tutum olmak üzere üç boyutlu bir öğretilen söz etmek yerinde olacaktır.

Bilgi boyutunda; bütünsel barış kavramı, uyuşmazlığın anlaşılması, şiddetli ve pasif direniş, insan hakları, demokrasi, sürdürülebilir gelişim, dinler arası ve kültürler arası öğrenme, silahsızlanma, cinsiyet eşitliği, etik, uzlaşma, sosyal içermeyen bahsedebiliriz.

Beceri boyutunda; etkili ve şiddet içermeyen iletişim, etkin dinleme, eleştirel analiz ve düşünme, empati, derinlemesine düşünme, yaratıcılık ve inovasyon, merhamet, sabır, karar verme ve problem çözme, iç huzurdan bahsedebiliriz.

Tutum boyutunda; kendine ve başkalarına saygı, merhamet, pasif direniş, açıklık (açık fikirlilik) ve kapsayıcı olma, tolerans, insan onuruna saygı, sosyal sorumluluk, çeşitliliği kucaklama, ekoloji bilinci, cinsiyet hassasiyeti, pozitiflik (pozitif bir karaktere sahip olma), yardım severlik/birlikte çalışmadan bahsedebiliriz. Barış eğitiminin amaçlarından olan beceri geliştirme, tutumlar oluşturma ve bilgiyi geliştirmeye şu şekilde üç örnek verecek olursak. İlk olarak şunu belirtmeliyiz ki barış eğitimi tek başına ne düşünüleceğini öğretmez; bilakis yaratıcı ve eleştirel düşünmeye teşvik eder, bu doğrultuda özgürlük kazandırır. İkinci ise sorun tespiti yapıp, anlaşmazlığı belirleyip akabinde pasif kalan bir süreç de değildir. Çözümler üretir, bu çözümler için gerekli olan becerilerin hayata geçirilmesini ister ve fırsat verir. Son olarak bu eğitim edilgen biçimde insan haklarının önemine dair duruşu değil, bu hakları savunma, hakların yaşanmasına zemin hazırlama faaliyeti ile ilgilenir (Carreira, 2014:40).

1.4.3. Takva

Takva bir Müslümanın taşıması gereken özelliklerdendir. Kur'an-ı Kerim'de çeşitli sebepler vesilesi ile sıkça bahsi geçmektedir. Genel olarak tanımı ise; dinin emir ve tavsiyelerine uyma, haram ve günahlardan kaçınmada gösterilen özeni ifade etmektedir. Bir diğer anlamı ise Allah'tan korkmaktır. Fakat bu duygu çekingenlik veya endişe manasında değil sevilenin gönlünü kırmama çabası ve yaratana karşı saygı, sorumluluk noktasında kusur

işlemekten kaçınmayı anlatır. Kötülük ve zarara karşı Allah'tan koruma talep etmeyi içermektedir. Bu da günahlardan uzak durarak, iyiliğe yönelerek mümkündür (Uludağ, 2010:484).

Esasen bir toplumun karakter yapısını farz/iyilik-haram/kötülük ilişkisiyle vicdanlarda görev şuurunu uyandırarak şekillendirilmesini görmekteyiz. Düşünce ve davranışların bu perspektifte yönlendirilmesi ve huy haline getirilmesi insan tabiatı ile örtüşen bir yöntemdir. Keza aksi halde, içsel anlamda kişide rahatsızlık meydana gelecek ve kaygı duygusunu açığa çıkaracaktır. Bahsi geçen yaşantı ise psikomotor tepki veya refleks olmayıp temelinde Allah'a duyulan saygı yatmaktadır. Tutum ve faaliyetlerde O'nun rızasını merkeze alarak ahlak sistemi oluşturmaktadır (Şahin, 2006:19-20). İnsan fıtratı iyilik ve kötülüğe açıktır. Cüzi iradesi ile tercihte bulunması ve sorumluluğu üstlenmesi beklenmektedir. Kişiden istenilen doğru seçimlerdir. Bu talebi gerçekleştirmek eğitim ile mümkündür. Genelde evrensel ahlak kurallarını özelde İslam dini prensiplerini özümsetmek ve yaşantıya dönüştürmek için Din Eğitimi Bilimi yöntem ve tekniklerinden faydalanmak süreci etkin kılacaktır. Fertte var olan takva hissinin eğitim ile yoğunlaşması psikolojik zeminde koruyucu bir mekanizma oluşturup otokontrol gücüne çevirecektir. Peşinden de sosyal hayata yansımaları gelecektir ki toplumu besleyen temel kaynak, tek tek bilinçli duyarlı kişiler şeklinde cereyan etmektedir (Şahin, 2007:16). Nitekim insan yaşadığı yerden etkilenir ve orayı etkiler. Akabinde ise sosyal öğrenme yoluyla etkileşim ve aktarıma sevk eder (Certel, 2011:111).

İnsanoğlunun kabiliyetlerini istendik yönde geliştirmek birincil amaçlardandır. Bu özelliklerden biri olan takva kilometre taşı niteliğindedir. Ne derece önemli olduğunu peygamberlerin aynen muhatabı olduğu birey ve toplumlara karşı önemle takva eğitimi vermesinden anlaşılmaktadır. Kişilerin iç dünyalarını kötülüklerden arındırması ve öz disiplinlerini sağlaması ilahi eğitimin ilkelerindendir. Manevi bağımsızlık sistemini güçlendirmek için ihtiyaç duyulan saygı ve sakınma duygusunu kazandırmak insan benliğini olumlu yönde tetiklemektedir. Nitekim bu hedefin neticeleri günahlardan kaçınan, kul hakkından uzak duran, insan-çevre-hayvan ilişkilerine özen veren vb. özellikleri barındıran karakterli bireylerdir. Bu formdaki toplumlar dini kaideleri idrak ve hayata geçirmede temiz bir platform sağlamaktadırlar (Şahin, 2007:68). Buna bağlı olarak eğitim faaliyetleri başarı ile sonuçlanacaktır. Bu bağlamda etkili olan unsurlardan biri de muhatapların olgunlaşma ve hazır bulunuşluk düzeyleridir. Bazı farkındalıkları kazandırmak için yaş ve dönem özelliklerine dikkat edilmelidir. Başarı duygusu, yapabilme hissinin tatmak motivasyon ve devamlılık için pekiştirme sağlayacaktır. Dolayısı ile bilişsel, duyuşsal veya becerisel boyutta bütünlük arz ederek bilme, benimseme ve uygulama bazında süreç sağlıklı ilerleyecektir

(Tosun, 2017:122). Örneğin çocuklara takvayı korku boyutu ile ele alarak anlatmak sakıncalı davranışlardan biridir. İlk adımda durumun içeriği içselleştirmeli ve Allah'ı cezalandıran, yakan, korkutan bir yaratıcı olarak tanıtmaktan itina ile uzak durulmalıdır. Çocuk daha en başında despot bir otorite tarafından zarar göreceği hissi ile özgüvensiz ve endişe içerisinde gelişimine darbe almış olacaktır. Nitekim böyle bir öğretme şekli ne dini öğretilerde ne de pedagojik kaidelerde yer almaktadır. Mesela ilk çocukluk dönemindeki ferdin dini terimleri derinlemesine kavrayacak, sorgulayacak, sonuca varacak zihinsel gelişim düzeyine erişmemiş olduğunu bilerek yaklaşmak gerekmektedir. Somut gereçler, taklit yollu model olma gibi yollarla dini tutumların şekillenmesi sağlanabilir (Certel, 2011:204). Farkında olunması gereken bireyin gelişme- sosyalleşme evresinde olay ve olgulara dair sahip olduğu bilgi, inanç ve tutumlar iç dünyasında sistemler halinde organize olduğudur. Doğuştan var olan din duygusunun hayat bulması çevresel faktörlere bağlıdır (Certel, 2011:188). Bu noktada ferdin dini tutumlarının ahenkli bir bütünlük içerisinde oluşumunda tabiatına uygun hareket etmek doğru olacaktır. Aksi halde İmam Gazali'nin ifadesi ile: “Çocuğu hayra teşvik ve şerden çekmek için onun psikolojik özelliklerine göre yöntem uygulanmalıdır. Çünkü psikolojik özellikler ruhun kapılarıdır. Bu kapıları bulup oradan giremeyenler, çocuğun ve genel olarak insanın ruhuna ulaşip onu etkileyemezler.” (Gazali, Çev.Duran, 2012:135). Takva denen ruh olgunluğunu oluşturmak alelade çabayla gerçekleşmez. Kişiyi yolun başından itibaren farklı kanallarla beslemek ve işlemek lazımdır. İnsanoğlunun eğitimi uzun zaman alan, uğraş gerektiren bir süreçtir. Bu ince aşamaları sabır, tesbih, hamd, ibadet ve değerler ile bezemek amaca uygun düşecektir. Görünen o ki takva iç alemde yaşanıp biten psikolojik bir olay değildir. Eğitim faaliyetleri ile yol alan sosyal yaşantının içinde şekillenen psiko-sosyol bağlamda çok yönlü ve geniş kapsamlı manevi bir aşamadır. Bu evrelerin sonunda dünya için başarı ahiret için cennet demek yanlış olmayacaktır (Şahin, 2007:73-75).

Kur'an-ı Kerim hedeflere ulaşmak için ilk kaynak olmalıdır. Kaf suresi 45. ayette Kur'an'la öğüt verilmesi emredilmiştir. Bunun önemi eğitimcinin neyi nasıl yapacağına dair kendine rehber bulmasıdır (Şahin, 2007:77). Nitekim Bedir ehli Allah'a ve peygambere güveni ile öne çıkmaktadır. Bedir ehlinin en büyük eksiklikleri; maddi anlamda nüfuz, asker sayısı ve fiziki donanımıydı (Özkan, 2010:27). Manevi olarak ise oldukça güçlüydüler. Bu kuvveti Allah'ın kelimelerinden iman ve inanç ile donatılmış derin takva duygusuyla temin ediyorlardı. Enfal Suresi 1.ayette geçen: “...O halde Allah'tan sakınınız, aranızda barış ve esenliği sağlayınız. Eğer müminler iseniz, Allah ve Resul'üne itaat ediniz.” ifadesi bazı şeyleri desteklemektedir. Allah'tan sakınınız emri ile “Allah'tan yana bilinç ve duyarlılık içinde olunuz” manası anlaşılmaktadır. Maksat, surenin konularından olan ganimet mevzusunda

emredileni kabulde rıza göstermeleri ve teslim olmalarıdır. Bu boyun eğme ile takvanın kapsamına girilmiş olup emre itaatte ruh olgunluğunun gerekliliği vurgulanmıştır. Yine aynı ayette geçen *“aranızı düzeltiniz”* ifadesi ile maddi menfaatlerin kardeşlik bağına yıpratmasına izin vermemesi gerektiği belirtilmiştir. Sosyal düzeni ve huzuru koruyan bu söz ile aynı değerlere bağlı olduğu, birtakım uyuşmazlıkların kaosa izin vermemesi gerektiği ve birliktelik gücünün sağlamlaştırılmasına dair önem gündeme getirilmiştir. Tüm bunları gerçekleştirirken *“Allah’a ve peygamberine itaat ediniz”* şartı vardır. Demek ki bu itaat insanda var olan saldırganlık güdüsünü kontrol altına alan ve yanlış üzerine durarak zaman kaybetmekten alı koymaktadır (Bayraklı, 2003a:465-467). Enfal Suresi ikinci ayette ise: *“İnanmış olanlar ancak o kişilerdir ki, Allah anıldığında yürekleri ürperip titrer ve onlara Allah’ın ayetleri okunduğunda, bu onların imanlarını arttırır ve onlar yalnız Rablerine güvenip dayanırlar.”* Birinci ayette bahsedilen inanmanın gerekleri olan eylemlerden bahsedildikten sonra ikinci ayetle bağ kurularak onların psikolojik durumları çerçevesinde Allah’ı anmakla yaşayacakları değişime dikkat çekilmiştir. Yaratıcı anıldığında kalbin ürpermesini şu şekilde örnekleyebiliriz; aşık bir kimse sevdiğine kavuşacağı zaman kalbi sökülecekmişçesine atar. Mümin kimse de Allah’ı öyle sever ki O’nu andığında kalbi heyecanlanır. Bu evrede manevi hissiyatın yürekleri nasıl harekete geçirdiği görülmektedir. Kur’an-ı Kerim okunduğunda tüyler ürpermekte, kalpler atağa geçmekte ve sonra sakinleşmektedir. Gönüller dinmekte, yumuşamaktadır. Bu ürperme ile sakinleşme arasında bir hareket vardır. Hareketlenmenin akabindeki durulma Ra’d Suresi 28.ayette *“doyum noktası”* anlamında izah edilmiştir (Bayraklı, 2003:470). Şöyle ki: *“Bilesiniz ki kalpler Ancak Allah’ı düşünüp anmakla doyuma ulaşır.”* maddi ve manevi anlamda harmanlanmanın neticesinde yaşanan bu hal doyum psikolojisinde zirveye ulaşmakta ve yüce kudretin ezeli ve ebedi varlığına kendini teslim etmeyi betimlemektedir. (Certel, 2011:156). Enfal 17.ayete baktığımızda: *“Onları siz öldürmediniz, fakat onları Allah öldürdü. Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı. Müminleri güzel bir imtihanla sınamak için bunu yaptı. Doğrusu Allah işitendir bilendir.”*

İnanan kişiler yaptığı işlerde marifeti kendinden sanmamalıdır. Her güzel şeyin ardında ilahi taktir olduğunun bilincinde olmalıdır. Bunun yanı sıra mal ve canları O’nun yoluna içtenlikle adanmak gerekmektedir. Örneğini ise Bedir Savaş’ında ensar ve muhacirlerin yüksek takvasının zafer ile taçlanması görmekteyiz. Bayraklı’nın yorumu ile İmam Buhari’nin aktardığı bir hadiste: *“Kulum öyle bir dereceye gelir ki onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı ben olurum. Benimle görür, benimle işitir, benimle tutar, benimle yürür.”* cümlelerinden anlaşılması gereken, Allah olgun Müslümanlara yardım vaadi

vermektedir. Bedir ehlinin iman ve takvadaki hislerinin zirveye ulaşması vesilesi ile Allah'ın onlara kuvvet verdiği aşıkardır. Tüm bunların yanı sıra gurur veya rehavete kapılmamaları gerektiği aynı ayette ifade edilmiştir. Müminler inançla dua eder yaratıcı da dilerse taktir eder (Bayraklı, 2003:498-500). Enfal 10-12. ayetlerde: *“Allah bunu sadece bir müjde olsun ve o sayede kalpleriniz huzur ve rahatlık bulsun diye yaptı. Yardım yalnız ve yalnız Allah katındadır... Hani Rabbin, meleklerle şöyle vaat ediyordu ‘Ben sizinle beraberim. İmanı olanları sağlamlaştırınız. İnkâr edenlerin kalplerine korku salacağım...”* ifadelerinde nasıl taktir ettiğine dair cevaplar vardır. Anlayacağımız üzere Allah insanlara müjde vermiş ve gönülleri güvenle dolmuştur. Bu iç huzur onlara güç vermiştir. Birbirleri ile de sıkı sıkıya kenetlenip dayanışma ile mücadele etmişlerdir. Kafirler ise birlik ve beraberliğin karşısında korkuyla sarsılmışlardır (Bayraklı, 2003:501).

Hülasa takva, insanın iç alemine ve sosyal hayatına dokunmaktadır. Bireyde “etkileyen ben-etkilenen ben” şeklindeki mevcudiyetten bahsetmek gereklidir. Nitekim psikolojik yapısına göre süje veya obje olabilmektedir. Bu var oluş da davranışlarına yansımaktadır. Sağlıklı bir ruh karakteri için kalbin tatmin olması zorunludur. Dolayısı ile muhabata ve topluma yansması aynı eksende gerçekleşecektir. Süje ve obje konumuna bağlı olarak otokontrol mekanizmasının kontrollü kalması toplulukları kaostan, anarşiden, fitneden, kötülük adına alınan her karardan arındıracaktır. Demek ki takva, kendini toplumdan soyutlamadan etkileşimde bulunarak kazanılır ve tabiatıyla ruh olgunluğuna ulaşmış kişiler takvalı toplumlar oluşturur (Bayraklı, 2003:513-514).

1.4.4. İman/Amel

İman; güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak anlamlarını barındırmaktadır. İstılahta ise; “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri kalben onaylamak ve onlara inanmak.” şeklinde kayda alınmıştır (Sinanoğlu 2000:212). Muhaddisler: “Dil ile ikrar, kalp ile tasdik ve uzuvlarla amel etmektir.”; Maturidi ise: “İman tasdiktir, ikrar ise dünyevi ahkâmın kişinin üzerinde icra edebilmesi için gereklidir.” ifadeleriyle ele almışlardır (Tuğlu, 2016:281). Bu konu kelam ilmini de fazlasıyla meşgul etmiştir. Çünkü Müslümanlığın şartı iman etmiş olmaktır. Nitekim bütün dini kaide ve vecibeler bu teslimiyetin etrafında şekillenmektedir.

İslam alimlerinin konu etrafında farklı yorumları mevcuttur. İmanın teması ile ilgili öne sürdükleri görüşlerden bazıları şu şekildedir; kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve amelin bütününe iman kabul edenler olduğu gibi parçalara ayırarak tanım yapanlar da vardır. Fakat dikkate alınması gereken bir husus var ki o ise şudur; birisi ikrar ve amel eder fakat tasdik

etmezse münafık olur (Kasapoğlu, 1997:15). Ehli Sünnet'in çıkarımlarına göre iman için ilk koşul kalbin tasdikidir. Ayet ve hadisleri analiz ettiklerinde iman olgusunun dilin ikrarına değil kalbin tasdikine bağlı olduğunu aktarmışlardır [Maide, 41, Nahl, 106, Hucurat, 14] (Sinanoğlu, 2000:213). İmam-ı Azam Ebu Hanife ise; "İman tasdik, marifet, yakin, ikrar ve İslam'dır." diyerek akabinde bu mevzuyu şöyle açıklamıştır: "Allah ve Allah katından gelen şeyleri kalp ve lisanla tasdik eden kimse, Allah katında ve insanlar yanında mümindir. Lisaniyla tasdik kalbi ile tekzip eden kimse, Allah katında kafir insanlara göre ise mümindir. Çünkü insanlar onun kalbinde olanı bilmezler. İkrar ve şehadetinden dolayı onu mümin diye isimlendirmeleri gerekir. Zira kalbindekini öğrenme külfetine girme durumu yoktur. Bir kısım kimseler de Allah katında mümin, insanlara göre kafir olur. Bu imanını gizleme durumunda, lisanı ile küfür izhar etmiş kimsenin halidir, imanını gizlemek için böyle yaptığını bilmeyen kimse onu kafir olarak isimlendirir. Fakat o kimse Allah katında mümindir." (Öz, 2016:12). Tüm bunlardan anlaşılan o ki bu içsel boyun eğme gönülden ve kendi tasarrufu ile tercihte bulunma halidir. Arzu ve istekle kalbin Allah ile yaptığı bir akitleşmedir (Gölcük ve Toprak, 2014:112). Bu sözleşmenin neticesinde inanan kişiye de "mümin" denilmektedir ki o kimseler emin olan, kalbi sükûna kavuşan kişilerdir (Gölcük ve Toprak, 2014:109). Enfal Suresi 2-4, 74. ayetlerde gerçek müminler için: *"İnanmış olanlar ancak o kişilerdir ki, Allah anıldığında yürekleri ürperip titrer ve onlara Allah'ın ayetleri okunduğunda, bu onların imanlarını arttırır ve onlar yalnız Rablerine güvenip dayanırlar. Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden Allah yolunda harcarlar. İşte onlar gerçek müminlerdir. Rableri katında dereceler, bağışlanma ve onlar için bol rızık vardır."*, *"İman edip de Allah yolunda hicret ve cihat edenler -muhacirleri- barındırıp onlara yardım edenler var ya işte gerçek müminler onlardır. Onlar için af ve bol rızık vardır."* ifadeleri kullanılmaktadır. Ulema, ayet ve hadislerden yola çıkarak; imanlı kimsenin gönlünde en ufak şüphe olmadığı, Allah'a sarsılmaz bir güçle bağlılık duyduğu ve bu uğurda malı canı ile mücadele etme ruhunu taşıdığı kanaatine varmışlardır. (Kasapoğlu, 1997:61).

İman mefhumu dini yaşantının özünü oluşturmasıyla kabul -ret noktasında objektif bir duruşu vardır ama sübjektif tecrübeler ile hayat bulmaktadır. Bu anlamda psikolojinin kapsamında girerek üç boyutta ele alınmıştır. Bunlar; zihinsel, duygusal ve ameli boyut şeklinde tahlil edilmiştir. Zihinsel ya da kabul ve tasdiki boyut üzerine yapılan yorumlar genel itibari ile insanoğlunun akıl sahibi olması ve bunun sorumlulukları üzerinedir. İman edebilmenin en önemli şartlarından olan akıl yetisi sıradan bir talep değildir. Nitekim gönülden yapılan bu teslimiyeti akıl ile yörgülerek şuurlu bir anlayışı inşa etmek gerekmektedir. Bahsettiğimiz durumu insanın gelişim evrelerine bakarak örnekleyebiliriz.

Mesela ilk çocuklukla beraber başlayan genel kabuller üzerine inşa edilen ve çevre etkisi ile şekillenen inanç olgusu bu evrede hayat bulmaya başlamaktadır. Şüphe ve itirazlardan uzak bir teslimiyet gözlenmektedir. 11-12 yaşlarından itibaren düşünme, anlama, akıl yürütme gibi özellikler devreye girmektedir. Bu şekilde sürüp giden yaşam evreleri zihinsel anlamda da kendini besleyerek devam etmektedir (Certel, 2011:103-105). Bunun yanı sıra bazı hakikatler akıl ve düşünce formatında belirli bir yerde konumlandırılmakla birlikte kalpte yer etmedikçe noksan kalmaktadır. En belirgin örneği akli bir marifet olarak ayet ve hadislerle ulaşılmakta fakat vicdana nüfuz etmediyse orada imandan söz edilmemektedir (Kasapoğlu, 1997:69). Bu noktada imanın duygusal boyutundan bahsetmek yerinde olacaktır. Duygularımız; inançlarımızdan, dünya görüşümüzden etkilendiği gibi bu etkenler de hissiyatımıza dokunmaktadırlar. Dini hayatı besleyen heyecan, korku, ahlak, acziyet, ölümsüzlük arzusu, aidiyet vb. kalbi faaliyetler dindarı harekete geçirmektedir. Bir yandan içinde bulunduğu hayatı diğer yandan ahiri dünyayı anlamlandırmaktadır. İman, kuru kuruya tasdik ve salt akıldan oluşan bir kabul değildir. Duygusal ve zihinsel boyutta dengeyi kurabilmek insanın ruh sağlığı için faydalı olandır. Tüm bunların yanı sıra üçüncü bir evre vardır ki itaat, teslimiyet ve uyum olarak nitelendirilen ameli boyuttur. Bu evre dini literatürde dil ile ikrar ve âzâlar ile faaliyete geçmeyi ifade eder (Certel 2011:105-107). Fakat daha iyi inceleyebilmek adına amel kavramını izah etmek gerekmektedir. Genel olarak; “Dünya ve ahirette mükafat ve ceza konusu olan her türlü iş ve davranışı ifade eden bir terimdir.” şeklinde tanımlanmıştır. En kısa haliyle sözlükte “canlı varlığın gayeli olarak yaptığı iş” diye belirtilmiştir. Nitekim amel kavramı fiil kelimesine göre daha özel bir mana taşımaktadır. Çünkü eylemler yer yer amaçsız, psikomotor, refleks gibi tepkileri de içine almaktadır (Algül 1996:13). Amel kavramı yukarıda yaptığımız tanımla kıyas edildiğinde çok daha hususi bir anlamdadır. İmanın faaliyete geçiş hali için dil ile ikrar kalp ile tasdik koşulu vardır. Bütüne baktığımızda ise amelin tanımına uygun yer bulabilmesi için bu şartı da kapsadığı görülmektedir (Gölcük ve Toprak, 2014:131).

Ameller iyi veya kötü olabilir. Bu davranışlar “hasene/seyyie, hayır/şer, maruf/münker, tayyib/habis” gibi nitelemelerle zikretmek mümkündür. Fakat genel itibariyle zemininde takva, ihlas, şükür vb. temiz özellikleri taşıyan tutum ve faaliyetler amel-i salih olarak belirtilmektedir. Fıkıh ilminde bu ameller genellikle; farz, vacip, sünnet, müstehap, mendup isimleriyle dallandırılarak işlenmiştir. İstenmeyen davranışlardan gayr-i salih amel diye bahsedilmiş ve haram, mekruh, müfsid, adıyla ögelere ayrılmıştır. Bize sunulan bu seçenekler ise bedeni veya kalbi olarak hayat bulmaktadır. Evvela temelinde ikisinin bütünlüğü yer almaktadır. Fakat açığa çıkma biçimi tutum ve davranışlardır. Aksi halde daha

önce de örneğini verdiğimiz inandığı gibi yaşama konusu tezatlık kabul etmez, münafıklık baş gösterir.

İnsandan beklenen akıl, vicdan, davranış uyumudur. Bu bağlamda bedeni amellere misal; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât-sadaka vermek, hacca gitmek, tebessüm etmek, hayvanı-doğayı korumak vb. eylemlerdir. Kalbi ameller için duygu ve düşünce ekseninde iyi niyetli olma, saygı, sevgi, inanma gibi özelliklerden bahsedilebilir (Yalçınkaya, 2014:36). Teknik olarak namaz ibadeti beden ile yapılmaktadır. İhlaslı bir inanç ile Allah’a teslim olmada sorun yaşanıyorsa namaz bedenin hareketinden öteye gidemez, ibadet hükmü gerçekleşmiş olmaz. Belirttiğimiz bütünlükten kasıt budur. Nitekim Enfal Suresi’nin ilk ayetlerinde yer alan ganimet, ensar-muhacir, konuları bağlamında iman- amel ilişkisine de yorum getirilmektedir. Sulh ve selameti sağlama, Allah ve Resulü’ne güven duyma, emir, yasak ve tavsiyelere uyma gibi davranışların faili insandır. İman eden şahıslar bu eylemleri gerçekleştirirken kendi hür iradeleri söz konusudur ve neticelerinden de sorumludur. Konu olan bu eylemler de imanın gereklerindendir. İlk ayette geçen “... Eğer müminler iseniz, Allah ve Resulü ’ne itaat ediniz.” ile kalbin teslimiyetine bağlı birtakım eylemlerin de peşi sıra geldiği görülmektedir (Bayraklı, 2003:468). Dördüncü ayet: “İşte onlar gerçek müminlerdir. Rableri katında dereceler, bağışlanma ve onlar için bol rızık vardır.” ifadesiyle önceki ayetle bağlantı kurularak gerçek müminlere atıf yapıldıktan sonra nimet ve dereceler vaat edilmiştir. Mümin kimse imanın gücünü, varlığını davranışları ile açığa çıkaracaktır. Bu evrede “gerçek iman” ayrımı “hak” kelimesi ile vurgulanmaktadır. Görünen o ki ameller imanın konumlandırılmasında büyük bir etkiye sahiptir. İnanan kimsenin tutum ve davranışları karşılıklı olarak birbirini beslemekte ve kalp – ruh -beden mevcudiyetine anlam katmaktadır. Yani insan değer statüsünü kendi icraatları ile belirlemektedir. Ayette geçen “Allah katında” ifadesiyle dünya ve ahirette bazı getirilerinin olduğu anlaşılmaktadır. İman ve amel hissi insanın iç dünyasında huzur sağlamaktadır. İki cihandaki derecesini Müslümanın pasifliği veya aktifliği belirlemektedir. Bu farkı oluşturan ise imanı besleyen faaliyetlerdir. Mesela Furkan suresi 63-76 ayetlerinde bu duruma örnek bazı davranışlar şöyle sıralanmıştır; o kimseler ağır başlı ve tevazu sahibidir, cahiller kötü laf attıklarında “selam” der geçerler, Allah için gecelerini ibadetle doldururlar ne israf ne de cimrilik ederler bilakis harcamalarında dengelidirler. Yaratıcıya şirk koşmazlar, haksız yere cana kıymaz ve zina yapmazlar, yalan yere şahitlik etmeyip faydasız işlere kalkışmazlar. Kur’an’ı işittikleri zaman saygı ve dikkatle ona yönelirler. Mümin kardeşleri ve yakınları için dua ederler. Sabırları karşılığında da ebedi olarak cennetin yüksek makamlarına mazhar olurlar. Hakeza kötülük eden Müslümanlar için de tövbe kapısı daima açıktır. Af dileyip salih amel işleyenler için bağışlanma ve merhamet

vardır (Bayraklı, 2003:472-474). Her bireyden bu vb. iyi davranışları huy haline getirmesi beklenmektedir. Hayatı şekillendiren ve medenice yaşama standarttı sağlayan bu kriterler daha sağlıklı ortamlar oluşturmaktadır. Sosyal bir varlık olarak toplum içinde yaşayan insan da içinde bulunduğu grupları etkilemektedir. İman varsa ahiret inancına da sahiptir. Dolayısı ile bu dünyada layığı ile yaşama, iyi insan olma prensibindedir. Öteki alem için de farkındalığı yüksek olup hem Allah rızası hem de yatırım için kötülüklerden uzak durmayı, emirlere itaati tercih etmektedir. Tavırlarını ona göre şekillendirir; ihtiyaç sahiplerini kollayan, öksüze yetime kanat geren, darda olanın imdadına koşan biri olmaya çalışır. Dini prensiplere uygun düşerek varlığını güzelliklerle donatan toplumlarda huzur, birlik, dayanışma inşa edilir (Bulut, 1998:34).

Bedir savaşı örneğine baktığımızda İslam dairesine yeni girmiş insanların canlarından, mallarından, yurtlarından, geleneklerinden vaz geçtikleri görülmektedir. Bu nevi köklü değişim ve mücadeleler kolay olmayıp genelde insanlara, doğaya, hayvanlara zarar vererek neticelendirilir. Nitekim Bedir gazvesinde; öncesi, esnası ve sonrasında insanlık suçu sayılabilecek hiçbir davranışta bulunulmamıştır. Çünkü onların amacı hak ile batılın ayrımını yapmaktı. Enfal suresi 41. ayeti: *“Eğer Allah ve bir de hak ile batılın ayrıldığı, daha doğrusu Bedir’de iki ordunun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz (bu böyledir). ...Allah her şeye gücü yetendir.”* ile bazı hususlar açığa kavuşmuştur. Öncelikle bahsettiğimiz hak-batıl farkına değinmek gerekirse esasen savaş zamanına kadar zaten bir ayrım vardı. Faaliyete dökülmesi Bedir savaşı ile olduğundan o âna “Furkan Günü” denilmiştir. Aynı zamanda Bedir’e de “toplanma günü” ismi verilmiştir. Çünkü herkes tarafını netleştirip herkes kendini ait gördüğü yere konumlamıştır. Madden gerçekleşen bu biçimlenme manevi anlamda da cereyan etmiştir. Allah’ın her şeye kadir olduğuna iman etmeleri istenmiştir. O süre zarfında Peygambere vahiy edilen her şeye inanmaları emredilmiştir. Öyle ki savaş esnasındaki yardım melekleri ve ilahi destek O’nun kudretindendir. Bunu bilmek farklı bir durumken kalbin itaat etmesi ayrıdır. Müşriklere korku veren ve psikolojik olarak onları sarsan yaratıcı, müminlere zafer nasip etmiştir (Bayraklı, 2003:20-21).

Hülasa Müslüman gruplar zamanla azınlık olmaktan çıkıp toplumu oluşturmaya başlamışlardır. Bunun temelinde iman ve getirileri yatmaktadır. İnsanlar arasında meydana gelen yakınlaşmalar birbirlerinin farkında olmasını sağlamaktadır. Ortak amaç ve idealler etrafında toplanmakta karşılıklı davranışlarını kestirebilmektedirler. Kendi aralarında iş birliği ve aidiyet duygusu güçlenmekte topluluklarını korumak için omuz omuza hareket etmeyi istemektedirler. Zaman karşı direnebilen birliktelikler birleştirici manevi değerler ile süreklilik arz etmektedir (Kurt, 2012:146).

1.4.5. Azim ve Tevekkül

Azim kelimesi için sözlük konumunda: “ısrarla istemek, kast etmek, kesin karar vermek, irade, sabır” ifadeleri kullanılmaktadır. Terim olarak ise: “Bir fiili işlemek ya da işlememek konusunda kesinleşmiş karar veya irade” şeklinde belirtilmektedir (Yıldırım, 1991:328).

Niyet edilen işi tatbik edebilmek için ihtiyaç duyulan şeyleri kabaca irdelemek gerekirse akıl, kuvvet, istek şeklinde sıralamak mümkündür. Daha bilimsel bir ifade ile duyuşsal, bilişsel ve psikomotor anlamda yeter bir hazır bulunuşluk hali gerekmektedir. Örneğin ata binmek; kişi teknik açıdan nasıl yapıldığını bilebilir, uzuvları bu iş için müsait olabilir fakat at korkusu var ise hayvana yaklaşamayacak ve fiil gerçekleşmeyecektir. Görüldüğü gibi bir uyum ve bütünlük gerekmektedir. Özetle azmetmek “Maddi-manevi, bedeni-ruhi kuvvetleri toplayıp hedefe yöneltmektir.” (Yıldırım, 1991:329). Bu ön hazırlıkların akabinde yapılan iş ne olursa olsun mücadeleci bir ruh ile amaca ulaşma gayreti içinde olunmalıdır. Bunların yanı sıra kişinin taşıması gereken bir özellik daha var ki o da tevekküldür.

Lügatte izahı: “Allah’a güvenip dayanma veya bir kimsenin kendini Allah’a teslim etmesi, rızıkında ve işlerinde Allah’ı kefil bilip sadece O’na güvenmesidir.” şeklinde ifade edilmiştir (Uludağ, 2012:1). Bir diğer tanımı ise: “birine güvenip onu kendi işini sürdürmek üzere yerine vekil tayin etme, bir işte aciz olduğunu kabul edip o işi başkasına havale etme” olarak belirtilmiştir. Tevekkül eden kimse yani mütevekkil yaşadığı hal içerisinde kendinden çok daha yüce bir varlığa/yaratıcıya karşı aciz ve çaresiz olduğunu bilerek ona dair sonsuz bir güven duymaktadır. O’nun kudretinin her şeye gücü yeteceğine teslim olur, kendini O’na emanet eder. Buna karşı çabalamanın, çalışmanın, önlemler almanın tevekkül inancı ile çelişmediği önemli bir ayrımdır. Kişi amacı uğruna her türlü emeği sarf edecek, tüm çabasıyla sebepleri değerlendirecek, imkanları zorlayacak ve nihayet neticeyi Allah’ın taktirine içtenlikle bırakacaktır. Görüldüğü gibi tevekkülün ilk şartı yüksek performansla çalışmaktır (Yeşilyurt, 2017:297-298). Öncelikle ensar ve muhacirin imtihanlarını olgunlukla karşılamaları daha sonrasında Bedir gazvesindeki düsturları hem azme hem de tevekküle örnek niteliğindedir. Çünkü mütevekkil kimse arızı nedenlere saplanıp kalmayıp fırsat, imkân ve yardımın Allah’tan geldiğine inanarak zorluklara veya gayri Müslimlerin zulümlerine direnip O’na sığınır (Yeşilyurt, 2017:301). Kısaca hatırlamak gerekirse; kişinin vatanından ayrılması üstelik buna mecbur kalması kolay bir durum değildir. Nitekim sahabenin hicreti diğer göçlerden çok daha farklı bir konumdaydı. Onlar inançlarını yaşama/yaşatma uğruna her şeylerini geride bırakıp gitmişlerdir (Çapan, 2002:178). Çeşitli fedakarlıkları içtenlikle yapıp

musibetlere karşı boyun eğmeyen bu grubu samimiyetle karşılayan ensar ise maddi - manevi desteği ile insanlık tarihine örnek bir hadise olarak geçmiştir.

Bu iki grup Kur'an-ı Kerim'de çok defa zikredilmiş olup benzeri görülmemiş bir anlaşma ve barışa imza atmışlardır. Türlü vefakarlıkların temelinde ise evvela güçlü bir iman yatmaktaydı. Allah'a olan teslimiyet ve güvenleri mücadelelerindeki en büyük dayanaktı. Böylelikle amaca doğru azimle hareket ettiler. İlâhi mesajın önündeki farklı engellere karşı duruşları beşer olarak onları yer yer zorlasa da yaratana itimatları ve O'nu kendilerine kefil bilmeleri sayesinde asla pes etmiyorlardı. Daima Ondan güç alıp, O'na dua ediyorlardı. Enfal suresi 9.ayetteki: "...*Rabbinizden yardım ve destek diliyordunuz...*" ifadesi ile aktarılan mesaj şudur; her durumda birey; madden ve manen kendini hazırlayıp elinden geleni yaptıktan sonra yaratıcıya niyaz edip yardım istemelidir. Nitekim bu Müslüman olmanın özelliklerindendir (Bayraklı, 2003:485-486). Bu bağlamda Bedir savaşının amacı ile ilgili şu yorumu yapmak mümkündür: "müjdelemek, kalpleri huzura kavuşturmak ve yardımı sadece Allah'ın yapabileceğinin bilincine varmak." (Bayraklı, 2003:485-486). Hal böyle olunca sosyal anlamda etkisinden de bahsetmek gerekmektedir.

İnananlar Allah'a güvenince kalp tatmin doyumuna erişir. Müslümanlar da birbirlerine dair bağlılık duyarak bütünlük ve dayanışma ruhu ile hareket ederler. Muhammed suresi 7.ayet ile: "*Ey iman edenler! Eğer Allah'ın davasına yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınızı yere sağlam bastırır.*" bağlantı kurarsak; mümin toplumlar güven, cesaret, inanmanın sağladığı iç huzur, rıyasızlık, işlerini Allah rızası içi yapma vb. özellikler ile ayakları yere sağlam basanlardan olurlar. Bedir'de örneği görüldüğü gibi kötülükler karşısında maddi imkanlar yetersiz olabilir. Fakat önemli olan her çeşit mücadelede yardımı Allah'tan dilemek ve O'na tevekkül etmektir. (Bayraklı, 2003:488-489). Nitekim Enfal suresi 12. ayette: "...*Ben sizinle beraberim...*" derken ilk bakışta meleklerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Bayraklı'nın yorumu ile meleklerin yanı sıra müminler de bu ifadeye dahildir. Allah'ın insanlarla olmaması düşünülemeyeceği gibi Hadid suresi 4.ayeti: "*Allah nerede olursanız olun sizinle beraberdir.*" ile desteklenmektedir (Bayraklı, 2003:490). Özetle anlatılmak istenen O'nun mütemadiyen kulları ile beraber olduğudur. Kul da bunun bilinci ile yaşayarak hayatını anlamlandırır ve derin bir tevekkül halini içselleştirir. Ruhi tatminlikle yaşayan Müslüman bunun maddi yansımaları da hayatında görmektedir. Attığı her adımda Allah ile birlikte olduğunu bilmek kendisine cesaret ve güven verecektir. Kişi bilfiil üzerine düşeni yaparken kararını gayretle kucaklaması ile iman psikolojisini de hissedecektir. Buna mukabil Allah'a sırt dayamak tembellik olmayıp aksine bireyin gücü ekseninde her türlü sorumluluğu alması demektir. Gönül-teslimiyet, dil-dua, beden-icraat azim ve tevekkülde

bütünlüğe misal gösterilebilir. Bu denli bağlantılı hallerde sonuç istendik yönde gerçekleşmezse de hüsrana uğratmamaktadır. Bu evrede dahi üzülop şikâyet etmeden Allah’a olan teslimiyet, inancı pekiştirmekte yeniden harekete geçmek için referans sağlamaktadır. Görüldüğü gibi insan sıkıntıya düşebilir, zorluklarla karşılaşabilir, çeşitli imtihanlara maruz kalabilir. Böyle anlarda da yine devreye tevekkül ve azim bilinci girmekte psikolojik dayanıklılık ile sabır ve mücadele ruhu sunmaktadır. İnsan da hayatını anlamlandırabilmekte, nispeten yaşamını kontrol altında tutabilmektedir. Ruh dünyasındaki karmaşadan, belirsizlik duygusundan, gelecek kaygısından, stres vb. olumsuz etkenlerden tevekkülün sağladığı manevi yetkinlik ile özgür ve bağımsız bir şekilde mücadele edebilir (Karataş, Baloğlu, 2019:111-112).

İnsanoğlunun maddi ve manevi doyuma ulaşabilmesi için bahsettiğimiz kavramları karakterize etmesi gerekmektedir. Yukarıda da aktardığımız üzere tevekkülün ön koşulu azimdir. Uyuşukluğu meşrulaştırmak şöyle dursun hakiki anlamda tevekkülü yaşayabilmek azmeden kişilere has bir olgudur. Bu erdemi kazanabilmenin yolu ise sabırdan geçmektedir. Bedir gazvesi esnasında yardımın yalnızca Allah’tan geleceğine inananlardan çıkarılan sonuç da budur. Onlar tüm benlikleri ile mücadeleye dahil olmuş yaratıcıdan başka hiç kimseden yardım ummamışlardır. Enfal Suresi 17. ayette de geçtiği gibi: *“Onları siz öldürmediniz fakat onları Allah öldürdü. Attığın zaman sen atmadın fakat Allah attı. Müminleri güzel bir imtihanda sınamak için bunu yaptı. Doğrusu Allah işitendir, bilendir.”* inanmışlardır. Onun dışında hiç kimseden bir şey istememeyi ve beklememeyi bu şekilde özümsemişlerdir. Her yaptıklarında yalnız O’nun rızası vardır. Manevi anlamda terbiyeye ulaşmış insandan eşyaya sabırlı ve hoşgörülü bir hale bürünürler. Savaşın sonundaki galibiyete karşı tavırları da bunu destekler niteliktedir. Düşman cesetlerine zarar vermemeleri, esirlere mali durumlarına göre özgürlük tanımaları, maddi imkânı kısıtlı olanların okuma yazma öğretmeleri karşılığında aynı fırsatı elde etmeleri, Müslümanların yiyecek noktasında bile esirlere imtiyaz tanıyıp kendi karınlarını daha sade bir şekilde doyurmaları gibi tavırlar verilebilecek örneklerden bazılarıdır (Özdemir, 2017:110). Bu olgun tavırların altında yine bir ilahi mesaj yatmaktadır. Enfal suresi 46. ayet: *“Sabrediniz. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”* Azim-sabır-tevekkül, Allah ve Peygamberine teslim olup itaat etme neticesinde onlarla birlikteliği getirmektedir. Bu noktada sabrın da tıpkı tevekkül anlayışında olduğu gibi yanlış yorumlandığı olmuştur. Pasif bir bekleyiş olarak algılayanlar, kavram ile ters düşmüşlerdir. Çünkü sabır, aktif olmayı, sorunlar karşısında dinamik kalmayı, çözüm üretmeyi ifade etmektedir. İslam anlayışına ters olan hazıra konma, hareketsiz bekleme, kendini işe katmama, risk almama vb. duruşlar bu terimlerin bünyesinde barınmamaktadır. Bilakis azim bedeninin faaliyeti olduğu gibi tevekkül

ve sabır da kalbin bir eylemidir. Bütün olarak O'na yönelmeli ve bu özellikler ile O'nun yardımını, beraberliğini dilemeliyiz (Bayraklı, 2003:32).

İnsan fitratına uygun bu faziletli özellikler, davranışa dönüştüğü taktirde ruhu da beslemektedir. Bu şekilde doygunluğa ulaşan insanlar sıradan olmanın dışına çıkabilmektedirler. Mesela mütevekkil kişi haram ve yasaklarda titiz davranır, Allah yolundakilerle yakınlığı tercih eder. Malları zarar görüp ticarete hüsrana uğradığında elbette azimden taviz vermemekle beraber gönül temizliğini bozmadan yaşamını sürdürür. Çünkü arızı sebeplerle benliğini var etmemiş azmine rağmen sonuç böyle olduysa da hayır ve hikmet arayışı ile imanını korumayı yeğlemiştir. Mülkün varlığı ile Allah'tan uzaklaşmaz yokluğu ile de dünya meşguliyetinde kaybolmaz. Ne zenginlikle övünür ne yoksullukla yerinir. Nitekim tedbirden de taviz vermez. Zarara tehlikeye karşı önlem alır kurtuluşu yine Allah'tan diler. Fiil ile yapılan korunma çabalarının ardında ilim ile de savunma yatmaktadır. Eğer başa bela gelmiyorsa Allah'ın men etmesindendir anlayışı hakimdir. Ola ki yaşanan bir musibet karşısında da çareler aramaktan geri durmaz. Fakat bu noktada da arızı çözüm araç şifa Allah'tandır bilinci vardır. Aynı zamanda bu kimseler O'nun vekaletine gönülden teslim olurlar. Etrafında muhtaç kimseler var ise yardım eder kendini toplumdan soyutlamaz. Kalplerini aç gözlülükten, çirkinlikten, hırstan uzak tutarlar (Hatip, 2007:43-49).

Kul, ulaşmak istediği gaye için tüm çabasını sarf etmeli sabırla işlerine yoğunlaşmalıdır. Bunları yaparken de kalbi tevekkül ile dolu olmalıdır. Her ne kadar bir sıralama üzerinden aktarmaya çalışsak da tüm bu özellikler birbiri ile bağlantılı haldedir. İcraat esnasında tevekkül de yaşanmaktadır. Allah-insan, insan-insan ve hatta eşya-insan ilişkisine kadar ince detayları kapsayan azim ve tevekkül kavramları İslam ahlakında oldukça büyük bir öneme sahiptir. Özetle pasif bir temenni, yakarıştan ziyade beden ruh bütünlüğü ile her şeye kadir Allah'a teslim olunmalı, her an bizimle olduğunun idrakine varılmalıdır. Allah'ın vekaleti ile yaşanan sevindirici haberlerde şükür hoşumuza gitmeyen sonuçlarda kalbimizi O'na emanet etmeliyiz.

1.4.6. Af/Mağfiret

İslam anlayışına göre insanoğlu kendi mertebesini belirleyebilecek iradeye sahip olduğu için ne melek kadar masum ne de şeytan kadar zalimdir. İyilik ve kötülüğü icra edebilme yeteneği ile ayrıcalıklı bir varlıktır (Emanet, 2011:66). Nitekim hayatın içinde istenmeyen davranışlar da yer almaktadır. Kötüye, günaha, hataya karışan insan psikolojik olarak da kendini mutlu hissetmemektedir. Salt maddeden oluşmayan bu yaratılış manevi

anlamda kirlendiğinde de çıkış yolları aramaktadır. Bu çabanın alt metninde yatan sebeplere değinmekte fayda vardır.

Genel anlamda bütün dinlerde dünyada geçirdiği yaşama bağlı iyilik ve kötülük birikimine göre öteki alemde mükafat-ceza olarak bir karşılığı bulunmaktadır. Birey ise gerek iç huzursuzluk gerekse ahiri beklentiden ötürü pişmanlık yaşamaktadır. Çünkü başına gelebilecek musibetler ile işlenen günahlar arasında bağlantı kurmaktadır. Bu yükten kurtulmak için tövbe etmelidir (Emanet, 2011:66). Bunun için ise bireyin öncelikle kötülüklerin bazı yansımalarının farkında olması gerekmektedir. Allah'tan uzaklaştırdığını, kendine ve çevresine zarar verdiğini, dünya-ahiret mutluluğunu bozması gibi etkenler örnek verilebilir. Böylelikle bilinçli bir şekilde hareket etme şansını elde etmektedir. Hiç kimse sevdiğinden uzak kaldığı veya hayatı kötüye gittiği için huzur duymaz. Keza her şeyi iyi ve doğru yapmaya özen gösterir. Azim ve gayret ile hatalarını telafi etmeye uğraşır. Görüldüğü gibi tövbe konusu dil ile başlayıp biten sözel bir evreden ibaret değildir. Nitekim akabinde aktif şekilde emek isteyen yeni bir düzen kurulmayı beklemektedir (Şubber, 2014:99). İki dünya mutluluğu için verilen bu fırsatı destekleyen ayetlere baktığımızda ise insan fitratına uygun bir ifade ile vaat verildiği görülmektedir. Mesela; Nur Suresi 31. ayet: *“Ey Müminler! Hep birlikte Allah’a tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.”*, Tahrim Suresi 8. ayet: *“Ey iman edenler! Samimi tövbe ile Allah’a dönün. Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter.”*, Hud Suresi 90.ayet: *“Rabbinizden bağışlanma dileyin sonra O’na tövbe edin. Gerçekten benim Rabbim esirgeyendir, severdir.”*, Nasr Suresi 3.ayet: *“Hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve Ondandır mağfiret dile. Çünkü O tövbeleri çokça kabul edendir.”* şeklinde örnekleri çoğaltmak mümkündür. Allah ve kul ilişkisinde; kul üzerine düşen görevi yerine getirdiği takdirde affın yolunu açan hususlar da belirtilmiştir. Bu evrede ise hataya düşen kişilere düşen sorumluluk ise tövbe dilemektir.

Kişiyi bağışlanma ihtiyacına sevk eden şeyler İslam eğitim kapsamında ele alınmaktadır. Pişmanlık, korku, endişe, utanma vb. hislere bağlı olarak insan, ruhi ve vicdani rahatsızlıktan arınıp ferahlığı arzulamaktadır. İstenilen sonuca ulaşmak ise bilgi ve eğitim ile mümkündür. Bu yönlendirmede ise yukarıda bahsettiğimiz duygular içsel bir güdüleme sağlamaktadır. Din eğitiminin amaçlarından biri seziler meydana gelmeden önce bireyi ve toplumu yönlendirmektir. Kişileri mümkün olduğunca hataya sapmadan bilinçlendirmek ve doğruları idrak etmeleri için uyararak eğitmek bu bilim dalının önemli hedeflerinden biridir. Nitekim ömür hatadan arınık olamayacağı için böyle durumlarda bireyden farkındalık duygusunun yüksek olması istenmektedir. Faziletli bir duruşta yapılan yanlış fark edip telafi için uğraşmak önemli bir adımdır (Emanet, 2011:56). Genel anlamda Kur’an-ı Kerim’de

görülen teknik yöntemler bu nevi konularda da insana ışık tutmaktadır. Allah, istendik davranışlar için müjdeleme, özendirme, imkân ve ödüller sunma gibi etmenlerle kalpten gelen bir güdü ile bireyin harekete geçmesine teşvik etmektedir. İstenmeyen durumlar için ise kişinin neden yaptığına dair psikolojik analizlerde bulunup bu hataların çözümlenmesi için çeşitli yöntemler göstermektedir. Bireyi anlayarak türlü öğüt, nasihat ve ikna yöntemleri ile hakikate davet etmektedir (Emanet, 2011:68). Allah yarattıklarını hiçbir zaman yalnız bırakmamakta ve her daim yanında olmaktadır. Günahlar kulu O’ndan uzaklaştırmaktadır. Bu durumda da bahsettiğimiz tekniklerle, insan psikolojisi ile uyumlu şekilde yollar görmekteyiz. Birey hatasının farkına varıp bu imkânı değerlendirirse daha sağlıklı ve mutlu bir şekilde hayatına devam etmektedir. Çünkü bazen yapılan hatalar insanın umudunu kırar ve kendine şans vermesine engel olur. İçten içe yaşanan bu huzursuzluk hali yanlışların önüne geçmemekle birlikte sürekliliği desteklemektedir. Kendisine ve çevresine zarar vermeye devam edebilmektedir. Fakat affedilme ümidi her şeyden üstün bir yaratıcı olduğunu hatırlatır ve yeni bir hayat için referans sağlar. Şura suresi 25. ayette: *“O kullarının tövbesini kabul edendir.”* ifadesi bahsimizi desteklemektedir.

Af kelimesi ahlak ve fıkıh alanlarında kullanılan bağışlama ve sorumluluktan kurtarma anlamında bir terimdir. Cahiliye toplumunda sıklıkla görülen kötülüğe kötülük ile muamele etme huyları sorunları daha da arttırmaktaydı. Affetme ise acizlik ve zayıflık olarak algılanmaktaydı. Bu yüzden insanlar adalet gözetmeksizin cezalandırmayı tercih etmekteydi. İslamiyet ile birlikte bu anlayış düzenlenmiştir. Kur’an-ı Kerim’de, Allah’ın yarattıklarına karşı affediciliği ve kıymetli mağfireti birçok yerde tekrarlanmaktadır. Bu durumun yüce bir sıfat ve ahlaki erdem olduğu net olarak belirtilmektedir. Üstelik hiçbir suçta karşılığında fazla ceza kabul edilmemiş olup haksızlık meydana getirdiği de açıklanmaktadır. Özetle af kavramının içeriği “kötülük ve haksızlık edeni, suç veya günah işleyeni bağışlama, cezalandırmaktan vazgeçme” şeklinde daha güçlü bir mana ile anlamlandırılmıştır (Çağrı, 1998:394).

Af kavramı ile benzer bir mana taşıyan “mağfiret” ise “örtmek, gizlemek, birinin kusurunu ifşa etmeyip bağışlamak” anlamlarına gelen “gafr (gufran)” kökünden türemiştir. Allah için kullanıldığında “kulunun günahını örtüp kusurunu bağışlaması” anlamına gelmektedir. İstiğfar kelimesi ise aynı kökten türemiş olup “kişinin kusurunun bağışlanmasını Allah’tan talep etmesi” olarak izah edilmektedir. Bu eylemin gerçekleşmesi için de söz ve fiil birliği gerekmektedir. Aksi taktirde kişi münafıklık, yalancılık alameti taşımaktadır. Bunun yanı sıra Kur’an-ı Kerim’e terminolojik bir analiz yapıldığında mağfiret kökünden çoğalan 234 kelime tespit edilmiştir. 229’unun Allah’a nispetle kullanıldığı saptanmıştır. Genel olarak

mağfiret kavramını özetlersek; “günahların Allah tarafından bağışlanması” demek uygun düşecektir. Çünkü bu kavram için Kur’an’da yaklaşık 100 surede geçtiği tespiti yapılmıştır. Yaraticının ne denli merhamet sahibi ve bağışlayıcı olduğu defalarca tekrarlanmıştır (Bebek, 2003: 313-314). En güzel örneklerinden biri Bedir savaşında yaşanmıştır. Müşrikler kendilerince meydan okuduklarını sanarak Enfal suresi 32. ayette de belirtildiği gibi Allah’tan azap dilediler. Fakat 33. ayet ile: *“Halbuki sen onların içinde iken Allah onlara azap verecek değildir ve onlar bağışlanma dilerken de şüphesiz Allah onlara azap etmez.”* yanıt gelmiştir. Konu ile ilgili bağlantı kurarak birkaç çıkarımda bulunmak mümkündür. Mesela Allah helak edeceği, cezalandıracağı toplumun içinde peygamberini bırakmamaktadır. Esasen bu evrede “köklerini kazımak” anlamı ile bir yok etme söz konusudur. Keza Bedir’deki yenilgi müşrikler için oldukça azap verici bir durumdur. Dikkat edilmesi gereken bir husus var ki bu savaşın taşıdığı mesajların niteliğinin eğitici yönlü olmasıdır (Bayraklı, 2003:533). Tevbe suresi 14. ayet: *“Onlarla savaşınız ki, Allah sizin ellerinizle onları cezalandırsın, onları rezil etsin...”*. İnanalar gücünü imanlarından almaktadır. En büyük desteğin Allah’tan olduğunun bilincindedirler. Bununla birlikte *“...Allah sizin elinizle onları cezalandırsın...”* ifadesinden ter akıtmadan zafer elde etme düşkünlüğünden de iraktırlar. Çünkü Müslümanlar mücadele edecek, Allah da yardımcı olacaktır. Önceki başlıklarda yer alan tevekkül bahsi ile bu noktayı izah etmeye çalıştık. Ek olarak ise psikolojik anlamda rahatlama söz konusudur. Savaş gibi gergin bir ortamda yüce bir güç ile birlikte olmanın verdiği ferahlık Müslümanları azmettirmektedir. Kötülükle yapılan mücadelenin neticesi ise galibiyetle sonuçlanınca maddi donanımlarına güvenen müşrikler için ders olmuştur.

Enfal suresi 33. ayette geçen: *“Sen onların içinde iken Allah onlara azap verecek değildir...”* kısmındaki bir başka çıkarım ise peygamberlerin yalnızca fiziki olarak toplumların içinde olmamasıdır. Aksi taktirde ayetin hükmü ile ilgili zaman aşımına uğradığı yorumu yapılabilmektedir. Bu bağlamda manevi anlamda aramızda olmasından bahsedebiliriz. Öyle ki kalplerinde iman taşıyan, peygamberlere karşı sevgi, muhabbet besleyen toplumlar *“köklerinin kazınıp yok olması”* türünden azap tatmayacağına dair bir değerlendirme yapmak mümkündür (Bayraklı, 2003:533). Aynı ayette geçen son ifadeden anladığımız ise kabahatini kabullenip itiraf eden ve üzerine af dileyen toplumlara Allah bağışlayıcı davranmıştır. Dikkat edilmesi gereken mevzu ise bir kalabalığı helakten dahi kurtaran etkenin af dileyebilme erdemine erişmiş olmasıdır. Çünkü mağfiret umanlar suçlarını ve günahlarını alenen kabul etmişlerdir. Bu evre kişinin kendini yeniden şekillendirmesi için atılan ilk adımlardan biridir. Kötülük besleyen ve güdüleyen nefisten arınıp kendinden utanan, özeleştiri yapan bir mertebeye eriştiğinin göstergesidir. Toplum veya birey köklü bir değişimi

kabul edip nitelikli yeni düzen için faaliyete geçme çabasıdır. Bu da cezayı değil af ve mağfireti hak ettiğini göstermektedir (Bayraklı, 2003:533-534).

Enfal suresi 38. ayet: *“İnkâr edenlere, sana düşmanlıktan vaz geçerlerse geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle! Yok geri dönerlerse, kendilerinden öncekilerin hali gözlerinin önündedir.”* ile toplumun lideri olan peygamberden duyurması istenilen bir tekliften söz edilmektedir. Ziyanda olan toplumun değişimi için fırsat sunulmaktadır. Tevhit dinine düşmanlık beslemekten, peygamberine kötü davranmaktan, insanlara zulüm edip engel olmaktan vaz geçmeleri istenmektedir. Aynı zamanda bu şartlar insanlığın ihtiyaç duyduğu erdemli tavırlardır. Kabul ettikleri taktirde kusurlarının bağışlanması şansı sunulmaktadır. En büyük günahlardan sayılan inkâr etme acizliğinde bile Allah’ın yarattıkları için af ve mağfiret olanağını tahsis etmesi çok önemlidir. Elbette öncelikle insan hatasının farkına varıp buna dair adım atmalıdır. Sonrasında ise Allah vaadini gerçekleştireceğini ifade etmiştir (Bayraklı, 2003:542-543). Şu detayı da aktarmak yerinde olacaktır. Cahiliye devri insanı geçmişine körü körüne bağlıdır. Yeninin karşısında duran taassubi bir karaktere haizdir. Fakat ayetten de anlaşıldığı gibi yeniye uymak demek geçmişi silmek yahut karalamak demek değildir. Aksine yeniye ayak uyduramamak geçmişe de zarar veren bir husustur. Geçmiş muhafaza için yeni olan ile güncellenmek gerekmektedir. Çünkü yerinde saymak bile gerileme alametidir. Bireysel ve toplumsal olarak diri kalabilmek için buna ihtiyaç vardır. En somut örneğini yine bahsettiğimiz ayette geçen ilk ifadeden alabiliyoruz. Bayraklı’nın ifadesi ile: *“Geçmişlerini şirk ve inkâr ile kirletip kaybedenlerin, iyiden yana olarak onu kazanabilecekleri müjdelanmaktadır.”* (Bayraklı, 2003:543). Böylelikle hem Allah’a giden yolların önü temizlenmiş olmakta hem de zarardakiler için umut kapısı açılmaktadır. İnsanın çokça hata yapan bir yapısı vardır. Yadırganan kısım ise bu değildir. Sorun, yanlış üzerine ısrarcı davranmasıdır. Öyle ki canı da bir o kadar kıymetlidir. Nefsi terbiye ve yetkin bir benliğe erişmek için ise birtakım yönlendirmelere ihtiyaç duymaktadır. Önceki ayetlerde de tespit edilen bir özelliği bu noktada görmekteyiz. İnsan fitratına uygunluk! Yani bireyin algılayabileceği bir dil ve yapı ile açıklık getirilmiştir. Bu bağlamda defalarca hata ve günaha düşülse bile af kapısı açıktır. Bu vesile ile birey değişim için içten güdülenme şansı yakalamaktadır. Yapılan yanlışlar yüzünden birilerini karalamak, ötekileştirmek yerine imkân sağlayarak onları kazanmak en doğru harekettir. Nitekim verilen imkanları suiistimal etmesi durumunda sonuçları göze alması gerektiğinin de farkında olmalıdır. Fırsatı kaçırmak, inatla hatada ısrar etmek doğruyu hiçe saymak demektir (Bayraklı, 2003:543-544).

Eğitimin amacı istendik yönde ideal kimlikleri oluşturabilmektir. İslam dinin temel prensiplerine baktığımızda da iyi davranışlar sergileyen bireyler ve erdemli toplumlar üzerine

dikkatle durduğunu görmekteyiz. Bu kaideler içinde insan olma becerisi hakkında itina ile durulmuş, kişilerden kulluk vazifesini yerine getirmesi beklenmiştir. Tüm bunlara rağmen mükemmel donanımına sahip yeryüzünün halifesi olan insan zaman zaman hataya düşmektedir. Yarattıklarına karşı sonsuz rahmet sahibi olmasından ötürü Allah hemen ceza vermek istememektedir. Bunun için çeşitli yollar gösterip türlü fırsatlar sunmuştur. O'na iman edenler günah ve hataları ne denli büyük olursa olsun bu imkânı değerlendirmektedir. Böylelikle hayata ve dine yeniden bağlanmakta ve ümitsizliğe kapılmaktan kendini kurtarmaktadır (Müftüoğlu, 2017:54-56). Fakat istenmese de durumlar bazen farklı seyredebilmektedir.

Enfal suresi 40. ayette: *“Eğer yüz çevirirlerse biliniz ki Allah sizin sahibinizdir. O ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır.”* ifadesindeki gibi insanoğlu zararda ısrarcı davranabilmektedir. İnkarcıların 38. ayette sunulan af/kurtuluş teklifini reddetmemeleri buna örnektir. Bu nevi insanların genel yapısı saldırganlık üzerinedir. Her türlü uzlaşmaya kabaca karşılık vermektedirler. Müşriklerin Bedir savaşındaki davranışları bu duruma misal teşkil etmektedir. İnanç ve ibadet hürriyeti gibi ulvi bir amaç uğruna verilen bu mücadele karşısında gösterdikleri tutum kaos üzerine olmuştur. Fakat 40. ayetin sonunda da belirtildiği gibi inananlara güç veren ve koruyan Allah'tır. İnsanlık tarihi boyunca benzer ilkeler uğruna çeşitli uğraşlar verilecektir. Her dönem doğru olanın karşısında elbette yanlış duracaktır. Galibiyette veya mağlubiyette mümin kimseye sahip çıkan yegâne kudret Allah olacaktır. Af-mağfiret imkânı kıyamete kadar geçerli olmakla beraber temel değerlere ihanet edenler günün sonunda pişmanlık duyacaktır (Bayraklı, 2003:15).

Bağışlanma fırsatını değerlendirmek insana kalmış olmakla beraber sonuçlarını Allah taktir edecektir. Bunun yanı sıra öncelikle yaratıcıdan aldığımız affetme erdemini Peygamberde de görmekteyiz. Eğitim ve tebliğde oldukça önemli bir yeri olan model olma yöntemini en güzel şekilde icra etmektedir. Affin insani yönü için bizzat kendi yaşantısı ile misal olmuştur. Hayatı boyunca birçok kötü insanla karşılaşmış fakat onlara karşı bağışlayıcı olmayı tercih etmiştir. Tüm insanlığa miras kalan bu örnek davranış din eğitimi açısından da oldukça önemli bir yere sahiptir. Özetle af ve mağfiret imkânı ile kişi ilk önce Allah'a karşı duyduğu suçluluk duygusundan doğan iç huzursuzluğu aşacaktır. Günahları arasında kaybolmaktan arınacak öz düzenleme kapasitesini geliştirerek olumlu bir şekilde hayatına devam edecektir. İnsanlar arası ilişkilerde de ehemmiyetli bir yeri olan bu durum hata eden veya edilen taraflara da çözüm olacaktır. (Müftüoğlu, 2017:61-64). En güçlü bağların yaşandığı eş, anne-baba, evlat ve akrabalar arasında bile dargınlıklar olabilir. Hatta yeri gelir en büyük kırgınlık ve kızgınlıkları kalbimizde en çok yer edinenlere hissedebiliriz. Böyle durumlarda da zor olanı başarıp yumuşak huylulukla affedici davranmalıyız. Nitekim Allah

müminlere bağışlayıcı olmayı öğütlemekte ve mükafatını kendisinin vereceğini belirtmektedir (Bedir, 2013:112). Elbette kişiden istenen suçun işlenmemesi olmakla birlikte başa geldiğinde af ve özür dileme faziletine sahip olması beklenmektedir. Uygulayanların kalplerinde kin ve nefret duygusu barınmayacak, bireyin ruh dünyası ağır hisler altında ezilmeyecek ve toplumsal olarak da hoşgörü hâkim kalacaktır.

1.4.7. Ensar-Muhacir

Kur'an-ı Kerim kapsamında hicret kavramına dair "hecr" köküne bağlı çeşitli ifadeler yer almaktadır. Kullanılış amaçlarına göre; "Kur'an-ı terk etmek"¹, "bir kişiden veya gruptan ayrılmak"², "kötü şeyleri terk etmek"³, "Allah uğrunda başka bir yere göç etmek"⁴ anlamlarında kullanılmıştır. Sözlükte yer alan mana itibarıyla: "terk etmek, ayrılmak, ilgisini kesmek" olan hecr (hicran) kelimesinin mastarından isim olan hicret kavramı: "kişinin herhangi bir şeyden beden, lisan veya kalben ayrılıp uzaklaşması" demektir. İstilahta ise "Dini sebeplerle bir yerden diğer bir yere göçme ve özellikle Peygamberin Mekke'den Medine'ye göç etmesi olayıdır." tanımı ile nakledilmektedir. Genel bir deyişle Müslüman olmayan bir ülkeden, İslam ülkesine göçmeyi ifade etmekte olup hususiyetle Peygamberin ve Mekke'li inananların Medine'ye naklini anlatmaktadır. Medine'ye hicrette bulunan Müslüman topluluğu "muhacir", Peygamber ve muhacirleri içtenlikle ağırlayan, yardım eden, kucak açan yerli Müslümanlar da "ensar" ismi ile zikredilmektedir (Önkal, 1998:458).

Bahsi geçen kavramların süreç içerisinde alanları genişleyerek farklı grupları da bünyesinde barındırsa da temamızla bağlantı kurarak açılım getirmeye çalışacağız. Her hâlükârda insanın ömrünü idame ettiği, köklerini saldı, özünü bildiği bir yerden ayrılıp da başka bir yere göç etmesi oldukça güç bir durumdur. Bu durumu kendi kanaatine bağlı olarak yaşamak şöyle dursun birtakım zorunlu sebeplerden ötürü başa gelmesi farklı bir mevzudur. İlk dönem İslam tarihinde yer alan Müslümanların Mekke'de geçen on yılı aşkın mücadele süresince yaşadıkları zorluklar da bahsimizi desteklemektedir. Nitekim onca sıkıntının ardından öz vatani terk edip başka bir yere yerleşmek için de güçlü sebeplere ihtiyaç vardır. Sahabenin hicreti bu duruma emsal oluşturmaktadır; çünkü onlar inandıkları değerler uğruna herkesi ve tüm imkanları karşlarına almakta tereddüt etmemişlerdir (Çapan, 2002:178). Var oldukları topraklardan dışlanmak ya da psikolojik ve fizyolojik şiddete uğramak onları inançlarından alıkoymamıştır. Allah'a ve peygambere imanları uğruna hiçbir toplumda benzeri görülmemiş özveri ile her şeylerini ardında bırakarak Medine'ye hicret etmişlerdir.

¹ Furkan, 25/30.

² Nisa, 4/34; Meryem, 19/46; Müzzemmil, 73/10.

³ Müddessir, 74/5.

Muhacirleri ağırlayan yerli grup ise daha önce verdikleri sözün arkasında durarak peygamberi ve ona itaat edenleri; canlarını, mallarını, ailelerini korudukları gibi destek olarak her türlü yardımı sağlamışlardır. Hicretin gerçekleşmesiyle de muhacir ve ensar eşleştirilerek kardeş ilan edilmişlerdir. Böylelikle maddi ve manevi anlamda bütünlük sağlanmıştır (Çapan, 2002:180-186).

Duygular sınıflandırılırken belirtilen sosyal duygular ekseninde mevcut durum değerlendirildiğinde zor bir süreçle karşılaşmaktadır. Öyle ki hayat belirli bir sosyal çevrenin içinde şekillenmekle başlamaktadır. Doğal olarak sosyo-kültürel anlamda donanım bu dolaylardan kazanılmaktadır. Yakından uzağa olacak şekilde önce ebeveyn, kardeş, akraba daha sonra arkadaş, yurttaş, dindarlık ve tüm insanlık olarak uyanışa geçmektedir. Bu bağlamda eğilim kazanmış olan sosyal duygular kendi dışındaki kişi veya gruplara dair edildiği hislerin bütünüdür (Certel, 2011:138). Şunu da ifade etmek gerekir ki duygusal tavırlar ve davranışların büyük bir kısmı aile içinden ve etkin olan ortamdan öğrenilmektedir. Ailede din eğitimi kapsamında düşünüldüğünde ise ilk ve temel öğrenmelerin gerçekleştiği birincil sosyal çevrenin önemi açığa çıkmaktadır (Tosun, 2017:173). Nitekim cahiliye devri ahlak yapısı ile ilgili veriler çok barışçıl olmadıklarına işaret etmektedir. Daha ziyade taassubi bir karakterde yaşayan bu dönemin insanların köklü değişimlere tepkili oldukları görülmektedir (Kurt 2012:190). Aynı zamanda İslam dininin gelişi ve radikal kararları ile toplumsal değişim de baş göstermektedir. Sadece tebliğ dönemi değil İslam toplumunun temel yapısının kuruluş dönemi olarak da betimleyebileceğimiz bu süreçte ciddi dalgalanmalar yaşanmıştır (Kurt, 2012:196). Gayr-i Müslimlerin tavırları bir yana Müslümanlar arasında benzeri olmayan değişimler söz konusuydu. Bu duruma örnek teşkil eden ensar-muhacir ilişkisi bahsettiğimiz kaideler ekseninde düşünüldüğünde alışılmamış bir ilişkiyi yaşatmaktaydı. Zor olanı başarmalarının yanı sıra kendi içlerinde de yer yer anlaşmazlığa düştükleri olmaktadır. Mesela Bedir Savaşı neticesinde ganimetlerden faydalanma konusunda çıkan bir tartışma cereyan etmiştir. Enfal suresi 1. ayeti: “...*O halde Allah’tan sakının, aranızda barış ve esenliği sağlayınız...*” ile anlaşma emredilmiştir. Bu ikaza muhatap olanların aileden ve sosyal çevreden edildiği karakter bütünlüğü değerlendirildiğinde güçlü bir değişim ile iman ederek itaatkâr davrandıkları görülmektedir. Bu kanıya ayetten çıkan talep ve bu emre uymaları ile erişebiliyoruz. Temel vurguya dikkat edilirse aynı değerlere sahip oldukları ve din kardeşi ilan edildikleri hatırlatılmaktadır. Toplumu ve bu olguları sarsacak kavga, çekişme, anlaşmazlık vb. etkenler bir kenara bırakılarak dayanışma şuuru istenilmektedir. Hucurat suresinin 10. ayetinde de: “*Müminler ancak kardeşlerdir, öyleyse iki*

⁴Bakara, 2/218; Ali İmran, 3/195; Nisa, 4/89, 97; Tevbe, 9/20.

kardeşinizin arasını düzeltin, Allah'a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız." Şeklinde bu konudan söz edilmektedir. İslam, etrafında yer alan kişilerin birlik bilincini kurmaları ve korumalarının altı çizilmiştir. Tek vücut halinde hareket etmesi istenen toplum fertlerinin her birinin ötekinden sorumlu olmakla birlikte yapıcı davranması gerektiği de ifade edilmektedir (Bayraklı, 2003:466). Aksi halde toplumsal bir çözülme gerçekleşecek ve zayıflık toplumu çöktecektir. İslam toplumunun temelinde böyle bir ayrışma kabul edilmemekle birlikte Enfal suresi 26. ayette: *"Allah sizi barındırdı, sizi yardımı ile destekledi ve şükredesiniz diye size iyi ve hoş rızıklar da verdi."* ifadesi ile bir hatırlatma yapılmaktadır. Geçmişte çekilen sıkıntı, baskı, zulüm gibi istenmeyen zorbalıkların yaşandığının anımsanması istenilmektedir. Allah maddi ve manevi her türlü yardımı yapmışken basit mevzularla dirliğin bozulması istenilmemektedir. Mekke'de geçirdikleri zorlu günlerin ardından Medine'de güven ve barış içinde yurt sahibi olmalarının değeri belirtilmiştir. Medinelilerin de gönlünde ensar, kardeş olarak yerleştirilip bu duygu ile huzur sağlanmıştır. Çünkü kişi sayısının az olması psikolojik anlamda korkuyu doğurmakta ve mücadele ruhunu zedelemektedir (Bayraklı, 2003:517-518). Enfal suresi 30. ayet: *"Hani inkarcılar seni bağlayıp bir yere hapsedmek ya da öldürmek veya seni yurdundan çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarken, Allah da karşı tuzak kuruyordu. Allah tuzağı boşa çıkaranların en iyisidir."* ile bağlantı kurarsak bahsettiğimiz korku psikolojinin Allah'ın yardımı ile aşılabildiği ve her türlü düşmanca tavrın karşısında tuzakları en iyi kaldıranın kim olduğuna dair bir hatırlatma yapılmaktadır. Ensar-muhacir ilişkisi üzerinden aktarılan bu konunun evrensel boyutuna değinecek olursak hak ile batılın ne denli çetin bir mücadele içinde yer aldığını algılamak önemli adımlardan birini teşkil edecektir. Her dönemde müşrikler hile, tuzak ve sinsi planlar ile uğraşlarını sürdüreceklerdir. Temel hak ve hürriyete darbe uygulamaktan çekinmeyecek olan bu zihniyete karşı her konuda bilinç sahibi olan dinamik müminler istenilmektedir. İnkâr psikolojisi ile kural tanımadan gerçekleştirilen her türlü bozguncu gruplara dair inanç özgürlüğü için verilen çabaların kutsallığı da açığa çıkmaktadır (Bayraklı, 2003:526-528). Enfal Suresi 34.ayetin: *"Onlar Mescid-i Haram'ın mütevellileri olmadıkları halde müminleri oradan geri çevirirlerken, Allah onlara ne diye azap etmeyecek?.."* bu kısmı ile 30. ayette değindiğimiz izahatlar ile bağlantı kurarsak azabın sebebini daha iyi kavramış oluruz. Her devirde müşrikler inanç hürriyetine engel olmaya çalıştıkları gibi ibadet özgürlüğüne de mâni olma gayreti içindedirler. Müminlerin Mescid-i Haram'dan geri çevrilmesi ibadet özgürlüğünü zedeleyen bir davranış olarak kabul edilmektedir. Görüldüğü gibi Allah katında inanç ve ibadet hürriyetine karşı çıkmak, azabı gerektirmektedir. Toplumlar arasında da temel insan hakları kategorisinde yer alan bu olgular

her şartta muhafaza altında olmalıdır. Bunun yanı sıra kutsal mimari yapıların korunmasının gerekliliği de vurgulanmaktadır (Bayraklı, 2003:535-537).

Ensar-muhacir olgusu üzerinden yapılabilecek birçok çıkarım vardır. Nitekim bundan evvel inkarcıların İslam ile olan mücadelesinin bitmeyeceği defalarca vurgulanmıştır. Bu bağlamda Müslümanlara düşen görevlerin bir kısmı da konumuz çerçevesinde açığa kavuşturulmuştur. Her şeyden evvel bütünlüğü zedeleyecek sorunlar karşısında kargaşaya düşmeden çözüm üretilmelidir. Çünkü istenilen, bireysel ve toplumsal sorumluluklarının farkında olarak toplumsal yardımlaşma ve dayanışma içinde özgürce yaşanılmasıdır. O devir kapsamında cahiliyeden medeniyete geçiş olarak ifade edebileceğimiz yapıyı bugün ve sonraki dönemler içinde medeniyet perspektifinde kalarak daha iyiyi inşa için çabalamak şeklinde belirtmek yanlış olmayacaktır (Kurt, 2012:196). Hep ileri anlayışını hayata geçirmek imkânsız değildir. İnkârcıların birliği ile Müslümanların kardeşliği arasındaki farktan doğan bu imkânı şöyle izah edebiliriz: Onların birliğinin arka planında yatan sebepler ele alındığında sosyolojik anlamda yığın olarak sınıflandırmak mümkündür. Kendinden görmedikleri gruplara karşı derin bağlarla kuvvetli bir ilişki kurmuş gibi lanse etmek ile birlikte Haşr suresi 14. ayette de: *“Sen onları derli toplu sanırsın, halbuki kalpleri darmadağındır.”* aktarıldığı gibi ufak bir anlaşmazlıkta dağılmaya mahkumdurlar (Bayraklı, 2003:542). Ensar-muhacir ruhu ile kaynaşan Müslümanlar ise aidiyet hissi ile beraberliğini sürdürme fırsatına sahiptirler. Tıpkı birden fazla inanca ev sahipliği yapan Medine kentinde iç ve dış tehlikelere karşı kardeşlik bilinci ile sırt sırta veren gruplar gibi. Manevi boyutun yanı sıra maddi destek de sağlanmış olup Enfal suresi 72. ayet: *“İman edip de hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihat edenler ve (muhacirleri) barındırıp yardım edenler var ya, işte onların bir kısmı diğer bir kısmının dostlarıdır. İman edip de hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret edinceye kadar size onların mirasından hiçbir pay yoktur...”* ile birbirlerine varis kılınmışlardır. İlerleyen süreçte sosyal uyum adaptasyonu gerçekleştiğinde 75. ayet: *“Sonradan iman eden ve hicret edip de sizinle beraber cihat edenler de sizdendir. Allah'ın kitabına göre yakın akrabalar birbirlerini daha uygundur. Şüphesiz ki Allah her şeyi iyi bilendir.”* ile kaldırılmıştır (Açık, 2015:691).

Anlaşılan o ki menfaat gözetmeden dostluk yapabilmek kökleri sağlam temellere dayanan kaideler ile mümkündür. En ufak bir ihanetin barınmadığı bu değerler kapsamında toplumlar güçlerini koruyabilirler böylelikle huzur ve refah seviyesini arttıran etkenlerden biri gerçekleşmiş olur. Bu bağlamda şunu da ifade etmek gerekir ki temel hak ve özgürlükler güçlü devletlerin güvencesi ile yaşam bulabilir. Zayıf kalmak mağduriyet doğurmaktadır.

İslam toplumlarından beklenen ise önce kendini ve değerlerini sonra sınırlarındaki diğer farklı mensupları koruyarak barış ortamı içinde yaşamaktır (Bayraklı, 2003:89-90).

İKİNCİ BÖLÜM

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ (4-8. SINIFLAR) PROGRAMINDA YER ALAN KÖK DEĞERLER AÇISINDAN ENFAL SÜRESİNİN İNCELENMESİ

2.1. Enfal Suresinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı Kök Değerleri Açısından İncelenmesi

Eğitim, bilişsel ve duyuşsal olarak bireyi desteklemenin yanında istendik yönde davranışa dönüştürmeyi hedeflemektedir. Toplumun ve bireyin medeni bir zeminde insani değerler ile geleceğe taşınması okullar vasıtası ile mümkündür. Bu kurumlarda sağlam, dürüst ve iyi karakterli bireyler yetiştirmek ilk hedeflerdendir. Konuyu bireysel ve insani açılardan en temel bağlamda ele alırsak, ferdin tüm yeteneklerini keşfetmesini sağlayarak geliştirmekle birlikte temel duygu ve ihtiyaçlarını uygun bir şekilde karşılamak gerekmektedir. İnsanda doğuştan gelen ve yadsınamayan inanma ihtiyacı ise başıboş bırakılmamalıdır. Bu gereksinimin yok olması söz konusu olmadığı gibi din eğitiminden beklenen de bütünlük içinde doğru bilgi, beceri ve duygularla donatmasıdır. Toplumsal bazda ise bir gruba ait olan değer ve davranış kurallarını bilme, içselleştirme ve buna uygun davranma hususiyeti cemiyet hayatında fertte aranan bir tutumdur (Tosun, 2017:94-95, 97).

İnsan toplumsal bir varlıktır. Öncelik kendi türü olmak üzere birçok varlıkla ilişki kurmaktadır. Sosyal etkileşim şeklinde ifade edilen; bireylerin karşılıklı münasebetlerinden doğan etki ve tepkilerin barış anlayışı etrafında gerçekleşmesi istenilen bir durumdur. Toplumun genel yapısını biyolojik bir organizmaya benzetmek mümkündür. Her daim yaşayan, hareket halinde olan bu kalabalığın normal değerlerini; teşkilatlanmış ilişkiler bütünü olarak belirtmek gerekmektedir. Bireyler birbirleri ile etkileşimde bulunduklarında devreye giren birtakım dinamikler vardır. Bunlardan birisi de değerlerdir. Davranışlarımıza yön veren, anlam katan, yöneten ilkeler bütünü olarak da ifade edilmektedir (Kurt, 2012:127-128).

Toplumu oluşturan bireyler için değerler, kültürün normlarını yansıtan ve aynı zamanda rehberlik eden vasıtalarlardır. Kabul edilen değerler ekseninde davranışların amacı ahlakiliğe ve güzelliğe ulaşmaktır. Fertler bu ilkelerin tesiriyle şekillenerek evreni idrak etmeye ve etrafındaki olayları anlamlandırmaya gayret eder. Bireysel olarak kabul veya ret etmek de çoğunluğun sindirdiği ve yaşattığı değerleri dikkate almak gerekmektedir. Toplumsal, ekonomik, bilimsel, sanatsal, siyasi vs. türlü değer alanları bu ilkelerden kopuk değildir. Ahlaki amaç ve hedeflerden yoksun hiçbir dal insanlığın yetkinleşmesine katkıda bulunamaz. Çağın insanı ruhsal anlamda buhran yaşarken maddeci bir varoluş çabası içinde

olduğu görülmektedir. Kendini unutmaması veya bu ihmale neden olan şey ise birtakım yetkinliklerin gündemden düşmesidir. Nitekim dünyanın her yerinde geçerliliği olan birtakım temel değerlerin yeniden ihya edilmesi için faaliyete geçilmektedir. Adalet, saygı, sevgi, yardımseverlik, sorumluluk, cesaret çalışkanlık gibi özellikler bunlardan bazılarıdır. Bu belli başlı vasıflar için emek verilip eğitim yolu ile fertlere kazandırıldığı zaman toplum ilerleme kaydetmeye başlayacaktır (Hökelekli, 2013:284-286).

Eğitim kurumlarının hedefleri içinde değerler, ayrı bir konu alanı olarak değil programın tamamlayıcı unsuru şeklinde sunulmaktadır. 4-8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programıyla; Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkelerine uygun olarak öğrencilere kazandırılması hedeflenen birtakım farkındalıklar vardır. Öğrencilerden, dinî ve ahlaki kavramları tanımaları; dinin sosyal hayat, kültür ve medeniyet unsurları üzerindeki etkilerini bilmeleri; İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak ilkelerini izah etmeleri; Hz. Muhammed'in hayatı ve ahlakına dair bilgi sahibi olmaları amaçlanmaktadır. Tüm bunların yanı sıra ahlaki değerleri tanımaları ve bunları içselleştirmeleri beklenmektedir (Sürücü, 2022: 26). Bu bağlamda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi konuları, kök değerler ile bütünleştirilerek kazanımları hayata yansıtma amacı taşımaktadır. Dolayısıyla; “değerlerin kalıcı ve anlamlı olabilmesi için öğrencilere kazanımların içerik boyutu ile ilişkilendirilerek ve konu anlatımından daha çok akıl yürütme, sorgulama, araştırma, yorum yapma, bağlantı kurma ve değerlendirme becerilerini kullanabilecekleri drama, rol oynama vb. çalışmalarla aktarılması” uygulama imkanını güçlendirmektedir (Kaya, 2022:15).

2.1.1. Adalet

Adalet kavramı “davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak” gibi anlamları taşımaktadır. Aynı kökten olan “adl” kelimesi ise; “orta yol, istikamet, eş, benzer, misil, bir şeyin karşılığı” şeklinde vasıflandırılmaktadır. Sıfat için kullanım sağlandığında ise “adil” kelimesine yakın-eş anlam olmakta ve hatta Allah'ın isimlerinden birini belirtmektedir (Çağrı, 1998:341). Kur'an-ı Kerim'de “adalet” terimi farklı biçimlerde yirmi sekiz ayette yer almış olup; “dengeli yapmak, dengeli kılmak, denk tutmak, şirk koşmak, adaletle hükmetmek, adil ve eşit davranmak, adaleti sağlamak, tevhit, eşitlik, Kur'an'ın adaleti, fidye, kıymet, karşılık, denklik, aynılık, dürüst, güvenilir, özü sözü bir, doğru sözlü kişi” manalarında kullanıldığı tespit edilmiştir (Kara, 2013:141). En sade haliyle: “Adalet; doğruluk, eşitlik, hak ve hukuka uygunluk, herkese hak ettiğini vermek, hakkı olmayana el uzatmamak, kanunları herkese eşit uygulamak.” vb. anlamlarla açıklanmıştır (Macit, 2019-2020:57).

Sosyal yaşamın sağlıklı şekilde sürmesi adına olgunlaşmış ve daima ileriye hedefleyen toplum yapısı için evrensel geçerliliği olan bu ilke ihmale gelmeyen bir prensiptir. Bireyler ve toplumların temel karakteristik özelliklerine kazandırılması gereken ve bahsedilen değerin önceliği, ehemmiyet taşıması hasebiyle duyarlılık kazandırmak oldukça önemlidir. Kişiler arasında ortak yaşantıların gerçekleşmesinden ötürü sosyal hayat akışında huzur ve güven için zorunluluk telakki etmektedir. Hukuki, resmi, dini, beşerî, sosyal, formal, informal vs. her anlamda hassasiyetle işlenmesi ve kazandırılması gereken konuların başında gelmektedir. Aksi takdirde adaletin yokluğu, zıttı olan zulüm ve insafsızlığı doğuracaktır. İhtimai yapıda anarşiye davet çıkaran bu eksiklik toplumu gerileterek ömrünü kısaltacaktır. Bu anlamda tüm dünyanın sahip çıkması gereken ulvi bir vazifedir. Herhangi bir zümreye, dine, ırka takdim edilmiş olmayıp tüm insanlığa hitap etmektedir (Cerrahoğlu, 1993:17). İnsanoğlunun tarihi birikimine kısaca baktığımızda menfaatine olan düşkünlüğü yüzünden nizam ve asayışı bozmaktan çekinmediğini görmekteyiz. İlkel güdüler ve bencilliği uğruna ahlak kaidelerini yıpratmış, adaleti sarsmıştır. Nitekim bütün bu yozlaşmadan sıyrılan ve medeniyet için uğraşan yine insan olmuştur. Bunun için Allah peygamberler göndermiştir ki hakkaniyet sapmadan düzene otursun. O halde yeryüzünde adaleti ayakta tutacak ve muhafazasını sağlayacak görevlinin de insanoğlu olduğu gerçeğini unutmamak gerekmektedir. Peygamberlik devri kapandı diye eğitim son bulmamıştır. Bilakis ilahi bir miras olan bu husus titizlikle hayata geçirilmektedir. Aksi takdirde Enfal suresi 33. ayetteki “*Halbuki sen onların içinde iken Allah onlara azap verecek değildir ve onlar bağışlanma dilerken de şüphesiz Allah onlara azap etmez.*” ifadesinin zaman aşımına uğraması gerekirdi. Günümüzde de önemini koruyarak icraatlarına devam eden bu sistemde duyuşsal yetkinliklerden arındırılmış birey yetiştirmek söz konusu değildir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf “Peygamberlerde insanlar için güzel örnekler olduğunu fark eder” kazanımı ile mevcut konuyu desteklemek mümkündür. Adalet ve hakkaniyet emsali peygamberlerin mücadelesini verdiği ilkeleri bugüne taşıyan güç iman ve ihlas olmakla birlikte bireylere aktarımı eğitim ile gerçekleşmektedir.

İslam dininin genel kaideleri incelendiğinde evrensel oluşu ile öne çıktığı görülmektedir. Merkezine insanı alan bu din, ona salt anlamda maddeymiş gibi davranmayıp ruhu, biyolojisi, psikolojisi, sosyolojisi vs. tüm yönleri ile yaratılış gayesine uygun bir şekilde değer vermiştir. Kişilerin çıkarlarına, menfaatlerine, heveslerine, zayıflıklarına dayanmadan ilahi kurallar ile donatmıştır. İslam tarafından tam ve eksik yönleri ile ele alınan insan, beşeriyetinin noksan tarafı ile boğulurken onu madde ve mana ile donatan koordinasyona ihtiyaç duyacaktır. Bu ihtiyacını karşılayacak anlama, düşünme, bilgi kazanma, öğrenme vb.

özellikler de yine kişide mevcuttur. Yeryüzünün halifesi olabilecek yeteneği sağlayan akıl, onun iradesini beslemektedir (Cerrahoğlu, 1993:17-19). Bu bağlamda bireyler ehemmiyetli özellikleri ile gelişigüzel bırakılmamışlardır. 8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Dinin Temel Gayesi” konusunun “İslam dininin can, nesil, akıl, mal ve din emniyeti ile ilgili ortaya koyduğu ilke ve hedefleri analiz eder” kazanımı ile bireyin meta bilişi desteklenmekte ve yeni yollar keşfetmesini sağlanmaktadır. Konu merkezli baktığımızda temel hedeflerdeki küresellik, kapsayıcı bir yaklaşım sunmaktadır. Dünya üzerindeki her canlının ve hatta nesnenin önemli olduğunun farkına varması arzu edilmektedir. Bu farkındalığı ders esnasında çeşitli tekniklerle destekleyerek yapı iskelesini oluşturmak ise çok yönlü düşünce sistemini geliştirecektir. Örneğin; gösteri, soru-cevap, anlatım, örnek olay, tartışma, dramatizasyon ile istendik yönde kalıcı değişimler edinmeye imkân sağlayacaktır.

Enfal suresi 70. ayetin hinterlandını irdelediğimizde toplumsal değişimin benzer şekilde yaşandığını görmekteyiz. Şöyle ki, Allah Peygamber aracılığı ile esirlere seslenmektedir: *“Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere de ki: Eğer Allah kalplerinizde hayır olduğunu bilirse sizden alınandan daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Çünkü Allah bağışlayandır merhamet edendir.”* ifadesinden de anlaşıldığı gibi bir işi kalpten başlayarak emin hale getirmek önemlidir. Bilgi ve tutumlar da öğretmenler aracılığı ile öğrencilerin gönüllerine nakşedilmektedir. Duyuşsal özelliklerin kazanımı diğerlerine göre daha zor olduğu kabul edildiğinden bunu sağlamak için çeşitli kanallarla beslemek gerekmektedir. 7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Güzel Ahlaki Tutum ve Davranışlar” konusunda birey için hedeflenen etkinin bilgi, his ve davranış boyutlu olduğu planda yer almaktadır. Adalet olgusunun tüm hal ve hareketlerde kriter bir ölçüt olması sebebiyle tam tekmil öğrenciye aktarılması gerekmektedir. Bireylerdeki yönetim ve yargı merkezinin esas özelliği olması ile hem psikolojik bir eğilim hem de bütün insanlığa hitap eden davranış biçimidir (Kasapoğlu, 2012:62).

7. Sınıf DKAB “Güzel Ahlaki Tutum ve Davranışlar” konu başlığı altında örümcek ağı öğretim tekniği ile “Başlıca güzel ahlaki tutum ve davranışlar” tanıtılmıştır. Bu ilişki bağlantısında yer alan “Adalet” ögesi alt başlık halinde öğrencilere sunulmuştur. Birçok güzel ahlaki davranışın temelini oluşturan faktör olarak kabul edilen adalet; toplumun huzur ve mutluluğu, bireylerin güven içinde yaşaması gibi gayeler için önkoşul kabul edilmektedir. Uygulanmadığında ise insanlar arasında haksızlık artmakta ve emniyet duygusu zedelenmektedir. Bahsettiğimiz ilkenin yer almadığı topraklarda ise kabahatler hak ettiği cezayı görmeyerek suçluların cüretkâr davranması desteklenmektedir. Masumların ise hukuka itimadı zayıflayacaktır. Adaletsiz toplumlarda hak aramak illegal yollara düşecektir. Bu da

çatışma, kavga ve kaosu beraberinde getirecektir. Böyle bir ortamda ise düzensizlik yaygınlaşır, devletin otoritesi sarsılır ve güç kaybı yaşamaya mahkûm kalır. Tüm bu sebeplerden ötürü adalete; bireysel, toplumsal, hukuksal olarak önem vermek zorunluluktur. Hayatın her alanında yer alması gereken elzem bir kriterdir. İslamiyet, bu konuda hassas bir tutum sergilemektedir. Evvela Allah adildir ve kullarına da böyle olmasını emretmektedir (Macit, 2019-2020: 57). Bu durum Nahl suresinin 90. ayetinde: “*Şüphesiz Allah; adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder. Hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.*” şeklinde açıkça belirtilmiştir. Her şeyi layık olduğu yere teslim etmek hakkı yerine koymayı ifade etmektedir. Bu durum azgınlığın yani haksızlık ve zulmün tam aksini anlatmaktadır. Kavram, insaf ve doğruluğu da bünyesine alarak denkleştirme özelliği taşımaktadır. Aşırılık veya ihmalkarlık karşısında birleştirme ve istikamet sınırı olarak terazi görevi görmektedir (Yazır, 2001:279-280).

Bahsettiğimiz bu erdemi temin etmenin yolu Enfal suresinin 70. ayetinde: “*Ey peygamber! Elinizdeki esirlere söyle: Eğer Allah, kalplerinizde (iman, ihlas, iyi niyet gibi) bir hayır olduğunu bilirse, sizden alınan fidyeden daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Allah çok bağışlayandır merhamet edendir.*” şeklinde izah edilmiştir. İnsanın gelişimine ve kendini gerçekleştirmesi yolunda işe, kalpten başlamak gerekmektedir. Bireyi kazanmanın ve topluma katmanın en sağlam yolu budur. Ayette geçen “kalplerde hayır” vurgusu ise iyiden yana olan meyil ve değişimi ifade etmektedir (Bayraklı, 2003:84-85).

Adalet kavramının tanımını yaparken belirtmiş olduğumuz “herkese hak ettiğini vermek, kanunları eşit uygulamak” biçimindeki izahımızın Bedir Gazvesi neticesinde tatbik edilmiş olması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Şöyle ki; Müslümanların elinde savaşın sonunda 70 esir bulunmaktaydı. Peygamber bu kişilere yeme-içme konusunda eziyet edilmemesini istemiş ve insani şekilde ağırlamıştır. Bu bir grup insana ne yapılması gerektiği ile ilgili de ashabı ile fikir alışverişinde bulunmuştur. Sonuç itibarı ile durumu olanlar fidye verecek, gücü yetmeyen tutsaklar ise Ensar çocuklarından 10 kişiye okuma-yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakılacak kararı alınmıştır (Ahmed, 1989:299). Görüldüğü gibi her şey adalet ekseninde gerçekleşmiş olup savaşılan kimselere dahi uygulanmakta noksanlık gösterilmemiştir. Hakikaten de Enfal suresinin geneline bakıldığında insanlara hitabı, hukuki değişimleri, Müslümanların gayr-i Müslim dahi olsa adalet kadrajından ayrılmaması emri gibi hususiyetleri ile dikkat çekmektedir. Kişilerin kalpleri kazanılarak toplumsal değişimlerin gerçekleşmesinde kalıcılık sağlanmıştır. Bunu yaparken adil olmayı zorlaştıran sosyal, ekonomik durum, görüş çeşitlilikleri, sempati veya antipati duyma vb. faktörler mevcudiyetini her dönem koruyacaktır. Mekke ve Medine arasındaki sürtüşmelerin temelinde de bunlar

yatmaktaydı. Enfal suresi 74. ayette: “*İman edip de Allah yolunda hicret ve cihat edenler, (muhacirleri) barındırıp onlara yardım edenler var ya, işte gerçek Müminler onlardır. Onlar için af ve bol rızık vardır.*” şeklinde belirtildiği üzere daimî değişim uğuruna çok ciddi adımlar atıldığı aktarılmaktadır. Surenin hukuki oluşumu dikkate alındığında ırk, sınıf, renk, milliyet, cinsiyet, ayrımı yapmaksızın peyderpey adaletin resmiyet kazandığı görülmektedir. Böylece bu sistem toplumların menfaatlerine, sosyo-ekonomik düzeylerine göre şekil almadan zaman ve sınırları aşarak adalet önünde eşit haklar sunmaktadır (Kasapoğlu, 2012:63).

İman edenler için ilahi emir olma özelliği taşıyan bu değere mâni olabilecek etmenlerden de uzak durmak gerekmektedir. Çünkü anlık bir tatmin değil süreklilik istenmektedir. Devamlılık ise her çağın kendi ihtiyacına binaen mücadelelerle sağlanabilir. Fakat her dönemde önemini korumuş olan eğitim yolu ile kazandırma insan doğasına en uygun metottur. Örneğin yukarıda bahsettiğimiz ayeti sürece dahil ederek ezberin ötesine taşıyarak bilgiyi yapılandırmak mümkündür.

Allah yolunda hicret ederek ait oldukları topraklardaki birçok haklarından vazgeçen muhacirler anlatılıp, hayatlarına dair kesitler sunulduktan sonra bahsettiğimiz teknikler yardımı ile düşünmeye sevk edilir. Örneğin soru-cevap tekniği ile: “Siz olsaydınız ne yapardınız?” diyerek algılama ve çözümleme yeteneği geliştirilirken, örnek olay veya dramatizasyon aracılığı ile empati duyguları aktif hale getirilebilir. Aynı zamanda dersin konusu ile bağlantılı olarak Ensar-muhacir ilişkisini aktüalite ve hayatilik ilkelerinden yola çıkarak daha güncel ve somut bir şekilde sunmak dinamizm kazandırır. Bu yöntem ve teknikler, nitelikli hizmet sunma ve öğrenciye ulaşmada kilometre taşlarıdır. Amaçları incelendiğinde bireyin bir durum ile ilgili hükme varmasına, seçme ve sonuca erişmede yaşantı geçirmesine fırsat vermektedir. Örnek olay yöntemi, keşfetme yoluyla öğretme yaklaşımı içinde yer almaktadır. Netice itibarıyla de problem çözme, dramatizasyon yöntemleri ve gösteri, soru-cevap, eğitsel oyun teknikleri ile zenginleştirerek kullanmak mümkündür. Uygun bir şekilde yer verildiklerinde ise öğrenciler olayları başkalarının perspektifinden görebilme ve onları anlamada gerçeğe yakın deneyimler elde etme fırsatı bulmaktadırlar. Bireyi pasif organizma olmaktan sıyrarak zihinsel yeteneklerini geliştirip açıklama, yorumda bulunma, kendini dahil etme gibi olanaklar vermektedir. Çekingen ya da ders motivasyonu düşük öğrencileri cesaretlendirmekte ve heveslendirmektedir. İçten güdülenmeyi desteklemektedir. Öğretmenin dönütler vermesi ile de öğrenme işlemi zevkli hale getirilmektedir. Bağımsız ve eleştirel düşünme becerisi kazandığı için de derinlemesine inceleme yaparak yüzeysellikten arınmaktadır. Hayatın içinde yalnız olmadığını fark ederek,

karar verirken birtakım ilkelerle yaşamını sürdürdüğünü ayırt etmektedir. İnanç-tutum, inanç-amel münasebetlerini kavramakta etkin haldedir. İşlenen konular ve şahsi yaşantısı arasında bağ kurarak bilgi, beceri, tutum ekseninde kalıcı öğrenme seviyesi artmaktadır. Mevcut bilgilerini kullanarak genellemeler yapabilmekte, eski ve yeni bilgi arasında bağlantı kurarak uygun davranışı tespit etmeye dair değerlendirmeler yapabilmektedir (Aydın, 2003:13-107).

Çocuğun yaş düzeyi ve kişilik özellikleri dikkate alınarak rehber olunduğunda birtakım çıkarımları yapması kendisinden beklenmektedir. Misal 4. Sınıf öğrencisinin 9-10 yaş aralığında seyrettiğini kabul edersek döneminin bilişsel gelişim özelliklerinden; detaycı olma, soyut kavramları anlamakta güçlük çekme, yaparak yaşayarak öğrenme ya da yazma yerine konuşmaya meyilim gibi faktörler göz önüne alınarak üniteler uyum içinde işlenebilmektedir. 4. Sınıf DKAB “Din Güzel Ahlaktır” konusunun, “Bireyin güzel ahlaklı olmasında dinin rolünü fark eder” kazanımını ensar -muhacir örneği üzerinden kazandırmak imkân dahilindedir. Ensar’ı ev sahibi muhaciri de komşu metaforu ile anlatarak kendilerini komşu veya ev sahibi şeklinde düşünmesi istenir. 4. Sınıf -DKAB düşünelim kutucuğundaki “Güzel ahlaklı olmak bize neler kazandırır?” beyin fırtınası etkinliği aracılığı ile güzel ahlak ve din ilişkisi üzerinden bireylerin ne tür tavırlar sergileyeceğine dair varsayımlar yapması beklenir (Pınarbaşı, 2018-2019:60). Böylelikle sosyal-duygusal gelişimleri de desteklenerek gerçek hayatla bağlantı kurması sağlanmış olur. Dolayısı ile kendisini ve çevresini fark eder, haksızlıkları gözlemleyerek problem çözme becerisi edinmeye açık hale gelir. Şahsi haklarını değerli gördüğü gibi diğer insanların veya canlıların da önemini ayırt eder. Arkadaşlığın çok kıymetli olduğu bu dönemde gruba aidiyet bilinci duyarlılık kazanır (Şimşek, 2004:210-211). Paylaşımında bulunma isteği görülür ve bu talebi adil bir şekilde uygulaması için ders içi ve dışı desteklemelerle hayatına transfer etmesi beklenir. Adalet, doğruluk ve dürüstlük özelliklerini kazanmış bir bireyin; ebeveynlerine karşı saygılı, kardeşlik ilişkilerinde hoşgörülü ve sevgi dolu olduğunu bilir ve buna uygun davranır hale gelir. Ayrıca akraba ve komşuluk ilişkilerinde kıvanç ve tasada birlik içinde yaşamaya isteklilik, hal-hatır sorma, hakların gözetilmesi gibi sosyal ilişkilere aidiyet kazanması öğrenciden beklenen dinamiklerdir (Pınarbaşı, 2018-2019:66-69).

Adaletin hayat bulması insana bağlı olup bireylerin vicdanen eğitilmesi kilit bir konumda yer almaktadır. İslam ilk andan itibaren adalet nizamıyla şahısların münasebet ve hayatını Allah'ın buyruğu çerçevesinde nakşederek sistemli, erdemli toplumun teminatını hedeflemektedir (Cerrahoğlu, 1993:23). Bunu yaparken de peygamberleri rehber kılmıştır. 6. Sınıf -DKAB “Peygamberler İnsanlar İçin En Güzel Örnektir” konusuna binaen öğrenciden bunu fark etmesi beklenmektedir. Son peygamber örnek verilerek adalet vurgusu yapılmıştır.

Konu sonunda; “Peygamberi örnek alan bir mümin, hangi güzel örneklerle sahip olur?” etkinliği yer almaktadır. İlk ergenlik döneminin içinde olan bu yaş aralığındaki öğrencilere iyi ile kötünün ayırımına varabildikleri kabul edilerek yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü bu çağdaki kişiler dünya görüşü geliştirme, kendi rotasını oluşturacak değerleri araştırma, hayatın anlamı ve varoluşunu sorgulama gibi yönelimlerde bulunmaktadır. Dini gelişim özellikleri bakımından ise çok derin bilgilere vakıf olmasa da mevcut birikimini gözden geçirmektedir. Soyut düşünüp akıl yürütebildiği için hipotezler kurabilmektedir. Şüphe ve kararsızlık içinde kalan genç için bu beklenen bir özelliktir. Dini uyanışı sağlayan bu etmenler zihindeki problemleri çözerek bilinçli bir inanan olmaya dair onu motive etmektedir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden olan ahlaki konularda maksimum hassasiyet iç kontrol gücünü beslemektedir. Bilhassa adalet duygusu yüksek düzeylerde seyretmektedir. Dolayısı ile çevresine ve olaylara eleştirel bir bakışla yaklaşmaktadır (Certel, 2011:208-2014).

Tüm bu özellikler düşünüldüğünde bir kazanımı temin etmesini sağlamak için şuurlu biçimde yaklaşmak gerekmektedir. Hayal güçleri ile zaman ve mekânın ötesine ulaşabilen bu öğrenciler için örnek bir olay anlatılarak birtakım ahlaki ilkelere ulaşması beklenebilir.

Örneğin; “Bedir gazvesi öncesinde bir vadide konaklayan peygamber, izlenecek strateji ile ilgili askerler ile istişare etmiştir. İçlerinden biri (Hubab b. Munzir);

-Bulduğumuz konum Allah'ın emri mi yoksa kişisel tercihiniz mi, diye sormuştur.

-Peygamber de;

-Hayır benim görüşümdür, şeklinde cevap vermiştir.

Hubab, mevkiinin doğru olmadığını söyleyerek bir kuyunun yanına taşınmasının isabet olacağını söylemiştir. Bunun üzerine peygamber, fikri haklı bularak grubu belirtilen yere taşımayı emretmiştir.” (Ahmed, 1989:281-282). Hadisesi aktarılacak beyin fırtınası yapılabilir. Böylelikle öğrenciler, İslam ahlakında peygamberin dahi üstünlük duygusu ile hareket etmediğini ayırt eder. Adil bir şekilde herkese değer verdiğini, bütün fikirlere saygı duyduğunu görür. Herhangi bir konuda görüş alışverişinde bulunmanın gerekliliğini keşfeder. Araştırma-inceleme, farklı düşüncelere açık olma, bakış açısını geliştirme gibi çıkarımlara ulaşır.

İslam, “adalet” faktörünü dini sahada sınırlandırmamıştır. Bireysel, sosyal, idari ve evrensel boyutta işlevsellik kazandırmış istikrar ve düzen için tavizsiz uygulanmasını emretmiştir. İnsanlığın ihtiyaç duyduğu bu temel karakteristik özellik, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından müfredata serpiştirilmiştir. Günümüzde de eğitim çağındaki bireylere benimsetilmek istenmektedir. Çünkü bahsettiğimiz kavramın meleke haline gelmesi, öncelikle fertlerin kişiliğine kazandırmakla mümkündür. Güvenilir ve denge sahibi şahıslara erişmek

için gereklilik arz eden bu öge, çevresindeki bütün varlıklarla kurduğu ilişkilerde hakkını teslim etme bilincini besler (Can, 2011:248). Enfal suresi kapsamında baktığımızda ise “adalet” ilkesinin ehemmiyeti açığa çıkmaktadır. Dönem özellikleri medeniyet dışı faaliyetlerle doludur. Adaletin en ufak bir yansıması bulunmayan bu devirde temel insan haklarından bile söz etmek mümkün değildir. İslam realist adımlarla yaşanabilir bir dünya inşa etmiştir. Surenin içeriğinde yer alan gerçek bir müminde bulunması gereken nitelikler teması ile bireylerin iyi işleri hakkı ile yaparak kötülüklerin alanını daraltıp silinmesi istenmektedir. Güzel olanı üretmedikçe, bireysel ve toplumsal alanda gelişim göstermedikçe huzura ulaşmanın zor olduğu belirtilerek herkesin bu erdemi temin etmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır (Bayraklı, 2003:474). Bu bağlamda hakkın, adaletin en çok ihlal edildiği yaşantılardan olan savaş durumunda bile adaletin nasıl sağlandığına dair Enfal suresi ile bağlantı kurularak aktarımlarda bulunmak mümkündür.

2.1.2. Dostluk

Farsça’da “seven, sevgili, yar” manasındaki “dost” ibaresinden doğan “dostluk” kavramı; İslam terminolojisinde “sadakât, uhuvvet, medevvet” sohbet gibi çeşitli kelimelerle kullanılagelmiştir. Bunun yanı sıra “veli- refik” ifadeleri de “dost-dostluk” anlamlarında değerlendirilmiştir. Kur'an-ı Kerim’de ise “veli-dost” olarak sıkça geçtiği tespit edilmiştir. Anlamsal bazda “Allah’ın insanlara dostluğu, insanların Allah’a dostluğu, insan-şeytan arası dostluk, iyi veya kötüler arasındaki dostluk” olarak yer aldığı belirlenmiştir. Genel olarak ise; “insanlara, müminlere ve peygamberlere yardımcı olacak onları koruyacak, bağışlayacak, karanlıklardan aydınlığa çıkaracak olan gerçek dostun Allah olduğu insanların bu anlamda Allah’tan başka dostları bulunmadığı ifade edilmekte, böylece onların gerçek ve ebedi dost olarak Allah’ı bilmeleri ona dayanıp güvenmeleri öğütlemektedir.” şeklinde yansımıştır. İnsan için en iyi dostun Allah olduğunu aktaran ayetlerin genelinde veli sözcüğünden sonra “nâsir,şefî, vâk, hamid, müşud” vb. sıfatlar yahut yakın anlamlar ile “dostun sevdiği için bir yardımcı, koruyucu, kurtarıcı, yüceltici, iyiliğe yönetici, olması” gibi pratik ahlaki neticeler ile kişiye katkısına dair işaretlere vurgu yapılmıştır (Çağrı, 1994:511).

Direkt veya dolaylı olarak Kur'an-ı Kerim’de sıkça geçen bu kavramın sağlıklı bir toplum yapısı oluşturması ve beşerî ilişkilerin esenlikle hayat bulması için eğitimle sunulması gereken mühim konulardan bir tanesidir. Yukarıda da bahsettiğimiz izahlardan yola çıkarak “Allah’ın insanlarla- insanların Allah ile dostluğu” his, talep, seziş, ulaşma, çağrı faaliyeti olarak en iyi dua aracılığı ile karşılanmaktadır. Dostluk makamında yer alabilen insanın yaratıcısı katındaki değerini açığa vuran bir etkinliktir. 5.sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

“Allah inancı” ünitesine bağlı “Allah ile İrtibat: Dua” konusunun “Duanın anlam ve önemini örneklerle açıklar” kazanımı bu konu ile ilişkilidir. Öğretme-öğrenme yöntem ve tekniklerden faydalanarak aktive etmek müfredata uygun düşecektir (Erdoğan, 2019:23). Öncelikle anlatım metodu ile Bedir Gazvesindeki güç dengesizliğinden, Müslümanların nüfus ve teçhizat bakımından müşriklere denk olmadığından bahsedip akabinde Hz. Muhammed'in Allah'a dua ederek yardım istemesi örnek olay yöntemi ile verilebilir. 10-12 yaş aralığındaki bireylerin soyut işlemler döneminde olduğu kabul edilmektedir. Dolayısı ile hipotezler kurup akıl yürütebilmektedir. Dini ve metafizik konuları düşünmeye başladığı bu evrede dua aracılığı ile yaratıcıya ulaşabildiğini ve yalnız olmadığını kavraması beklenir. Böylelikle hayatın anlamsız ve mantıksız olduğuna dair edindiği çatışmalar dengelenebilmektedir (Certel, 2011:211-214). O halde Hz. Muhammed'in “Ey Allah'ım! Bana ne söz verdiysen, onu gerçekleştir! Ey Allah'ım! Eğer canlarını sana teslim etmiş olan bu küçük topluluk yok olacak olursa, yeryüzünde sana kulluk edecek kimse kalmayacak.” şeklindeki duası akıllı tahtaya yansıtılır. Akabinde de Enfal suresinin: *“Hani siz Rabbinizden yardım ve destek diliyordunuz. O da sizin dileğinize şöyle cevap vermişti: Hiç kuşunuz olmasın, ben size meleklerden birbiri ardınca bin tanesi ile yardım ulaştıracağım.”* 9. ayeti verilir. Soru-cevap tekniğinden faydalanılarak ayet-olay irtibatı ekseninde dostluk ilişkisinin değerlendirmesi yapılabilir. Nitekim bireyde bu dönemde bedensel ve psikolojik açıdan birçok temel değişken gerçekleşmeye başlamaktadır. Bu da düşünmeden tepkide bulunma, çabuk kızma, alınganlık, kıskançlık, daha çok sevgi-ilgi bekleme gibi tepkiler doğurmaktadır. Başkaları ile olan ilişkilerini sarsabildiği gibi küçük sorunları da büyütebilmektedir. Fakat bu ve benzeri etkinlikler ile içine düştüğü boşluktan sıyrılarak dua-dostluk irtibatı sayesinde sağlıklı şekilde ilerleyebilir. Bireyin Allah ile arasındaki ilişkisinin dostluk samimiyeti ile gelişmesine kapı aralanmaktadır. Hz. Muhammed'in de çocukları ibadete davet ederken kulluk şuurunu canlandırarak ilerlediği görülmektedir. Yani öncelikle davranışa değil zihniyete önem vererek özü itibarıyla benimsemesini desteklemektedir (Martı, 2009:13).

6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Temel Değerler” ünitesinde “Toplumumuzu Birleştiren Temel Değerler” konusu yer almaktadır. DKAB ders kitabı incelediğimizde dinin, dünya ve ahiret mutluluğunu hedefleyen ilkeler bütünü olduğu izah edilerek birtakım dini değerler ve ilkeler ile toplumun birlik ve bütünleşmesine olan desteği açıklanmıştır. Kişiler arası kardeşlik duygularının güçlenmesi için yol gösterici faktörlere değinmiştir (Özdemir, 2019:104). Bu noktada ensar-muhacir ilişkisine değinmek isabet olacaktır. Daha evvelde bahsettiğimiz üzere cahiliye devri insanlık dışı sahnelerle yer vermekteydi. İslamiyet'in gelmesi ile bazı alışkanlıklar değişmişti. İlk başlarda azınlık olarak yer alan Mekkeli

Müslümanlar ağır şartlarda inanç hürriyetinin mücadelesini vermektedir. Mekke'de huzur ve güven kalmayınca Medine'ye hicret kararı alındı. Bu göçü farklı kılan muhacirin; mal, mülk, akraba vs. her şeyi ile öz vatanından ayrılmasıdır. Üstelik gittikleri yerde güvenlikleri tek şey Allah'ın dini ile dost ve kardeş kılınmış olmalarıdır. İşte din çok farklı görüşleri, zihniyetleri tek bir potada samimi duygular ile eritmektedir (Algül, 1993:32). Özet olarak verilebilecek bu bilgilerden sonra öğrencinin farkındalığını arttıracak olan empati duygusunu harekete geçirmesine yardımcı olunabilir. 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılı içinde okulların açık olmadığı fakat uzaktan eğitim yolu ile EBA ve diğer dijital platformlardan yapılacak olan eğitim kapsamında yer alan bu ünitenin kazanımlarını sağlamak için daha dikkatli olmak gerekmektedir. Aynı zamanda duyuşsal bir değeri özümsemesi hedeflendiğinden hissi anlamda katılımını da yükseltmek gerekmektedir. Dolayısıyla müfredat kapsamında dinin öngördüğü bütünleştirici değerlerin dostluk ilişkilerine dair uyanışa geçirilmesi beklenmektedir.

Ensar ve muhacir örneği üzerinden İslam'ın yönlendirmesi ile her şeyini bırakan insanlar için maddi ve manevi olarak eksiksiz yardıma koşan yerli halkın duyarlılığı soru-cevap veya tartışma tekniği ile irdelenebilir. “Siz olsaydınız ne yapardınız? Sizi buna teşvik eden etmenler nelerdir? İçinde bulunduğumuz durumda bunu nasıl gerçekleştirebiliriz?” soruları ile temel değerleri fark etmesi ve bütünleşmeye olan katkısı yorumlanması beklenir. İçinde bulunduğumuz pandemi sebebiyle sosyalleşmenin en aza indirildiği süreçte temel değerlerin dostluk faktörüne etkisi üzerine tartışılarak fikir taraması yapılabilir. Böylelikle ensar-muhacir dönemi yaşanan sosyo-politik yakınlaşma üzerinden analizde bulunarak günümüz sosyalleşmesinde din aracılığı ile zorluklarla mücadeledeki tesirini algılayabilir.

2.1.3. Dürüstlük

Ülkemizde Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının katkıları ile değerler eğitimine ilişkin prensipler ortaya konmuştur. Bunlardan biri de dürüstlüktür. Global anlamda önem taşıyan bu öge, Türk Milli Eğitimi'nin belli başlı amaçları arasında yer almakta olup bireyleri manevi, kültürel, insani ve ahlaki değerlerini kabul eden, içselleştiren, koruyan ve geliştiren ülkesine karşı görev ve sorumluluklarını bilerek davranış haline getiren yurttaşlar olarak yetiştirmeyi hedeflemektedir (Harmanş, 2017:41). Toplumsal bütünlük ve huzurun devamlılığı için bu değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılması gerekmektedir. Sağlıklı bireyler ve iyi yetişmiş erdemli milletler bu temel vasıflara ihtiyaç duymaktadır (Hökelekli, 2013:288).

4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Güzel Ahlak” ünitesinde birtakım vurgular yer almaktadır. Bunlardan biri de doğruluk ve dürüstlüktür. İlk etapta “Hazırlık Çalışmaları”

penceresinde din-ahlak farkındalığı tetiklenmekte ve bağlantılı olarak Fatiha Suresi ile ilişki kurması istenmektedir. Bu surede yer alan “sırat-ı müstakim” yani “doğru yol” ifadesi öğretmen rehberliğinde vurgulanarak İslam'ın özel anlamlarından olduğunun telkini ile “dürüstlük” ilkesine dikkat çekilebilir. Bir sonraki ünite “Hz. Muhammed'i Tanıyalım” için “sıdk: doğru & dürüst” özelliği dönem özelliklerine uygun şekilde anlatılarak başlıklar arası bağlantı kurulabilir (Pınarbaşı, 2018:59). Öğrencilerin yorum gücünden faydalanarak doğru ve dürüst insanın temel niteliklerini keşfetmeleri sağlanabilir. Mesela Enfal suresinin 21. ayetindeki: *“İşitmedikleri halde işittik diyenler gibi olmayınız!”* emri sınıfta okunarak “sırat-ı müstakim -doğru yol” ifadesi ile bağlantı kurmaları sağlanabilir. Böylelikle öğrencilerin yalnızca bir özelliği teorik olarak bilmenin kâfi gelmediğine bilakis davranış haline getirerek yaşamının gerekliliğine yönelik bir farkındalık kazanmalarına katkı verilebilir. Öğrenciler buluş yöntemi ile attığı adımda “Dinimiz bizden güzel ahlaklı olmamızı ister. Bunun için adaleti, doğruluğu ve dürüstlüğü emreder. İnsanlara güler yüzle yaklaşmayı, onlarla selamlaşmayı ve iyi ilişkiler içinde olmayı öğütler. Dinimiz; hırsızlık, yalan, alay etme, iftira ve dedikodu gibi kötülüklerden de kaçınmamızı emreder. Dinimizin bu gibi emir ve öğütleri aynı zamanda ahlakın da bizden istediği davranışlardır.” cümlelerini bularak doğru ve dürüst insanın özellikleri ile harmanlayabileceklerdir (Pınarbaşı, 2018:61).

Duygu, düşünce ve değer ekseninde eylemde bulunma dengesi kurulurken kişisel bütünlük sağlanmaktadır (Hökelekli, 2013:168). Bu da ancak doğruluk ve dürüstlük ile mümkündür. Enfal suresi 22. ayette: *“Şüphesiz Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir.”* yer alan “akıl-kulak-dil” vurgusu önemlidir. Şöyle ki; akıl- düşünmeyi, kulak-dinlemeye, dil- hakikati bildirmeye işaretler. Akıl, psikolojik kabiliyet ve yetenek olarak nitelendirildiğinde bizi hayvanlardan ayırmaktadır. Aksi taktirde dil ve kulak gibi benzer organlara sahip canlılarıdır. Daha da önemlisi akli melekesini kullanmayarak düşünmeyen ve icraata koymayan insanlar için alt tabakada yer alan bayağılık ile itham söz konusudur (Bayraklı, 2003:508).

Yeryüzünün halifesi olarak yaşamak için ahlaki kendilik yani kimlik inşasında erdemli akıl yürütme becerisi yaşam alanında aktif olmalıdır. Doğru tavrın kaynağı olarak tutum-davranış biçimleri emaneten kişide var olması yerine araştıran, sorgulayan, eleştiren dinçlikte sürekli gelişim içinde ilerlemeye azmettirmektedir. Bu bağlamda kişisel bütünlüğü; bireyin bizzat duygu, düşünce ve değerleri ile aksiyonda bulunması şeklinde belirtebiliriz. Bunun da temelinde dürüstlük yatmaktadır. Örneklendirmek gerekirse kırk dakikalık ders süresince yalan söylemenin yanlış olduğu anlatılabilir. Öğrenciler de bunu tasdik eder. Nitekim sonraki derste etkinliğini ailesine yaptırdığı halde kendine ait olduğunu iddia ederse kimlik

bütünlüğünde doğruluk/dürüstlük zedelenmesi söz konusudur. Bugün bu tutarsız davranış yarın eylemleri ile iç dünyası uyuşmayan yalancı, iki yüzlü, hilekâr kimselere gebe kalabilir. Öz benliğine ve ahlaki kimliğine zarar veren bu tavırlar güvensiz, cesaretsiz bireyler üretecektir. Dolayısı ile itibarsız insanlar, zayıf veya bozuk ilişkilerle sağlıksız bir toplum doğurur (Hökelekli, 2013:169). Böyle bir toplumda sorunlar bitmeyecektir. Görüldüğü gibi doğruluk ve dürüstlük her davranışın temelinde yer alan bir erdemdir. Maksat ve tavırların ahlaki bir değerle bezenmesi bu özelliklere sahip olmaya bağlıdır. 6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Peygamber ve İlahi Kitap İnancı” ünitesi “Peygamberler İnsan İçin En Güzel Örnektir” başlığında verilen özelliklerden biri de doğruluk ve dürüstlüktür (Özdemir, 2019:19). Hz. Muhammed İslam kültüründe “üsve-i hasene -en güzel örnek” ifadesi ile tanımlanırken Kur’an-ı Kerim’de “...ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin” ayeti ile betimlenmektedir. Öyle ki “Muhammed-ül Emin” vasfıyla toplumları disipline ederek ihyasına vesile olmuştur. Önderi olduğu gruplardan örnek vermek gerekirse ensar-muhacir ilişkisi dikkat çekmektedir. Hicretten evvel sürtüşme halinde olan bu insanlar inançları uğruna yurtlarını terk ederek Muhacir; her türlü riski topraklarını taşıması ihtimaline rağmen tereddütsüz onaylayarak da Ensar diye anıldılar. Hz. Muhammed liderliğindeki kardeşlik hukuku ile birbirlerinden mesuldüler (Açık, 2015:688). Bu denli radikal kabuller sıradan bir kolaylıkla hayat bulmamaktadır. Hinterlandı irdelendiğinde bazı hususlar dikkat çekmektedir. Muâhât olayı samimi bir zemine otururken peygamberin sevgi ve güvenle adım attığı görülmektedir. Duyguları güçlendirmeden kendilerine ve birbirlerine inanmaları sağlanmıştır. Açık sözlülükle yaşanan dışavurumlar, samimiyeti doğurmuş sosyal değerler ve farklılıklar ehemmiyetini korumuştur. Böylelikle herkes sözüne sadık kalıp toplum olarak ahlaki olgunluğa emsal olmuştur. Bahsettiğimiz kaideler doğruluk eğitiminde önemli kriterlerdir. Hz. Peygamber bu kaideleri uygulayarak dürüstlüğü, söz ve eylem bütünlüğü ile sunmuştur (Hökelekli, 2013:174-177). Dürüstlüğü gerçekleri ifade edebilen içtenlikli, itimatlı, sadakatli kimselerin üzerinde görürüz. Bunu birey ya da toplumlar, değer olarak benimseyip amel boyutuna taşıyabilirse olumlu eylemleri uygulamaya dökebilir. Çünkü bu kavram güvenilirlik, içtenlik, kibarlık, tutarlılık, affedicilik, adalet, netlik, doğruluk, gerçekçilik vasıflarını da bünyesinde barındırmaktadır (Yalnız, 2018:653). Bir milletin geleceği de sağlam karakterli kişileri mevcudiyetine bağlıdır. Spontane gerçekleşmeyecek olan iyi yetişmişlik hali içselleştirme ve bu doğrultuda faaliyete geçmeyi gerektirmektedir (Hökelekli 2013:288). Enfal suresi 56. ayet: “*Sen kendileri ile anlaşma yaptığın halde onlar hiç çekinmeden her defa anlaşmalarını bozarlar.*” ifadesinde kâfirlere ait karakter yoksunu görülmektedir. Verilen sözde durmamak, güven duygusunu zedelemek, inancı sarsmak, ahlaki yozlaşmanın

örnekleridir. Şüphesiz bu değerlerin önemini yitirmesi insanda bencil arzuların davranışları yöneten temel güdü haline dönüştürmektedir.

Enfal suresi 53. ayette: *“Bu böyledir, bir toplum kendilerinde bulunanı değiştirmedikçe Allah da onlara verdiği nimeti değiştirmez.”* şeklinde bahsedildiği gibi toplumsal ahlak ve meziyetlerin değişimi önemlidir. Beklenen teceddüt hali iyiden ve olgunluktan yana olup birey ve toplum için sosyal- manevi lütuflardır (Bayraklı, 2003:46).

7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi üçüncü ünite olan “Ahlaki Davranışlar” içindeki “Güzel Ahlaki Tutum ve Davranışlar” başlığı bu konulara değinmektedir. “Düşünelim-Hazırlanalım” tablosunda ahlaklı insan için beyin fırtınası yapılması istenmektedir. Akabinde ahlaka dair “Ahlak; insanın, iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisi ile ortaya koyduğu iradeli davranışların bütünüdür.” şeklinde yapılan tanımlama ile sağlıklı insan ilişkilerine olan önem vurgulanmaktadır. Bunun için çaba harcanmalı, söz ve davranışlarla tamamlanmalıdır (Macit, 2018:56). Aksi takdirde yozlaşma ve çürüme tehlikesi vardır. Enfal suresi 53.ayette de vurgulandığı gibi birey ve toplumun kendilerinde bulunan iç dinamiklerini düzenlemedikçe dış etkenler tek başına değişim sağlamayacaktır (Bayraklı, 2003:47). 7. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Dürüstlük” başlığında huzur, güven, ihya için dürüstlük ile bağdaşmayan söz ve davranışların yasaklandığı aktarılmıştır. Bu bağlamda İslam'da değer verilen temel ahlaki davranışların başına bu vasfı koyarak “Dürüstlük; insanın sözünde ve davranışlarında dosdoğru olmasını gerektirir. Dürüst insan kendisinin aleyhine bile olsa her zaman doğruyu söyler. Söz verdiği zaman sözünde durur. Kendisine bir şey emanet edildiğinde onu özenle korur. Adaletten ayrılmaz. İnsanların hak ve hukukunu gözetir ve onlara saygı duyar. Dürüst kişi kendisine ait olmayan hiçbir şeye el uzatmaz. Hiç kimsenin görmediği yerde bile kötülük yapmaz. Alışverişte, ticarete, aile ilişkilerinde, arkadaşlarıyla münasebetlerinde asla yalana baş vurmaz. Asla yalancı şahitlikte bulunmaz. Bütün bunlar da onu toplumda güvenilen güzel ahlaklı bir kişi haline getirir.” gibi nitelikleri kapsadığı ve beslediği izah edilmiştir (Macit, 2018:62). Peygamberin esasen savaşını verdiği hususlar ise bunlardır. Kafirlerin özelliklerine bakıldığında bu vasıflardan yoksun olduğu ve bu yüzden zulüm, kaos, kötülük içeren toplumda mutsuz mağdur insanların yaşantıları dikkat çekmektedir.

Böyle bir toplumda köklü değişimler ihtiyaç halini almaktadır. Enfal suresi de nazil olduğu bölgeyi amaçlı ve sistematik olarak biçimlendirmektedir. Bireye ve halka kişilik kazandırmaktadır. Terim olarak bu kavramın psikolojideki karşılığı: “Bir insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma tarzının, dış görünüşünün ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren kendine has ve ahenkli bir bütündür.” olarak

aktarılmaktadır. Ahlaki çürüme karşısında bireyden topluluğa çağın ötesinde bir mücadele söz konusudur (Hökelekli, 2013:210-211). Öyle ki Bedir savaşı yıkım odaklı değil İslam ahlakı yapıcılığı ile dikkat çekmektedir. Konu harbe gelene kadar birçok metot denenmiştir. Halkı içinde bulundukları zarardan döndürmek için medeniyete davet etmiştir. Yeni hukuk düzeni inşa edilirken insana yönelik maksatlara dikkat çekildiğinde genel olarak eğitim ve ahlaki değerler üzerine özenle durduğu görülmektedir. Örnekleme gerekirse Enfal suresi 2-4. ayetleri gerçek müminin bazı özelliklerinden bahsetmektedir. İman edenlerin psikolojik analizi yapılarak bu halin eylemlerine değinmektedir. *“Allah anıldığında yürekleri ürperip titrer.”* ifadesinde manevi oluşumun biyolojik anlamdaki tesirine dikkat çekilmektedir. Nitekim bu ilişkinin senkronize hareket etmesi için evvela samimi ve dürüst olmak gerekmektedir. Buradan şu sonuca ulaşabiliriz; “dürüstlük” konusu sadece doğruyu söylemekten ibaret değildir. Kişi tüm benliği ile bu erdemi içselleştirmelidir. Kendine, duygularına, yaşantısına bu vasfı nakleden insan doyum psikolojisini tadabilecektir. Enfal suresi 2. ayette *“Kendilerine Allah’ın ayetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır.”* bahsi yer almakta olup burada vurgulanan mevzu imanın artıp eksilmesinden ziyade beyin ile gönül arasındaki bağıdır. Okunan ayetler, verilen derslerde ilk önce duyumlar aracılığı ile beyne aktarılır. Kabul görüp içselleştirme ile karakter halini alarak bireyin yaşantısında hayat bulur (Bayraklı, 2003:470). Aksi taktirde bir çatışma söz konusudur. Erol Göka, Robert Ornstein’in “Yeni Bir Psikoloji” adlı eserinin Türkçe çevirisindeki önsözünde şu ifadeleri aktarmıştır: “Batı kültürü ise insanın otomatlaştığı, kendisine ve doğaya yabancılaştığı bir bunalımı yaşamaktadır. Batı bu noktaya, Descartes’ten itibaren insanın düşüncesi ile duygusunun arasını açmasıyla, duygusal yaşantıların akıl dışı kabul edilerek reddedilmesiyle gelmiştir. Batılı insan maddi alanda birçok başarılar kazanmış, fakat bunlar kendi iç dünyasının anlamını kaybetmek pahasına olmuştur.” Özetle akıl ile gönül arasındaki dürüstlük bireyde dengeyi korumaktadır (Fersahoğlu, 1998:547). Neticede “Rablerine güvenip dayanırlar.” ayeti ile mümin sadece yaratıcısına güvenerek her şeyde O’nu vekil edinmektedir. Bu da Allah dışında bütün varlıklardan sıyrılarak özgürleşmeyi sağlamaktadır. Gerçekten de böyle bir insan hayatını dürüstlikle idame ettirebilecektir. Bilgi-duygu veya akıl-vicdan ikiliğinde bütün kalamamak manevi kalp hastalığını doğurmaktadır. Enfal suresi 49. ayetinde *“Münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar (sizin için): -Bunları dinleri aldatmış diyorlardı. Oysa kim Allah’a dayanırsa Allah daima galip, hüküm ve hikmet sahibidir.”* şeklinde bahsi geçen grup Müslüman ordusundaki münafıklardır. Bedir savaşı için kuvvetli ve teçhizatlı gördükleri düşman ordusunun gücü karşısında zafere dair şüphe duyanlar vardı. Allah’a olan güven ve inançları dürüst kalmayarak diğer tüm ahlaki erdemlere

ulaşmada sekteye uğramıştır (Bayraklı, 2003:38). Bu tutum sadece Bedir Savaşı için cereyan etmemektedir. Toplum içindeki bazı sosyal oluşumlar da böyle davranmaktadır. Bayraklı'nın ifadesi ile: "Allah münafıklarla korkakların, Müslümanlara içten ihanet ettiklerini anlatmaktadır. Bir milletin içinde kendi milletine ihanet edenlerin çıkabileceği bilincini veren bu ayet, temel bir ilkeyi gündeme getirmektedir. Geçmiş toplumlar bu insanlardan çok çekmiş, geleceğin milletleri de bundan çekecektir. Bir milletin içinde bunların mayalanması, tutunması, palazlanacak ortam bulması, dış düşmanlardan daha tehlikeli olmaktadır. İnsanlığın ve özel manada toplumların erdemini bu insanlar tahrip etmekte, tarla faresi gibi manevi kültürün altını delik deşik etmektedirler." (Bayraklı, 2003:39).

Münafıklığın Kur'an'daki terminolojik durumu incelenirken iki farklı tipteki insan için kullanıldığı tespit edilmiştir. Birincisi; has münafıklar olup Bakara suresi 8. ayetteki netliği ile: "*Aslında inanmadıkları halde Allah'a ve ahiret gününe iman ettik derler.*" grubudur. Diğeri ise, "zihin karışıklığı, ruh bozukluğu veya irade zayıflığı yüzünden imanla küfür arasında gidip gelen şüphe içinde bocalayan, imandan çok küfre yakın olan çifte şahsiyetli insanlar" olarak Nisa, Tevbe, Â'li İmran surelerinde aktarılmıştır. Enfal suresinin 49. ve Ahzap suresinin 12. ayetlerinde "münafıklar" ve "kalplerinde hastalık bulunanlar" şeklinde iki farklı ifade ile tanımlanması farklılığı ortaya koymaktadır (Sezikli, 2006:565). Biz daha çok itikat değil karakter meselesi olan ikinci anlama odaklanmaktayız. Dürüstlüğe aykırı olan bu tutum ve davranışa dair önlemler almak hayli önemlidir. Mesela 8. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi "Hz. Muhammed'in Örnekliliği" adlı dördüncü ünite de "Hz. Muhammed'in (s.a.v) Doğruluğu ve Güvenilir Kişiliği" başlığı bulunmaktadır. İncelendiğinde konu girişindeki "Düşünelim" etkinliği doğru ve güvenilir olmak üzerine zihin performansı için soru-cevap tekniği yer almaktadır. Aynı bahsin devamında ise münafıklığın alametine dair bir hadis konularak beyin fırtınası ile değerlendirme yapılması beklenmektedir. Zıt kavramların daha çok akılda kalmasından yararlanılarak Enfal suresi 6. ayet: "*İşte onlar gerçek müminlerdir. Onlar için Rableri katında nice dereceler, bağışlanma ve tükenmez bir rızık vardır.*" verilerek gerçek müminlerin vasıflarını tespit etmeleri istendikten sonra 55. ayet olan: "*Allah katında canlıların en kötüsü kafirlerdir.*" ifadesinden yararlanılarak çıkarımda bulunmaları istenebilir. Hayatilik ilkesi gereğince yaşantımızda yer almasının önemi üzerine farkındalık meydana getirdikten sonra 53. ayet "*Bu böyledir, bir toplum kendilerinde bulunanı değiştirmedikçe Allah da onlara verdiği nimeti değiştirmez.*" ihtar ile önce birey sonra toplum ahlakına dair yapılan saptamalara dair dürüstlük ekseninde kanaatte bulunabilirler. Böylelikle bir davranışın ön şartı olan tutum için zihin hazır hale gelecektir. Davranışlara rehber olacak bu özellik zihinsel, duygusal ve davranışsal bütünlükle iç tutarlılık

sağlayacaktır (Certel, 2011:179-180). Kişi; dili, zatı ve tavrı ile doğru -dürüst olmalıdır. Yalandan sakınmalı, verdiği sözleri yerine getirmelidir. Aksi halde yalan, riya, nifak gibi kötü özellikler baş gösterecektir. Bunlar gerçek bir müminden beklenmeyen ve ona yakışmayan vasıflardır. Müslüman kimsenin sözü, özü, hali bir olmalıdır (Şekkeli, 2019:25). Bu bağlamda Bedir Gazvesi başından beri ifade ettiğimiz hukuk ve ahlak odaklı bir muharebe olarak güzel bir örnek teşkil etmektedir. Alışlagelmiş yıkım, yağma hedefli savaşımlardan öte adaleti, dürüstlüğü aşlamaya çalışmıştır. İyi yönde toplumsal değişmeyi amaçlamaktadır. Niyetler ve faaliyetler samimi olup münafıklığın alametlerinden arındırılmıştır. Öyle ki Kur'an'ı Kerim'in temel amaçlarından biri adaplı bireyler yetiştirmektir. Bireysel ve toplumsal olarak dürüstlük vasfını taşımak huzurlu yarınların tesisi demektir (Doğan, 2019:126).

2.1.4. Özdenetim

İslam dini emir, yasak ve ilkeleri ile olaylar karşısında dinamik bir yapıdadır. Dini yaşamak ise aktif şekilde tutum ve davranışlarımıza yansıtmayı gerektirmektedir. İnanç yalnızca belirli ritüeller toplamı olmayıp hayatın tamamını kapsayan bir olgudur. O halde bu işteş durum ne şekilde gerçekleşmeli ki anlamlı bir bütün konumunda yer alsın. Her şeyden önce bilinçsizce hayat sahamızda bulunmamalı yönetim fonksiyonlarından biri olan denetim ile disipline edilmelidir. Bu sayede amaçlanana uygun bir biçimde ruhsal bölünmelere maruz kalmadan ömür akışımız tamamlanacaktır. Öncelikle bahsi geçen parçalanmayı daha açık belirtmek gerekirse dinin boyutlarına değinmek yerinde olacaktır. Buna göre yapboz parçalarının birbirine uyumu gibi dinin beş boyutu da bireyi tamamlamaktadır. Öncelikle dini yaşantıdan söz edebilmek için içten gelen ve subjektif bir yönü olan inanç boyutu öncül şarttır. Daha sonra itaat ve teslimiyetin ifadesi olan davranış, ibadet boyutu kendini göstermektedir. İnananın içsel dini yaşantıları ile manevi olgunlaşma sürecinde edindiği sezgi, duyum, algı gibi karakteristik durumlar tecrübe boyutunu belirtmektedir. Bir diğer öge ise zihni/entelektüel boyut olup itikadi ve ameli esasları ile kutsal metinleri bilmeyi ifade etmektedir. Diğer dört unsurun insan üzerindeki tesirini ve bunun hayat alanındaki yansımaları görebileceğimiz son şube etki boyutudur (Certel, 2011: 97-99).

Dinin etki boyutu insanı kuşatan bir yapıdadır. Emir yasak ve değerlerle kişinin yaşamını biçimlendirmektedir. Bu bağlamda bireye bir dünya görüşü sunmaktadır. Din, bilhassa İslam, sunduğu esaslarla insan davranışlarını bütünüyle etkilemektedir. Bilişsel, duyuşsal ve davranışsal kapsamıyla hayat sahasında ve ilişkilerde etkisini görmek mümkündür (Topuz, 2013:3). Dolayısıyla farklı boyutlarda açığa çıkan bu tutumlar dindarlığın da göstergesidir. Doğal olarak iman eden kimse inancı gereği ile şekillendirdiği

karakteri aktif ve sağlıklı bir şekilde kontrol etmelidir. Bu bireyin kendi manevi, ahlaki, ruhi düzenlemelerinde içsel denetimi demektir. Duygu ve düşüncelerini özden düzenleyen birey toplumsal olarak da ideal uyuma erişmektedir. Dini ilkeleri hayatına adapte eden fertler içinde artık dış kontrol mekanizması olmaktan çıkıp beceri özelliği kazanmaktadır. Kendini yönetmede yetkin pratikleri elde etmiştir. Aşırılıktan kaçınıp kişisel sorumluluklar üstlenmede istekli olmaktadır. Bireyde şekillenen bu olumlu tutumlar topluma da yansır. Daha düzenli ve istikrarlı ilişkiler imkânı sağlamaktadır. Amaçlar doğrultusunda harekete geçmektedirler. Enfal suresi 24. ayette: *“Ey İnanlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman Allah ve Resulüne uyunuz ve bilin ki Allah kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz mutlaka Onun huzurunda toplanacaksınız.”* şeklindeki ifade oldukça önemlidir. Bazı alimlere göre hayat verecek şeyden anlaşılması gereken Kur'an-ı Kerim'dir. Onda kurtuluş, dünya ve ahiret kötülüklerinden korunma, hayat, güven, düzen vardır. Bu kitap kalplere dokunan ve şekillendiren güce sahiptir. Doğru yola erişmesi için bireye ilham etmektedir (Sabuni, 1995:413).

Bahsi geçen sezgi, benlik düzenleme becerisini ve neticesinde öz düzenleme, otokontrol yeterliliği şeklinde betimlenmektedir. İstemli kontroller biçimi ile eylemlere yön verilmekte olup kişinin kendi kapasitesine uygun kararlarıdır. Enfal suresi 25.ayette: *“Bir de öyle bir fitneden sakının ki o içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz-umuma sirayet ve hepsini perişan eder-. Biliniz ki Allah'ın azabı şiddetlidir.”* şeklinde ifade edilen durum mühim bir bahsi açığa çıkarmıştır. Ayırt etme gücü ile hedefler seçilmeli iyinin ve kötünün farkına varılmalıdır. Aksi takdirde hoş olmayan haksızlığın karşısında ya o taraf olur ya da sessiz kaldığı için zulmedenlerden sayılmaktadır. Yanlışın karşısında durmamak hatayı engellemek umumi bir suç olarak nitelenmektedir. Ve ayette ceza ile tehdit söz konusudur (Sabuni, 1995:414). Bu duruma düşen kişi azim gerektiren işlerde kolayı tercih etmektedir. Akılcı tercihlerden uzak sığ ve riskli davranışlar sergilemektedir. Toplumsal sorunların çözümünde etkin biçimde yer almadığı görülmektedir. Özdenetim beceri profili düşük kimselerin sahip olduğu bu vasıflar aynı zamanda onları kırıncı, duyarsız, fevri, bencil, anlayışsız yapmaktadır. Böyle bir toplum istemeyen devletler ise çözümü eğitimde bulunmaktadır. Ülkemizde, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ile henüz 4. sınıfta verilmeye başlanan terbiye sayesinde eğitim- öğretim süreci daha verimli ilerlemektedir. Örneğin “Güzel Ahlak” ünitesinin “Din Güzel Ahlaktır” konusu temelden bu disipline hizmet etmektedir. Ahlak kavramı üzerine inşa edilmesi hedeflenen iç denetim özelliği “İnsanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine yol açan manevi özellikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışların bütünüdür.” tanımından yola çıkarak güzel, faydalı olana

yönelmesi; örnek olay, anlatım, tartışma, gösteri, soru- cevap, anlatım teknikleri vasıtasıyla kazandırmak istenmektedir. Aynı ünitenin “İnsan İlişkilerinin Temeli Sevgi ve Saygı” konusu ile toplumsal alışverişin gelişmesinde bu değerlerin önemi ve gerekliliği üzerine durmaktadır. Bunu işlerken dinin bireyden ne istediğini belirtmekle kalmayıp nasıl yapılacağını da gösterdiği aktarılmaktadır. Bu durum, Enfal suresi 45-46. ayetlerde: *“Ey iman edenler! Herhangi bir topluluk ile karşılaştığınız zaman sebat ediniz ve Allah’ı çok anınız ki başarıya erişesiniz. Allah’a ve Peygamberine itaat ediniz, birbirinizle çekişmeyiniz sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Sabrediniz. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”* şeklinde vurgulandığı gibi bir talep ve mukabilinde nasıl uygulanacağı yer almaktadır. İçeriğin yanı sıra yöntem dikkat çekmektedir. Örnek bir durum sunulduktan sonra anlatım ile derlenmiş ve fertlerden de yapılması gereken istenmiştir. Kontrolü güçlü olanlar faydalı olanı tercih edecektir. İnsan inkarar mekanizmasını kuvvetlendiren bu ifadeler aynı zamanda uygulamaya da ışık tutmaktadır. 5.Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Allah İnancı” ünitesinde öz denetim değeri kalben benimsetilmektedir. Birey için amaçlanan, “Evrendeki mükemmel düzen ile Allah’ın varlığı ve birliği arasında ilişki kurar. Allah’ın her şeyin yaratıcısı olduğunu fark eder. Allah’ın her şeyi işittiğinin, bildiğinin gördüğünün ve her şeye gücünün yettiğinin farkında olur. Allah’a imanın insan davranışlarına etkisini fark eder.” kazanımları dıştan kontrol edilmenin karşısında durarak kişiyi içten bir kuvvetle beslemeyi hedeflemektedir.

“Adap ve Nezaket” ünitesinde ise fertlerin diğer insanlara karşı tutumlarında saygıyı hatırlatmaktadır. Nitekim kişinin otokontrolünün güçlü olması demek diğerlerini ihlal değildir. Sosyal tavırları eğitim çalışmaları ile sahip olması öngörülen özelliklerle aktarılmaktadır. Benzer yöntem ve tekniklerle özdenetim, hayatilik ilkesine uygun bir şekilde sunulmaktadır. İnsanın kendisine ve topluma karşı düsturlu bir vaziyet alması istenmektedir. 6.Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Zararlı Alışkanlıklar” konusu güzel bir örnektir. Öyle ki bireyden hem önemli bir sorunu fark etmesini hem de konu üzerine düşünmesi beklenmektedir. Sorgulayan kimseler doğru kararlar için çaba gösterenlerdir. Duygu ve düşüncelerini kontrol edebilen kimselerde öz denetimden bahsettiğimize göre bir taşla iki kuş vurulmaktadır. İç kontrolün disipline edilmesi ve meleke halini alması için adım adım ilerlendiği görülmektedir. 7.sınıfa ait “Ahlaki Davranışlar” ünitesi “Güzel Ahlaki Tutum ve Davranışlar” konusunun “Tutum ve davranışlarda ölçülü olmaya özen gösterir” kazanımı, öz denetimi dış dünyada harekete geçirmeyle uygulama fırsatı sunmaktadır. Konunun en temel kavramlarından biri olan otokontrol başlıca güzel ahlaki tutum ve davranışlardan sayılmaktadır. Enfal suresinin 46-47. *“Allah’a ve Peygamberine itaat ediniz, birbirinizle çekişmeyiniz sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Sabrediniz. Çünkü Allah*

sabredenlerle beraberdir. İnsanlara çalım satarak, gösteriş yaparak yurtlarından çıkan ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayınız. Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.” ayetlerinden de çıkarıldığı gibi kendini bilen nerede ne yapacağının farkında olan kimseler bir adım öndedir (Sabuni, 1995:428). Zafere, başarıya ulaşmanın temelinde bu şuur yatmaktadır. Nitekim peygamberlerin uygulamaları ve Allah'tan aldığı vahiylerin muhataplar tarafından başarı ile yaşantıya geçmeleri için tipolojik olarak fertlerin kararlı, istikrarlı ve kendinden emin bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir (Şanver, 2001:124).

8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Kader İnancı” ünitesi “İnsanın İradesi ve Kader” konusunda insan gücü, düşünme becerisi ayrımı yapılmaktadır. Tercih hakkı olan insanın iradesini iyi ve doğruyu ayırt ederek seçimler yapması vurgulanmaktadır. Kişiler bunu gerçekleştirirken zorlama ve baskı altında olmadan özgürce ilerlemelidir. Seçme ve eylem için bu hürriyet zorunluluktur (Doğan, 2019:19). Enfal suresinin 51. ayetinin *“İşte bu, ellerinizin yapıp öne sürdüğü işler yüzündendir. Yoksa Allah kullarına zulmedici değildir.”* açığa çıkardığı tespit önemslenmelidir. Herkes kendi seçimlerinin karşılığını görecektir. İnsan davranışlarının ne denli önemli olduğu ayetle anlaşılmaktadır. Öyle ki sosyal ilişkilerden tutun da ahlaki ve hukuki sorumluluğa kadar merkezde irade vardır ve bu kullanım özdenetim ile emniyete alınmaktadır. Bu noktada insan kendi konumunun farkında olmalıdır (Bayraklı, 2003:43-59). İnsanın şahsını tanıma ve bilme özelliği onu yeryüzünde halife kılmıştır. Bu sebeple kişiler, içgüdüsel hareket etmemelidir ve yaşamlarını otokontrol ekseninde çabalayarak yürütmelidirler. Zira yapılan olumlu ve güzel seçimler menfaatine, kötülükler de zararınadır (Şanver, 2001:61).

Şan ve şeref imkanına sahip olan insanoğlu, mekanizmasını olması gerekenden yana tayin ettirirse ilerleme kat edecektir. Çünkü, “Akıyla, konuşmasıyla, yazı, ilim ve sanat kabiliyetiyle mizacının mutedil, suretinin güzel, boyunun dik oluşuyla yerdekilere hakimiyeti, geçim vasıtalarını kolayca bulmasıyla insan diğer yaratıklardan üstün yaratılmıştır.” (Şanver, 2001:62)

Nefsini kontrol altına almış kimselerin öz farkındalığı yüksektir. Kişisel inanç ve davranışları belli bir standartta uygundur. Bu kabiliyetin yükseltilmesi ile kişi kendinden haberdar olur ve fitri gücünü kontrol eder. Böyle kimseler inanç ve tutumuna karşı ters olan görüş ya da bilgilere karşı bilinçli bir şekilde kendini koruyabilir. Hedefleri doğrultusunda dıştan kontrol edilmeden hiç kontrollü bir disiplinle aldığı kararları hayata geçirebilir. Bunu yaparken bireylerin; kendine mukayyet olma, kişisel sınırlarını muhafaza etme, sonuçlarına katlanma, özgüven, sorumluluk, istikrar ve cesaret gibi özelliklerle otokontrolünü beslemesi

gerekir. Bu şekilde insan hayatı anlam kazanmakta ve ona değer katan önemli bir faktör olarak öz denetim, önemli bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.5. Sabır

Sözlükte “engellemek, hapsedmek, güçlü ve dirençli olmak” anlamlarındaki “sabr” kelimesi ahlak terimi olarak “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belalar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” gibi manalara gelmektedir. Sabır; akıl ve zekanın farklı bir tezahürü sayılmıştır. Zıt manasının “ceza” olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu yetkinlikte birinden beklenen Allah'ın azabına sabretmek değil haramlardan sakınarak kendini korumasıdır. Sabrın tarifi ise; “nefsi telaştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma, nimet haliyle mihnet hali arasında fark gözetmeyip her iki durumda sükunetini muhafaza etme, Allah'tan başkasına şikâyetle bulunmama” şeklinde yapılmıştır (Çağrı, 2008:337).

Sabır, Kur'an-ı Kerim'in tavsiye ettiği özelliklerden biridir. Hayatta karşılaşılabilecek her türlü zorluğa karşı Allah'a sığınarak güvende hissetmek bu özelliğin selametindendir. Sabır, aynı zamanda ahlak ile ilişkilidir. Kişinin iç dünyasındaki çalkantılara getirdiği direnç gücüyle bağlantılıdır. İki dünya için de kurtuluşa ermenin yolu bu erdeme bağlıdır (Bulut, 2020:339).

Çok yönlü özelliği ile insanoğlunun terbiyesi oldukça meşakkatlidir. Faydalı işler yaparken, belalardan kendini korurken, veyahut da ibadet ederken sıkıntıya, zorluklara, hüzne karşı itidal içinde kalmak yorucu bir iştir. Bir imtihan durumunda ise başa geleni hayırla karşılamak ruhi direnç gerektirmektedir (Çelik, 2022:443). Aksi takdirde kişiler, başarısız ve psikolojik anlamda zayıf kalacaktır. Zaferi elde etmek isteyenler için sabır fazlasıyla önemlidir. Enfal suresi 65-66: *“Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir. Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.”* ayetlerindeki vurgular bazı hususları ele almıştır. Şöyle ki bu erdem çok olan zorluğa karşı tek başına güçlü kalabileceklerini beyan etmektedir. Bayraklı'nın ifadesi ile: “İlk ayet sabredenlerin durumunu ikinci ayet de onlar kadar sabırlı olmayan müminlerin durumunu belirlemektedir. Birinci ayet özel anlamda sabırlı olan güçlü müminlerin durumunu anlatırken ikincisi de genel anlamda bütün müminlerin haline dikkat çekmektedir.” (Bayraklı, 2003:70).

Her insan sabrını kendi kanaatine yaşamaktadır. Ama en güzel örnekleri peygamberlerdir. Örneğin Hz. Muhammed'in hayatına baktığımız zaman bu konudaki tutumu takdire şayandır. Henüz nebi ve resul değilken başlayan sıkıntılara karşı takındığı fazilet ile farklı olduğunu göstermiştir. Daha dünyaya gelmeden babasını kaybetmesi, altı yaşında annesine veda etmesi, sekizinde de dedesinin vefatı ile hayatın güçlük ve acılarını küçük yaşta karşılamıştır. İlerleyen süreçlerde ise sıkıntılar dinmemiş türlü sorunlarla karşılaşmıştır. O dönemin Mekkesi araştırıldığında ahlak ve iman yönünden yozlaştığı görülmektedir. Bozgunculuğun, düşkünlüğün doğruya dair her şeyi yok ettiği bir ortamda bile Hz. Muhammed kendisine güven duyulan insan olarak genel kabul görmüştür (Tutar, 1999:139). 6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi "Hz. Muhammed'in Hayatı" ünitesi "Hz. Muhammed'in (s.a.v) Daveti: Mekke Dönemi" konusu ile sabır yetkinliği sunulmaktadır.

Hz. Muhammed'in ilk vahyin gelmesi ile yaşadığı heyecan, korku, şaşkınlık karşısındaki duruşu önemlidir. Çünkü insanoğlu bu hisler karşısında telaşa kapılıp fevri hareketlerde bulunarak yanlış seçimler yapmaya müsaittir. O'nun ise olgunlukla karşıladığı görülmektedir. Açık davet ile birlikte putperest bir topluma itikadi tebliğin yanı sıra sosyolojik düzenlemelerin ilk adımı atılmıştır. Bu denli köklü değişimler daima sancılı olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber her fırsatta İslam'ı anlatırken müşrikler saygıyla biat etmemişlerdir. Alay, hakaret, şiddetli inkâr, baskı, münakaşa, işkence ve daha nice kötülüklerle inananlara zulmetmişlerdir (Özdemir, 2019:83).

Tüm bu olanları güçlü ve dirayetli atlatmanın zemininde iman ve sabır vardır. Enfal suresi 45. ayet: *"Ey İman edenler! Herhangi bir topluluk ile karşılaştığınız zaman sebat ediniz ve Allah'ı çok anınız ki başarıya erişesiniz."* ile kazancın anahtarını bizlere vermektedir. Tebliğ döneminde müşrikler tarafından, Müslümanlara inandıkları gibi yaşamak engellenmek istenmiştir. Oysa iman edenler asla pes etmeyerek mücadeleye devam etmişlerdir. Bedir gazvesi de sabrın ve korkusuzluğun emsalidir. Savaş durumunda sabretmek düşmandan kaçmak demek değildir. Bilakis hem kalp hem de beden ile problemin üzerine gitmektir. Pasif bir şekilde bir kenarda beklemek sabrın özelliklerinden değildir (Bayraklı, 2003:30).

Hz. Muhammed'in daha çocukluktan başlayarak vefatına kadar süren sabır yolculuğu boyunca net olan bir şey var ki o da nerede ne yapacağını daima bilmesidir. Fakat ona yaşatılan zorluklara, haksızlıklara karşı sessizce boyun eğmemiştir. Sabır mücadele gerektirmektedir. Bu anlayış ve gayretle büyük başarılar elde etmiştir. Yapılan eziyetlere rağmen insanlara, İslam'a ulaştırmada fedakâr olmuştur (Tutar, 1999:141).

Dini hayatın sorumluluklarını yerine getirirken döngüsel ritüellerden öte kişinin iç alemi de ihya olmalıdır. Dünyaya, olaylara yön verirken gerekli motivasyonu sabır ve azimden almak varoluşa katkı sağlayacaktır. Ayrıca dikkat edilmesi gereken bir husus daha var ki o da Enfal suresi 46. ayette: *“Allah’a ve Peygamber’ine itaat ediniz, birbirinizle çekişmeyiniz. Sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Sabrediniz Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”* müjdesi verildikten sonra 47.ayette: *“İnsanlara çalım satarak gösteriş yaparak yurtlarından çıkan ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayınız. Allah onların yaptıklarını çepçevre kuşatmıştır.”* uyarısı yapılmıştır. İtaat emredilmiş, bağlı kalma, saygı ve duyarlılık ile buyrukları yerine getirme istenmiştir. İnsanoğlu fitratı gereği mücadelecidir. Nitekim buradan beklenen toplum huzuru için müşterek çıkarlara hizmettir. Allah'a ve peygambere itaatkâr olanlar savaşta komutanına, vatandaşlık görevi ile de devletine bağlı kalmaktadır. Kuralların devreye girdiği durumlarda kişiler asi davranabilmektedir. Bu vb. emirle başka olumsuzlukların önüne geçmek hedeflenmektedir. Örneğin; toplumsal kargaşanın, çekişmenin, sosyal güç kaybının ve birliğin bozulması engellenmektedir. O dönem ve sonraki çağlar için aktif bir şekilde yaşanan problemler karşısında savaşarak sabır ile üstesinden gelmek ifade edilmektedir.

47. ayette gelince bahsettiğimiz işleyişin ne şekilde olması gerektiği açıklanmıştır. Bunu *“...olmayınız.”* şeklinde çarpıcı bir izahla sunmuştur. Müşrikler gibi tez canlı, fevri, anlaşılmadan uzak bir acizlikle Allah yolundan şaşmak yaşanmamalıdır. Müslüman kişi bu tiplere benzememeli ve onları örnek almamalıdır. Sabır içinde hayırlı yollarla çözümlere ulaşp ilahi rehberle kendini tamamlamalıdır.

2.1.6. Saygı -Sevgi

Saygı kavramı, kapsamı çok geniş olup; “riayet edilmesi, yerine getirilmesi gereken, ihlali yasak olan, hürmet, korkmak, çekinmek” manalarında kullanılmakla birlikte “ilahi azametinin idraki de kaçınılmaz heybet duygusu uyandırır” denilerek muhabbet makamında sevginin delili şeklinde yorumlanmaktadır (Çağrı, 2009:212).

Terminolojik olarak sevgi ise; “hub, muhabbet, eğilim, meyil” olarak tanımlanmaktadır (Uludağ, 2005:386). Gazali'nin sevmeye dair yorumu ise: “Kalbin bir şey için çarpması, maddi veya manevi manada ona yakın olmak için istek ve iştiahtır.” yönündedir. O, yaratılanlara karşı beslenen hissi bu tanımla ele almaktadır. Allah'ı sevmek ise maddeden arınıp biçimde yalnızca ibadet tefekkür ve zikir yoluyla gerçekleşmektedir (Duran, 2012:311-312).

Saygı ve sevgi kavramları arasında güçlü bir bağ vardır. Birinin yoksunluğunda diğeri azalmaktadır. İçtenliğini ve samimiyetini kaybetmektedir. Bu yüzden kalp, Allah'ı sevmek ve saymakla terbiye olursa ahlak ve iman ilkelerine tam bağlılığı yaşayacaktır. Ensar ve muhacir ilişkisinden yola çıkarsak düşman kabileleri birbirine kardeş kılarak, kanlı savaşları sonlandırarak kalplerin barışması evvela Allah'ı sayıp sevmekle mümkündür. 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Güzel Ahlak” ünitesi “İnsani İlişkilerin Temeli: Sevgi ve Saygı” konusu bu hususun önem ve gerekliliği üzerine durmaktadır. İnsanların türlü coğrafyalarda farklı kültür ortamlarında yaşaması örf ve adetleri de zengin kılmıştır. Çeşitli inanış, düşünce, davranış, alışkanlık vs. yapısı ile tek tip olmaktan uzaktır ki çokluk bereket vasfı ile anılmıştır. Buna mukabil İslam'ın tutumu ise hiç kimseyi dil, renk, statü gibi sebeplerden ötürü ayırmadan kucaklamaktır. Beşerden de beklenen aynı hoşgörüdür. Toplumsal ilişkilerin sağlıklı şekilde sürdürülebilmesi için bazı gerekli temel ilkeler vardır. Başında da saygı ve sevgi yer almaktadır (Pınarbaşı, 2018:65).

Eğitim açısından baktığımızda okullarda sunulan salt bilgi, hedeflenen temel kazanımlara tek başına yeterli gelmemektedir. Bu sebeple yasalara saygılı, çevreye duyarlı, öz yetkinliği olan vatandaşlar yetiştirmek için birtakım değerler öğretim programlarında yerini almaktadır. Davranışlara rehberlik eden bu ilkeler sosyal, hukuki uyum ve öz düzenleme yönelimindeki kanaatleri etkilemektedir (Yiğittir ve Öcal, 2010:409).

5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Adap ve Nezaket” ünitesi kişiler arası ilişkiler ve toplumsal hayata uygun davranışlar sergilemek üzerine durmaktadır. Çocukluktan itibaren benimsenmesi gereken değerlerin başını çeken saygı ve sevgi günlük yaşamın biçimlenmesi için vazgeçilmez bir kaidedir (Certel, 2011:21).

Kişinin toplumda; en basit haliyle selamlaşma, konuşma, yeme-içme vs. hususlarında nezaketli olması gerekmektedir. Bahsettiğimiz prensibin yansıması bunu gerektirmektedir

Hz. Peygamber'in eşine, ailesine, arkadaşlarına, çevreye ve ona düşmanca davrananlara karşı bile yumuşak huylu davrandığı görülmektedir. Kötü olarak nitelenmiş hiçbir işin içinde ismi geçmemektedir. Onun ahlakının Kur'an ahlakı olduğu alimler tarafından çokça vurgulanmıştır. Enfal suresi 29. ayet.: *“Ey iman edenler! Eğer Allah'tan sakınırsanız, O size iyiyi kötüden ayıracak bir anlayış verir. Suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah büyük lütuf sahibidir.”* iman edenlere hitap etmektedir. Çünkü bazı eylemler karşılığında yine müjde verilmektedir. “Sakınma” olarak ifade edilen kelimenin “saygı duymak, Allah'a karşı sorumluluğun bilincinde olmak” şeklinde bazı anlamlarla sıralanmıştır. Aynı zamanda bunu takva ile niteleyerek Allah'ın emir ve yasaklarına gönül eylemi, saygı duyma ile yerine getirmek samimiyeti yansıtmaktadır.

Yaratana saygı ve sevgi duyabilen, mahlukata karşı da daha hassas yaklaşmaktadır. Bu iki ilke edilgen değildir bilakis eylem sebebidir ve muhataba hissettirmek gereklidir. Onun için de öncelikle emir ve yasaklara riayet ve peygamberlerini iyi anlamak gerekmektedir. 8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Hz. Muhammed'in Örnekliği” ünitesi “Hz. Muhammed'in (s.a.v) İnsanlara Değer Vermesi” konusu çeşitli açılardan örneklerle açıklanmıştır. Saygı ve sevgi tek taraflı gösterilen bir değer olmayıp kişinin bu değerleri şahsında karakter haline getirmesi gerekmektedir. Öyle ki üstün ahlak sahibi olan peygamberler hem içinde yaşadıkları kuşağı hem de sonraki nesilleri ihya etmek için en güzel özellikleri şahsiyetlerinde toplamışlardır (Doğan, 2019:82). Doğruluk, güvenilir kişilik, merhamet, affedicilik, dostane iletişim, cesaret, kararlılık, hakkı gözetmek ve daha niceleri ile saygı ve sevgi hak edilen bir şeydir. Allah'ın resulleri de insanların kalbinde bu vasıflarla yer almışlardır ve neticesinde her çeşit mesafeleri aşan bir yakınlıkla karşılanmışlardır. Bundandır ki; duyguların, değerlerin gelişmesi ve benimsenmesinde en önemli dönemlerden birini ilköğretim evresi almaktadır. Dengeli bir yaşam tecrübesi edinmesi adına fazlasıyla kıymetlidir (Yavuz, 2012:21). Bu aralık son çocukluk ve ergenliğe geçiş evresini kapsamaktadır. Bu yüzden başlangıç olarak birlik ve uyum çok önemlidir. Model olan kimselerin örneğin anne, baba, öğretmen tutum ve davranışları ile çocuğa anlattıkları arasında çelişki olmamalıdır. Aksi halde güvensizlik, şüphe ve uyumsuzluk yaşanması mümkündür. Mesela aile büyüklerine saygıyı anlatan bir babanın nine ve dedeye karşı uyguladığı olumsuz tavırlar bireyde dengesizlik yaratacaktır ve sözün tesiri kalmayacaktır (Certel, 2011:208).

Bireylere temelden kazandırılan milli, evrensel değerler bir ömür benliğinde kalacaktır. Bu tip insanlardan oluşan bir toplum ise umut vaat etmektedir. 6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Temel Değerlerimiz” ünitesi içinde milletçe bütünleşmek için ihtiyaç duyulan insan tipi örneklerle aktarılmaktadır. Dini ve kültürel değerlerine gönülden bağlananlar dayanışma ruhunu taşımaktadır. Bu kişiler; aile, vatan, millet, toprak, bayrak gibi kavramların kıymetinin farkındadır. Bu değerler ise saygı ve sevginin bir yansımasıdır. Enfal suresi bu kavramları kapsayan öğretici bir içeriktedir. Hz. Peygamber cahil ve zalim bir toplumla mücadele etmiştir. Bu uğraş Bedir gibi bir zaferle sonuçlanmıştır. Böylelikle müşriklerin aşağılayıcı, alaycı, tutum ve tavırlarına son verilmiştir. Varılmak istenen nokta şudur ki öncelikle öz saygı muhafaza edilmelidir. Hem iç dünyadaki manevi güç hem de dış alemdeki maddi kuvvet ile bu değerler korunmalıdır. Bedir Savaşı'ndaki başarıdan sonra Müslümanlara karşı yapılan seviyesizlikler nasıl zapt edildilerse günümüzde de benzer muvaffakiyet ile bazı prensipler korunmalıdır. Kendi hak ve özgürlüğümüz gözetilirken başkalarınınkine de özen gösterilmelidir. İlişkilerin sıhhatle sürdürülebilmesi için bu sınır

zarurettir. Bunun içinde kendi kişiliği ile başkalarının şahsiyeti arasındaki hududun farkında olup haddi aşmadan haklara riayette bulunmak mühimdir (Bilgili, Küçük, 2021:684).

2.1.7. Sorumluluk

Hukuki bir terim olarak sorumluluk; “uyulması gereken bir kurala aykırı davranışın hesabını verme, tazminatla yükümlü tutturma, işlenmiş bir suçun gerektirdiği cezayı çekme” ve “alacaklının hakkını elde edebilmesi için el koyacağı mal varlığının hukuki durumu” anlamlarına gelmektedir. Ayet ve hadislerde ise mes’ul/sorumlu kelimesi kullanılmaktadır. Yeryüzünde sorumluluk duygusu taşıyan tek canlı insanlardır. Akıl ve iradesi ile inancı, yaşama tarzı ve değer yargıları ile benzersiz bir varlıktır. Bu özelliklerden dolayı üç türlü mesuliyetten söz edilmektedir. Birincisi, vicdani (ahlaki) sorumluluktur. Hayatın getirdiği çeşitli sıkıntılar karşısında fitratı bozulmayan herkes iç terazisinde kendisini yargılayan, eleştiren, takdir eden veya suçlayan bir otoriteyi hissetmektedir. İkincisi, içtimai sorumluluktur. İslam kültüründe salt anlamda yalnızlıktan bahsetmek mümkün değildir. Kişinin hayatı kendisinden başlamakla beraber toplum karşısına da birtakım görevleri vardır. Onlara uymalı, insanların iyiliği için çaba harcanmalıdır. Aykırılıklarda ise denetleme yetkisi sosyal çevrededir. Üçüncüsü ise dini sorumluluktur. Her iki çeşidi de kapsayan bu türün kaideleri ilahi otorite tarafından belirlenip denetlenmektedir. Manevi hislerin düşüş yaşadığı toplumlarda ahlak kaygısının kalmadığı görülmektedir. Bundan dolayı Allah'a karşı olan duyguların güçlü tutulması gerekmektedir (Yıldız, 2009:380).

Bu etkinliğin yaşamdaki değeri ve işlevi fazlaca önemlidir. Bireysel ve sosyal hayatın her alanında kendini gösteren kişiliğin temel öğelerinden biridir. Bireysel sorumluluk kişinin kendisi, ailesi, arkadaşları, akrabaları ve toplumu için iyi olanı tercih etmesidir. Sosyal sorumluluk ise bahsi geçen on kök değer ve fazlasını taşımasıyla güvenilir, sadık, uyumlu, yapılanın sonucuna katlanmayı kabul etme gibi özellikleri ile tanımlanmaktadır (Filiz, 2016:12).

İlk çocukluk döneminden itibaren bu özelliğin kazandırılması gerekmektedir. Algı dünyası ve idrak mekanizması gelişen çocuğun bilhassa bireysel sorumluluğu fark etmesi beklenmektedir. En etkili faktör ise ailedir. Son çocukluk dönemi ile birlikte sosyal çevresi genişleyen birey daha şuurlu ve gerçekçi bir anlayışa sahiptir. Artık hayatında yeni bir alan olarak okul yer edinmektedir. Fakat sonrasında gelen ilk ergenlik dönemi ile birlikte her anlamda sorumluluğu artmaktadır ve mükellef olarak vasıflanmaktadır (Certel, 2011:203-208).

Bireyin kendisine ve çevresine uyum sağlayabilmesi, hayatını idame ettirebilmesi için bu dönemlerden itibaren kendinde beklenen görevleri yerine getirmesine bağlıdır. Bu da yaşamın daha başındayken gelişim düzeyine, cinsiyetine, yaşına uygun vazifeler vermekle mümkündür. Ev ortamında gelişmeye başlayan bu beceri okulla desteklenerek karakter halini almaktadır. Bu bağlamda eğitim-öğretim programlarındaki her çalışma sözü geçen yetkinlikleri geliştirmektedir. Fakat bazı konular daha dikkatle meselenin üzerine durmaktadır. Örneğin 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Ramazan ve Oruç” ünitesi dini sorumluluğu fark etmede rol alırken “Adap ve Nezaket” bölümü içtimai görevlerin daha iyi anlaşılmasına hizmet etmektedir. 6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Zararlı Alışkanlıklar”, “Temel Değerlerimiz” üniteleri ise bütünlük içinde bireysel ve sosyal sorumluluğun idrakine katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan hayata adapte olmuş, başkaları ile ilişkilerin düzenlemiş bireyler; mutlu, dengeli, üstüne düşen görevlerin farkında, saygılı, kendine yeter özelliklerle yaşamını sürdürmektedir (Filiz, 2016:15).

Enfal suresi 61. ayet; *“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla iştir, hakkıyla bilendir”* güzel anlamlar barındırmaktadır. “ceneha” kelimesinin “meyletmek, kanat, günah” gibi manaları vardır. Şayet ayeti “meyletmek” üzerinden yorumlarsak “onlar barışa meylederlerse, sen de barışa yanaş” ya da “onlar barışa kanat açarlarsa sen de barışa kanat aç” şeklinde ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla hem birey hem de İslam toplumu olarak iyi olana güzellikle karşılık vermek nezaket sorumluluğundandır (Bayraklı, 2003:61).

Bu tutum İslam ahlakına yaraşan bir tavidir. Haliyle dinin kurallarına uygun bir değerlendirmedir. 8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Din ve Hayat” ünitesi “Dinin Temel Gayesi” konusu “İslam dininin; can, nesil, akıl, mal ve din emniyeti ile ilgili ortaya koyduğu ilke ve hedefleri analiz eder” kazanımı Enfal suresinin 61. ayetini anlama ve yaşamaya hizmet etmektedir.

İslamiyet'in barışçıl bir din olduğu defalarca kez kaleme alınmıştır. Nitekim savaş olarak geçen olayların temelinde bile barış ve esenlik ruhu yatmaktadır. Bedir Savaşı da bunlardan biridir. Cahiliye dönemi toplumu haddi aşmada öyle ileri gitmişlerdi ki temel hak ve hürriyetleri her anlamda ihmal etmekteydiler. Buna razı olmamak ve mücadelesini vermek Müslümanların yegâne sorumluluklarındandır. Bu sebeple Bedir Gazvesi insan haklarını koruyarak sosyal ve hukuku düzenlemeleri ile nesil, mal, can, akıl ve din kaidelerini güvence altına almıştır. Bu bağlamda özgürlüğün savaşı olan Bedir, sorumluluğun ön koşul olan hürriyet için mücadele etmiştir.

7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Ahlaki Davranışlar” ünitesi bireyin dahil olduğu toplumsal yapının değer yargılarına uygun tutum ve tavırları öğretmeyi amaçlamaktadır. Sorumluluk eğitimi daha ziyade bilişsel bir süreçtir. Fakat kapsamlı çalışmaya ihtiyaç duymaktadır. Misal, farklı teknik-yöntemlerle zenginleştirilerek planlı ve zevkli bir şekilde işlemek daha kolay hedefe ulaştıracaktır (Karataş, 2019:22).

Ünitenin kapsamının geniş olması ile; anlatım, soru-cevap, aktif gösterim, uygulama, grup çalışması, yaratıcı yazma, rol yapma, gösteri, drama gibi aktiviteler hedeflenen kazanımlara en eğlenceli şekilde eriştirecektir.

Enfal suresi 70. *“Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere söyle: Eğer Allah kalplerinizde (iman, ihlâs, iyi niyet gibi) bir hayır (olduğunu) bilirse sizden alınan fidyeden daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”* ayet ile her işin kalpten başladığı belirtilmiştir. “Hayr” kelimesi “iman etmek, bütün sorumluluklarda Allah'a ve peygambere itaat etmek, inkâr ve isyanlardan tövbe etmek” şeklinde tespit edilmiştir. O halde insanoğlunun gönlüne dair sorumluluğu iyiden yana olan değişimlerdir (Bayraklı, 2003:85).

İdealler; fiil ve uygulama halini almalı ki kişinin benliğinde meleke evresine geçebilsin. Enfal suresi 72. *“İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”* ayeti bir vecibeye muhatap olabilmek için ön şart talep etmektedir. “İman edip de...” ifadesinden dinde sorumluluk sahibi olmak için iman şarttır anlamını çıkarmak mümkündür. Dolayısıyla kendinden sonra gelen davranışları ibadete çevirebilen gönül ve akıl birliği önemli bir konumdadır. Devamında ise müminleri birbirine dost kılmaya yönelik bazı temel özellikler açıklanmaktadır. 8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Hz. Muhammed'in Örnekliği” ünitesi “Hz. Muhammed'in İnsanlara Değer Vermesi” konusu bahsi geçen ayeti anlamlandırmak adına önemli bir bölümdür.

İnsanın hem kendine hem de topluma karşı sorumlu olduğu görülmektedir. Bu yüzden kişi kendisinin veya başkalarının zarar göreceği şeylerden uzak durmalıdır. Şahsına tanınan imkân ve hukuki düzenlemelerden faydalanabilmesinin yolu başkalarına saygı duymaktan geçmektedir. Yani hak ve hürriyet konusunda aklı başında davranmak sorumluluğun gereğidir (Selim, 2018: 605).

Bu noktada Bedir savaşını tüm detayları ile inceleyen Enfal suresi birtakım hukuki ilkeleri ve amaçları belirlemiştir. Nitekim hepsinin temelinde her çeşit sorumluluk değerine rastlanmaktadır (Bayraklı, 2003: 92).

2.1.8. Vatanseverlik

Yeni yetişen kuşaklarda geçmişin bilgi ve tecrübelerini kazandırmak eğitim aracılığı ile imkân bulan bir faaliyettir. Plan ve metot dahilinde maddi-manevi anlamda kişiliklerini geliştirme bu sistemli süreçle daha kontrollü ilerlemesini sağlar.

İnsan yalnızca bugüne ait bir varlık değildir. Bilakis geçmişiyle bağlantısı olup, geleceğe dair de planlamaları yaparak sağduyu ile hareket etmektedir (Ertürk, 2008:3).

Vatan: “Bir kimsenin doğduğu ve yaşadığı, siyasal ve duygusal yönden bağlı olduğu toprak parçasını, ruhun özlemini duyduğu asıl ve gerçek alemi ifade eden sosyoloji, siyaset ve tasavvuf terimi olarak tanımlanmıştır”. Terim olarak ise: “yerleşmek, bir yeri yurt edinmek, kendini bir şeye alıştırmak veya kişinin doğduğu, yerleştiği, barındığı ve yaşadığı yer” anlamlarını belirtmektedir. Eş anlamları ise; yurt, diyar, ülke, memleket ev şeklindedir (Çağrı, 2012:563).

Kişinin vatanına karşı beslediği sevgi, bağlılık, sahiplenme gibi pozitif duygu durumları vatansever, yurtsever diye adlandırılmaktadır Her türlü özveriye içtenlikle gerçekleştiren hissi bir tutkudur. Ülke onurunu ve bağlı olunan ilkeleri sahiplenmek, korumak, bu konuda fedakârlık göstermek vatanseverliğin tezahürlerindendir (Açık, 2020:22)

Bu kavram tek boyuta indirgenemeyecek kadar kapsamlıdır. Enfal suresi 8. ayet: “*Bu, suçlular hoşlanmasa da Allah'ın hakkı ortaya çıkarması ve batılı ortadan kaldırması içindi.*” ifadesi müşrikler batılı isterken Kuran'ın hakkın kendisi olduğunu izah etmektedir. Allah'ın verdiği emirleri de eylem haline getirmek inanların görevidir.

Bu bağlamda kişilerin emeğine, fiiline, mücadelesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayette bahsi geçen “*Hakkı gerçekleştirme ve batılı ortadan kaldırma*” Bedir Gazvesi vasıtasıyla tatbik edilmiştir. Günümüzde de maddenin ve manen savaşlar sürmektedir. Örneğin medyayı yanlış ve kötü niyetle kullanmak ahlaki ilkelere zarar vermektedir. Söz ve kalemle batılı savunular etik değerleri kirletmişlerdir. Bundan ötürü; milleti ve geleceğini korumak isteyenler eğitim ile kendilerini yüceltmelidir. Kalemin, kameranın gücünü zekayla yönetmek de vatanseverliğin gerektirdiklerindendir. Mevcut dönemi temiz tutmak, ahlaki ilkeleri korumak gelecek nesillere bırakılacak bir miras değil onlara ait olanı teslim etmektir (Bayraklı 2003:482). Görüldüğü gibi yerden bir çöpü kaldıran, evladını iyi yetiştiren ebeveyn,

mesleğini en doğru şekilde yapan kimseler de yurdunu sevmeye tanımının içindedir (Karabulut, 2020:28).

4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Din ve Temizlik” ünitesindeki “Çevremi Temiz Tutarım” konusu bu değerın içselleştirmesi adına isabetli bir temadır. Ülkesine karşı özel bir sevgi duyan bireyler küçük büyük demeden özveriyle katkı sağlamalıdır. Çevre bilinci ile vatanseverlik değerini kazandırmak tutum ve davranışa yönelik olmasıyla etkili bir yoldur. 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Çevremizde Dinin İzleri” ünitesi mimari, musiki, edebi yönleri ile dini ve milli şuuru tetiklemektedir. Örf ve adetlerimizde yer alan kültür birikimini bireye tanıtmak ve aidiyetini güçlendirmek adına oldukça etkilidir. Enfal suresinin 24. *“Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resul'ünün çağrısına uyun ve bilin ki, Allah kişi ile kalbi arasına girer. Yine bilin ki, onun huzurunda toplanacaksınız.”* ayeti insanın iç alemine ve sosyal hayatına dair iki hususu gündeme getirmektedir. Bayraklı'nın yorumu ile “İnsanın psikolojik ve sosyal hayatına can katacak değerlerin öğretilmesinin ve yaşatılmasının önemi vurgulanmaktadır. Beşerî eğitimde aynı değerlerin peşinden koşarsa, onları öğretirse insanlara can vermiş olacaktır.” demek ki bedeni ayakta tutan canın yanı sıra Allah'ın indinde şerefini muhafaza eden başka bir can daha vardır. Bu da iyiyi, güzelliği, hakikati yaşatan değer ve eylemlerdir (Bayraklı, 2003:511).

Bu bağlamda vatanseverlik öncelikle kişinin kendini düzenlemesi ile başlayıp; aile, okul, meslek, çevre ve milletine dair duyarlılığıdır. Kişiler hayatın tüm alanına sevgi ve özeni yansıtarak merhametli, sorumluluk bilinci yüksek olması ile yetkin vatandaşlık için çaba göstermelidir. Yurduna ve etrafına dair problemlere kayıtsız kalmadan tüm benliğiyle çözüm üretmelidir (Bilginer, 2019:31-32).

6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Temel Değerlerimiz” ünitesi öğrencilerden toplumu birleştiren temel değerleri fark etmesi ve yorumlanmasını istemektedir. İhtimai bütünleşmeye dair katkının farkındalığı ile yurtsever bireyler yetiştirmek hedeflenmektedir.

Din eğitimi ve öğretiminin toplumsal temeli çerçevesinde yorumladığımızda birlik ruhu içinde aynı gayeye yönelmiş ortak menfaatleri güden kimselerin daimî münasebetleri ile ilerleyip gelişmesi beklenmektedir. Bu dinamik ve karşılıklı ilişkiler ise sosyal hayatın terbiyesi şeklinde değerlendirilmektedir (Köylü, Mustafa; Altaş, 2017:87).

Bu vesile ile vatanın, milletin kültür aktarımı ve devamlılığı toplumsal kutuplaşmanın önüne geçmekle sağlanmaktadır. Ayrıca korunup yüceltilmesi; milli, ahlaki, kültürel değerlerine önem veren insan haklarına riayet eden kimselerin varlığına bağlıdır (Köylü, Altaş, 2017:91). Bu da eğitim ve vasıtası okullar ile mümkündür.

Genelde tüm insanlığa özelde yurttaşlarına saygılı bireyler eğitim öğretimin temel hedeflerinden biridir. Ülkenin iç huzuru, birbirlerini hoşgörü ve anlayış ile karşılayan kimselere bağlıdır. 7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “İslam Düşüncesinde Yorumlar” ünitesi farklı kimliklerdeki kimselerin toplum bütünlüğünün bir cüzü olduğunu fark etmesini beklemektedir. Çeşitli değerler zenginliğin bir yansımasıdır. Bu çokluk da kültürü oluşturan kıymetlerdendir. Görüldüğü üzere Türk anlayışında vatanın cennet olarak tasvir edilmesi önemli kaidelere dayanmaktadır. Hem toprak parçası hem de üzerindeki türlü yaşam birikimleri son derece mühimdir. Bunun için vatanseverlik değeri birlik ve beraberliğin sürekliliği için önemle işlenmelidir. Toplumsal düzeni dengeleyen, mücadele ve çalışma ruhunu ateşleyen yapıcı bir etkidir (Yıldırım, 2021:34).

Din eğitimi kapsamında Enfal suresi sınırlarında bazı vatandaşlık hak ve ödevlerine dair ilkelerden bahsetmek mümkündür. Genel anlamda sorunlara duyarlılığı ile en ideal örnek Hz. Muhammed'dir. Enfal suresinin 1. ayeti: “(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: -Ganimetler Allah'a ve Resulüne aittir. O halde, eğer müminler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Resulüne itaat edin.” Müslümanlar arasındaki bir pürüzden bahsetmektedir. Ganimet gibi maddi sebeplerden ötürü ayrılığa düşmenin aynı grubun içindeki kimseleri tefrikaya sürüklediğini ve burada önemli hususun vatanın hürriyetini, birliğini, beraberliğini korumak olduğu Allah ve Resulü tarafınca izah edilmiştir. İyi bir Müslüman ve vatandaş olarak çözüm ise sorumlulukla çalışmaktır. Anlaşmazlıklar şiddete başvurmada musamaha ile çözümlenmelidir. Bunu yaparken de başkalarının haklarını koruyarak harekete geçmek gereklidir (Bayraklı, 2003:466).

Genel hatlarıyla vatanseverlik denince büyük fedakarlıklar, önemli adımlar, can vermek gibi davranışlar akla gelse de standart yaşamın içindeki her şeyi ülke çıkarları göz önüne alınarak şuurlu şekilde yapmak da bu değer kapsamında. Temel vatandaşlık ödevlerine ek olarak bu duyguyu hissederek uygulanan her iş kıymetlidir (Tarhan, 2019:13).

2.1.9. Yardımseverlik

Toplumsal ve ahlaki değerler hayatın amacı olarak benimsendiğinde medeni yaşam tarzı da kendini göstermektedir. Her insanın doğasında olan birtakım özellikler vardır. Kişinin bu prensipleri koruması, geliştirmesi ve yaşamına aktarması gerekmektedir. Bu değerlerden biri de yardımseverliktir (Hökelekli, 2013:286).

İnsanın sosyal bir canlı olması ve toplu halde yaşaması birbirlerinin yardımına ihtiyaç duyma sebebidir. İslami literatürde bu ilke üzerine birçok kavram vardır.

Başlıca ise şöyledir: “teavün ve muavene yardımlaşma; “iane ve maunet” yardım etmek; “müin” yardımcı olan ve genellikle işe yarayan her şey için kullanılmakla birlikte yardım istemeye “istiane” denmektedir. Mazluma yardım etme “nasr; yardım edene “nâsir/ nasîr” ifadesi kullanılmaktadır. Ensar kelimesi ise nasirin çoğulu olup: “Mekke muhacirlerine yardım eden Medineli Müslümanlar” anlamına gelmektedir (Çetin, 2012:332).

İslam tarihinde önemli iki zümreyi ifade eden ensar-muhacir grupları her daim övgü ile anılmaktadır. Ensar, Mekkeli muhacirleri ağırlamada seferber oldukları için fedakâr, sevimli, hayırlı kimseler olarak betimlenmişlerdir. Onlar Allah'a karşı tevekkül ve teslimiyeti duyarlılıkla yaşamaktaydılar. Derin bir sevgi, saygı ve bağlılıkla ilim, mal hatta canlarıyla mücadele etmişlerdir (Algül, 1993:39-41).

Birbirlerine karşı hiçbir yardımı esirgemeyen bu gruplar kardeş olarak anılmaktaydı. Yardım etme davranışını en güzel haliyle bu örnekte görmek mümkündür. Dayanışma, iş birliği, çalışmalarda sorumluluk alma, diğerkâmlık ile karşılıksız yapılan bir paylaşmanın içindeydiler (Gültekin, 2021:31).

Enfal suresinin 72. ayeti “*İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.*” bir övgü ve emirdir. Öncelikle cihat ile ilgili çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır. Genel geçer tanımların ötesinde: “cehalet ülkesinden, Kur'an'ın, aklın, bilginin, iman ve iradenin oluşturduğu aydınlık ülkeye intikal”, “cehaletten arınmak, insanları aydınlığa taşımak için eğitime yapılan karşılıksız yardımlar” şeklinde yorumlanmaktadır. Bir diğer değerlendirme ise: “Savaşa katılanların ailesine yardımda bulunmaktır” (Bayraklı, 2003:88-89).

Yardımlaşma insan ilişkilerini güçlendirmektedir. Yapılan paylaşım/yardım kendine, muhatabına ve ülkeneye dair tevazu haliyle iyiliği düşünerek eyleme geçmelidir. Bir topluma ayakta tutan en temel değerlerden biri olan yardımseverlik Kur'an-ı Kerim'de insana yükümlülük, sorumluluk olarak emredilmektedir. Ensar örneği ile insanlığa yöntem ve uygulaması gösterilmektedir. Birbirine yakın, saygı duyan, birbirlerinin işleriyle meşgul olabilen, menfaat, çıkar gütmeyen temiz niyetlerle koruyup kollamak temel esaslarındandır. Salih duygularla bu değeri faal durumda yaşayan kimseler Allah'ın da dostu olarak nitelenmişlerdir (Bayraklı, 2003:390).

Yardımseverliğin tezahürü olan bu karakteristik özellikler bireyler arası bağları güçlendirmektedir. Hayali kurulan topluma erişmek için de bu vasıfların okullarda kazandırılması gerekmektedir. 7. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Ahlaki Davranışlar” ünitesi, temel değerlerin biliş, duyuş ve davranış ekseninde hayat bulması için işlenmektedir.

Türk-İslam kültüründe yardımseverlik ilkesi geniş yer tutmaktadır. Üstelik insan onurlu bir varlık olarak kabul görmektedir. Bundan ötürü onu kırmadan, mahcup etmeden, riyadan uzak bir şekilde Allah rızası gözetilerek faaliyete geçilmelidir. Kur'an-ı Kerim'de bu değerın göstergesi olan ibadetlerin temel düsturu da bu şekildedir. 8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Zekât ve Sadaka” ünitesi bireysel ve toplumsal faydaları referans alarak savımızı desteklemektedir. Bu bağlamda zekât ve sadaka yalnızca mali bir bağış olmayıp samimiyetle incitmeden yardım eli uzatmaktır. Neticesinde veren kimse cömertlikle vasıflanıp cimrilikten arınırken alan kişi de yalnızlık ve çaresizlik hissetmeyecektir (Kaya, 2021:49).

7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Hac ve Kurban” ünitesindeki “Kurban İbadeti ve Önemi” konusu “Kurban ibadetini İslam'ın yardımlaşma ve dayanışmaya verdiği önem açısından değerlendirir.” kazanımı sosyal sorumluluk bilincini içselleştirmesi adına mühimdir. Kişinin toplum içindeki rolünün farkında olması, insanlarla kurduğu iletişimde ideal davranış biçimlerini ayırt etmesi için ibadetlerin işlevlerini de böylelikle tanımaktadır. Çünkü bu paylaşımlar düzen oluşturma ve kurulan sistemi sürdürmede önemli bir konumdadır (Yenilmez, 2022:21).

Enfal suresinin 53. ayeti “*Bunun sebebi şudur: Bir toplum kendilerinde bulunan (iyi davranışlar)ı değiştirmedikçe Allah onlara verdiği bir nimeti değiştirmez ve şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*” güzel ahlaki tutumlarla toplumun sosyal ve manevi yönden yücelten etkenleri hatırlatmaktadır. Bu bağlamda kişilerin ve halkın tercih ettiği değişim milli-evrensel temel değerler yönünde gerçekleşmelidir (Bayraklı, 2003:46).

7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi “Ahlaki Davranışlar” ünitesinin genel kazanımı on kök değer ve ilişkisinde tutum davranışlara dönüşmesidir. Önemle ve süreklilikle üstüne durulması bir diğer sebebi, değerlerin duyuş ve düşüncelerle bağlantılı olmasıdır. Yani kişi bir ilke, örneğin yardımseverlik hususuna kıymet veriyorsa içgüdüsel olarak şahsi karakteri bu potansiyelde yücelmektedir. Aynı zamanda çevresini benzer özellikteki insanlar ile donatmaktadır (Yenilmez, 2022:22).

Kur'an-ı Kerim'in eğitim tarzı insanı tek yönüyle değil; zihin, kalp, biliş ve duyuş şeklinde tam ve kapsamlı şekilde baz almaktadır. Her birinin önemi ayrıdır. Bununla birlikte dengeli ve stratejik ilerlemektedir (Hökelekli, 2013:212).

İnsanoğlunun eğitim sistemi de bu düzende seyretmelidir. Keza birey iyiliğe olduğu kadar kötülüğe de meyille müsaittir. Bu sebeple yaratılış gayesine uygun, yön veren, terbiyevi kaidelerle yücelmelidir. Bunun için eğitim-öğretim programlarında yer alan resmi hedeflerin işlenmesinin yanı sıra okullardaki mevcut her personelin örtük öğrenme aracılığı ile rol modelliğe katkısı önemlidir. Dolayısıyla yardım davranışının belli başlı niteliksel özellikleri itina ile bireylere sunulmalıdır. İlk esas; başa kalkmadan, hor görmeden, gönülden yapılan yardımın kıymetli olduğunu hissettirmedir. Çıkar ve yarar aramadan samimiyetle uygulanmalıdır. O zaman bireyler her konuda iyilerinden ve sevdiklerinden vererek işe koyulacaktır. Şayet maddi bir paylaşımda bulunulacaksa yardım yapılan kişinin onurunun zedelenmesinden sakınılmalıdır. En önemli niyetlerden biri de karşılıksız şekilde gönülden takdimdir (Gültekin, Özcan, 2021:194).

Yardımlaşma değerinin sahası insanlar ile sınırlı değildir. Çevreye, hayvanlara, canlılara karşı da sorumluluğu vardır. Bir ağacı sulamak, sokaktaki kediye mama almak, yerdeki çöpü tenekesine atmak da doğal sistemin içinde diğerlerine karşı mesuliyettir. Dolayısıyla sadece sıradan bir görev değil, insan karakterinde uygulamaya dönük ahlaki bir erdem olarak yaşam tarzı haline bürünmelidir (Karşı, 2022:70).

SONUÇ

İnsanlara istendik davranışlar ve ahlaki erdemleri kazandırmak ancak eğitim ile mümkündür. Bu konuda içerik, konu, yöntem ve üslup bakımından zengin olan Kur'an-ı Kerim ise en temel kaynaktır. "Oku" emriyle verilen ilk görev, bireyin zihin dünyası ve inançları bakımından yeni ufuklara erişmesi için entelektüel bir teşviktir. İnsan ruhu ve akli terbiyeye ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden bilinçsiz dürtüleri besleyen etkenleri ortadan kaldırmak, algılama, kavrama yetisini arttırmak ve değerleri kendi bütünlüğü içinde geliştirmek eğitimin amaçlarındandır. Kur'an-ı Kerim ile benzer gayeleri hedeflemesi açısından din eğitimi perspektifinde Enfal Suresi üzerinde yaptığımız incelemede on kök değer açısından yeterli veriye ulaşılmıştır.

Bedir savaşı Müslümanların galibiyeti ile neticelenmiştir. Bu başarıyı doğuran etkenler de bizler için ganimet hükmündedir. Hz. Muhammed'in savaş esnasındaki davranışları, kararları, akılcı seçimleri, olaylara bakış açısı gibi davranışlar insanlara örnektir. Enfal Suresi ilk ayetinden itibaren fıkhi konulara ışık tutmasıyla hayati düzenlemeler içermektedir. Müslümanlar açısından zafer olan bu gazvenin ardından itibar kaybeden müşrikler ise intikam arzusuyla yaşamışlardır. Buna mukabil günümüz sorunları ile bağlantı kurduğumuzda birçok konunun insanlıkla senkronize olduğu görülmektedir. Harekât usulü, toplumsal değişim evreleri, ganimet taksimi, esirlere davranış şekilleri, fidye, savaş anında Müslümanın özellikleri gibi konuların yüzyılımızda da geçerliliğini sürdürdüğünü görmekteyiz. Din eğitimi çerçevesinde odağımız üslup, yöntem, kuralların yaşama aktarılma tarzı ve tebliğ hassasiyeti olduğundan, sure bu çerçevede incelenmiştir. Örneğin ganimet telaşına karşı önemli olanın arızı şeyler değil vatan sevgisi, hürriyet ve canı koruma olduğu izah edilmektedir. Bu duyguyu yaşamak için ruh olgunluğu ile iman etmek gerekmektedir. Üstelik din kardeşi kimseler müşterek değerlere sahiptir. Anlaşmazlık, tartışma, çıkar çatışması gibi düşkünlükler ilişkilere zarar verecektir. Bu yüzden Hz. Muhammed'in öncülüğünü kabul edip itaatkâr davranmak yanlış üzerine vakit kaybettirmeden doğruya ulaştıracaktır.

İkinci bölümde kök değerler ekseninde de incelediğimiz konularda Hz. Peygamberden; kardeş olmada dostluk ve saygının, iman ve itaatte sabrın, takvada öz denetimin, barışta vatanseverliği nasıl tatbik edileceğini görmekteyiz. Gerçek müminin özellikleri sıralanarak inanan insanların iç dünyası açığa vurulmaktadır. Allah anıldığında yürekleri titreyen iman sahiplerinin yaratıcısına, kendisine ve çevresine karşı sevgi dolu olması ilahi bir emirdir. Nitekim kalp ile akıl arasındaki ilişki her daim dengeli ve güçlü olmalıdır. İslam otokontrolü yerinde ve güçlü kimseler istemektedir. Bu talep de öyle dengeli

gerçekleşmeli ki tevekkül ile doyum noktasına erişmelidir. Kur'an-ı Kerim rehberliğinde insanoğlu terbiye ile üstünlüğe erişmektedir. Din eğitiminin en önemli hususlarından biri de budur. Nitekim din, insanı farklı açılardan eğiterek sağlıklı bir toplumun inşasında önemli rol oynamaktadır. Öyle ki konunun, doktrinin, ehemmiyeti kadar bunların insanlara sunulması da ayrı bir çalışmadır. Bireylerin de davranışlarına yansımada yol ve metot bilmek çok önemlidir. Çünkü disipline ederek hedefe ulaşmada kolaylık sağlamaktadır. Tıpkı Bedir Gazvesinde ordunun konumlanması sorununda Hz. Peygamberin tartışma metodunu kullanarak arkadaşları ile beyin fırtınası yapması gibi.

Her konunun öğretim ve tebliği farklı olduğu gibi aynı tema farklı yaş gruplarına çeşitli teknik ve usullerle sunulmalıdır. Milli Eğitim müfredat ve kazanımları ciddi, planlı uyum içinde ilerleyerek amaca hizmet etmektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde (4-8. Sınıflar) verilecek genel veya ayrıntı her bir bilgi büyük önem taşımaktadır. Nicelik ve nitelik yönünden yoğun gelişim evresinde olan bireylerin dine ilgisi bu aralıkta uyanmakta ve düşünme kabiliyeti gelişmektedir. 4-8. Sınıflar değerleri araştırma ve içselleştirmede kritik bir dönemi oluşturmaktadır. Bunun farkındalığı ile hazırlanan kitaplar, bu değerleri dikkate almaktadırlar. Araştırmamızda Enfal Suresinden yaptığımız çıkarımlardan görülmektedir ki hakikatler farklı insan tiplerine uygun metotlarla verilmektedir. Ele aldığımız kök değerler de sure içinde iyi insan modelinin özellikleri olarak yer almaktadır. Ulaşılmak istenen bu profil için uygulanan eğitim-öğretim, kabiliyetleri geliştirip üst düzeye çıkarmayı hedeflemektedir. Çalışmamızda on kök değeri Enfal Suresini inceleyerek izaha çalıştık. Hz. Peygamberin örnekliği, Kur'an-ı Kerim'in rehberliği ile çeşitli kaynaklardan yararlanarak ilkeleri bütünlük içinde değerlendirdik.

Günümüzde birey ve toplumda değişimler süratli bir şekilde gerçekleşmektedir. Kişiler maddi dinamiklere daha kolay adapte olurken sosyal ve psikolojik dönüşümlerde aynı ivedilikten söz etmek pek mümkün değildir. Bu yüzden değerler eğitimi çok önemli bir ihtiyaçtır. Birey ve toplumların kültürel ve toplumsal prensipleri ve evrensel değerleri benimsemesi için Kur'an'ın tüm surelerinin tek tek ele alınarak değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Netice itibarıyla Kur'an kaynaklı elde edilen veriler, din eğitiminin yöntem ve metotları ile birleştirilerek, nesillerin inşa ve ihyasında kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Açık, F. “İlk İslam Toplumunun İnşa Sürecinde Kardeşlik Projesi.” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.3, 2015.
- Açık, İ. *İlkokul 4.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Kültürel Mirasa Duyarlılık ve Vatanseverlik Değerlerinin Biyografilerle Öğretimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak, 2020.
- Ahmed, L. *Ahir Zaman Peygamberi*, Naci Kasım- İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası Anonim Şirketi, İstanbul, 1989.
- Aktaş, Ö.- Safran, M. “Evrensel Bir Değer Olarak Barış Barış Eğitiminin Tarihçesi.” *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.17, 2013.
- Algül, H. “Muhacirun-Ensar Üzerine Bir Araştırma.” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, C.5, S.1 1993.
- Alper, Ö. M. “Savaşın Doğallığından Barışın İmkanına: İbn Haldun’da Savaş ve Barış Kuramı.” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.17, 2008.
- Altuntaş H.- Şahin, M. *Kur’an-ı Kerim Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.
- Atar, F. “Nafile”, *TDV İslam Ansiklopedisi C.32*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2006.
- Ateş, A. O. “İslam ve Barış.” *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.6, 2006.
- Aydın, M. Z. *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2003.
- Aydın, K. *Din Eğitimi Açısından İsra Suresi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2014.
- Aytepe, M. “Fıtar Kavramı Bağlamında İnsanın Orta Yolu Bulma Potansiyeli”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, S.1, 2018.
- Bayraktar, A. *Enfâl- Tevbe Sûrelerindeki Kırâat-ı Aşere Farklılıkları ve Bunların Anlama Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane, 2020.
- Bayraklı, B. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri C.7*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2003.
- . *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C.8, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Bebek, A. “Mağfiret”, *TDV İslâm Ansiklopedisi C.27*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2003.

- Bedir, L. *Kur'an'da İlahi Mağfiret*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013.
- Beki, N. “İslam’da Cihat Kavramının Kapsamı”, *Ekev Akademi Dergisi*, C.21, S.70, 2017.
- Bilgili, A. S.- Küçük Turgut, B. “Hünkâr Hacı Bektaş Veli’nin Velayetnamesi’nde Saygı Değeri ve Eğitimde Kullanımı.” *DEÜİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı*, 2021.
- Bilginer, R. *Ortaokul Öğrencilerinin Vatanseverlik Değerine Yönelik Algılarının İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2019.
- Bilmen, Ö. N. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri 3*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1964.
- Bulut, H. “Kur'an Bağlamında Sabır ve Şükür İlişkisi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.16, 2020.
- Bulut, M. “İman ve Mahiyeti”, *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.11, 1998.
- Çağrıci, M. “Dostluk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.9, TDV Yayınları, Ankara, 1994.
- “Adalet”, “Af”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.1, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1998.
- “Sabır”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.35, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2008.
- “Saygı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.36, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2009.
- Can, A. “Kur'an-ı Kerim'in Salt İnsan Bağlamında Adalet Vurgusu”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.49, 2011.
- Çapan, E. *Kur'an-ı Kerim'de Sahabe*, Işık Yayınları, İzmir, 2002.
- Carreira, S. A- Coulardeau, T.- Gonzalez, E.- Kalan, E.- Quintilla, Gracia Romeral O.- Schweitzer, S.- Veeneman, I.- Villanueva, M. *Barış Eğitimi Yaygınlaştırma- Metodolojiler, Yaklaşımlar ve Vizyonlar: Uygulama Klavuzu*, ed. Meghann Besseling, Roderick; Coulardeau, Tiphaine; Schweitzer, Sebastian; Villanueva. Almanya: European Intercultural Forum e. V Almanya / Habitat Kalkınma ve Yönetişim, 2014.
- Çelik, H. “Kur'an'da Sabır ve Mükafatı”, *Kesit Akademisi Dergisi*, S. 8, 2022.
- Cerrahoğlu, İ. “Kur'an-ı Kerim'in Öngördüğü Adalet Esasları”, *Diyanet İlmi Dergi*, S.2, 1993.
- Certel, H. *Din Psikolojisi*, Tuğra Ofset, Isparta, 2011.
- Çağrıci, M, “Vatan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.42, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2012.
- İbn'ul Cevzi. *Kur'an-ı Kerim Tefsiri: Zadü'l- Mesir Fi İlmi't-Tefsir*, C.2, Çev: Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul 2009.

- Çoban, M. “Değerler Eğitimi ve Ahîlik İlkeleri”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, S.1, 2018.
- Daryal, A. M. *İslam'ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açısından Tahlili*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999.
- Doğan, R.- Ege, R. *Din Eğitimi*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013.
- Doğan, R. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8.Sınıf*, Nev Kitap, Ankara, 2018-2019.
- Ekim, T. *Bedir Savaşını Hazırlayıcı Etkenler ve Sonuçları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.
- Eliaçık, R. İ. *Yaşayan Kur'an: Türkçe Meal Tefsir*, İnşa Yayınları, İstanbul, 2007.
- Emanet, C. “Savaş Ve Barış Kavramlarının İslamî Etik Açısından Yorumlanması”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.42, 2017.
- Emanet, S. *Din Eğitimi Açısından Kur'an 'da Töve-İstiğfarın Süreç ve Yapıları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.
- Ensarioğlu, S. *İslam Siyaset Felsefesi Literatüründe Adil Savaş Kavramı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2015.
- Erdoğan, İ- Demirpolat, E.- Çelik, R.- Etik Acar, G.- Önal, M. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 5. Sınıf*, Ada Matbaacılık, Ankara, 2019.
- Ertürk, İ. *Rahman Suresi'nin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.
- Fersahoğlu, Y. *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998.
- Filiz, B. *Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Modelinin Sorumluluk Davranışlarının Kazandırılmasında Kullanılması: TVF Spor Lisesi Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2016.
- Gölcük, Ş.- Toprak, S. *Kelam: Tarih- Ekoller- Problemler*, Tekin Kitapevi, Konya, 2014.
- Gültekin, M.- Özcan, Z. “Kur'an Ayetleri Bağlamında Bir Değer Tahlili: Yardımseverlik”, *Mutalaa Dergisi*, S.1-2, 2021.
- Gültekin, M. *Yardımseverlik Değeri ve Psiko-Sosyal İşlevleri: Kur'an Ayetleri Bağlamında Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük, 2021.
- Günler, S. *Müminun Suresi'nin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Gürbüzcan, F. *Konulu tefsir çalışması: Enfâl Suresi Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Adıyaman, 2021.

- Harmanş, T. *4.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Dürüstlük Değerini Kazandırmada Edebi Ürünlerin Kullanımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2017.
- Hatip, A. “Allah’a Tevekkülün Lüzumu ve Mütevekkilin Alametleri”, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, S.3-4, 2007.
- Hatip, T. *Kur’ân’da sosyal değişim (Enfâl: 53; Ra’d: 11 âyetleri bağlamında)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Hizmetli, S. “İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, S.1-4, 1991.
- Hökelekli, H. *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.
- . *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanı Değerler*, DEM Yayınevi, İstanbul, 2013.
- İmam Gazali- Duran, A. Ç. *Yeni İhyau Ulumi’-d-Din*, C.3. Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2012.
- . *Yeni İhyau Ulumi’-d-Din*, C.4. Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2012.
- İşitan, İ. “Hz. Mevlâna Düşüncesinde Barış Kavramının Sûfi Psikolojisi Açısından Tahlili.” *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S.1, 2018.
- İslamoğlu, M. *Hayat Kitabı Kur’an : Gerekçeli Meal – Tefsir*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Kaçan, T. *Din Eğitimi Açısından Kaf Suresinin Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Kara, M. “Kur’an’da ‘Adalet Kavramı ve Güncel Değeri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.34, 2013.
- Karabulut, B. *İlkokul Hayat Bilgisi Dersinde Vatanseverlik Değerinin Etkinliklerle Öğretimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.
- Karaman, H.- Dönmez, İ. K.- Çağrıcı, M. and Gümüş, S. *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir II*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.
- Karataş, K.- Baloğlu, M. “Tevekkülün Psikolojik Yansımaları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.19, S.1, 2019.
- Karataş, G. *Sorumluluk Değerinin Yaratıcı Yazma Teknikleri ile Oluşturulan Etkinliklerle Kazandırılmasının Öğrencilerin Sorumluluk Düzeyine Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2019.
- Kardeş, E. “Machiavelli: Barışı Sevmek ve Savaşmayı Bilmek”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S.24, 2017.

- Karslı, N. “Genç ve Yetişkinlerde Yardımseverlik ve Dindarlık”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.21, 2022.
- Kasapoğlu, A. *Kur'an'da İman Psikolojisi*. Yalnızkurt Basın-Yayın Pazarlama ve Organizasyon, İstanbul, 1997.
- . Kur'an'da Adalet Psikolojisi -Adaleti Engelleyen Psiko-Sosyal Faktörler, *Hikmet Yurdu*, C.5, S.10, 2012.
- Kaya, E. *Enfâl, Âl-i İmrân ve Tevbe Sûrelerinde Bedir, Uhud ve Tebük Gazvelerinin Tasviri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019.
- Kaya, M. *Kur'anî Bir Değer Olarak Yardımseverlik Konusunun Dikab Müfredatında Ele Alınışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2021.
- Kaya, N. *Sivas Masallarının Türkçe Dersi Öğretim Programında Yer Alan Kök Değerler Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tokat, 2020.
- Kılıç, M. S. *Enfâl Sûresinin İçerdiği Hükümler ve Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr Ekseninde Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009.
- Köylü, M.- Altaş, N. *Din Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017.
- Köylü, M. *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*, DEM Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Kurt, A. *Din Sosyolojisi*, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Kurtubi. *El-Cami'li -Ahkâmî'l-Kur'an*, Ed. M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, İstanbul, 1998.
- Macit, S. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 7. Sınıf*, F M Yayıncılık, Ankara, 2019.
- Martı, H. “Çocuğu İbadete Dost Eylemek”, *Dört Aylık Eğitim Araştırmaları Dergisi Sayı 17*, 2009.
- Mevdudi, Ebu'l Ala. *Tefhimu'l Kur'an*, terc: Ahmet, Bengisu Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Müftüoğlu, M. “Af, Mağfiret ve Tövbe Kavramlarının Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S.3, 2017.
- Okumuş, E. “Küresel Durum ‘Problem’i Evrensel Barış ve İslam”, *Diyanet İlmi Dergi*, S.3, 2008.
- Öğük, A. *Rum Suresinde Din Eğitimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Önkal, A. “Hicret”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.17, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998.

- Öz, M. *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2016.
- Özaktan, F. *Enfâl ve Tevbe Sûreleri Bağlamında Siyerin Tefsirdeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Özdemir, A. “Silm ve Sulh Kavramları Açısından Kur'an Barışı”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2 2010.
- Özdemir, M. N. “Bazı Yönleri İle Bedir Gazvesi”, *Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.12, 2017.
- Özdemir, S. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6.Sınıf*, Ada Matbaacılık, Ankara, 2019.
- Özel, A. *İslam Hukukunda Ülke Kavramı, Darülsalam Darülharb*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Özkan, M. “Tarihin Öznesinin Tespitinde, Kur'an'ın Tarih İlmine Katkısı/Kaynaklığı Üzerine -Bedir Savaşı Örneği”, *İstem Dergisi*, S.16, 2010.
- Öztürk, M. F. *Mücadele Suresi'nin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.
- Pınarbaşı, B. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4.Sınıf*, Tutku Yayıncılık, Ankara, 2019.
- Sabuni, M. A. *Safvetü't-Tefasir : Tefsirlerin Özü*, Ed. Nedim Yılmaz, çev. Sadreddin Gümüş. Ensar Neşriyat, İstanbul, 1995.
- Sabuni, M. A. es. *Safvetü't-Tefasir 2 -Tefsirlerin Özü*, Ed. Nedim Gümüş, Sadreddin Yılmaz, Yeni Şafak, İstanbul, 1995.
- Sancak. S. *Haşr Suresinin Din Eğitimi Açısından Yorumu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- Sunar, N. *Enbiya Suresi'nin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.
- Şahin, H. *Kur'an'da 'Takva' Kavramı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2006.
- Şahin, Y. *Din Eğitimi Açısından Kur'an-ı Kerim'e Göre Takva Kavramı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Şanver, M. *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001.
- Saraç, M. F. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, C.1, Risale Basın-Yayın Ltd., İstanbul, 1990.
- Şekkeli, N. Ş. *Ergenlerde Adaletli Davranışın ve Dürüstlüğün Dindanlık Eğilimleriyle İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2019.
- Selim, A. M. “İslam Hukukuna Göre İnsanın Temel Hak ve Sorumlulukları”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları*, No.22, 2018.

- Şen, M. *Furkan Suresi'nin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Şenses, M. “Siyaset, Savaş ve Etik”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, S.56, 2019.
- Serinsu, A. N. *Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzul*, Şule Yayınları, İstanbul, 1996.
- Sezikli, A , “Münafık”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.31, TDV Yayınları, İstanbul, 2006.
- Şimşek, E. “Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV*, S.1, 2004.
- Şimşir, Ş. I. *Zümer Suresi'nin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2002.
- Sinanoğlu, M, “İman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000.
- “İslam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.23, İstanbul, 2001.
- Sürücü, T. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarının Kök Değerler Açısından İncelenmesi (4-8. Sınıflar)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2022.
- Şubber, A. S. A. “Kendini Yetiştirmede İlk Adım; Tövbe”, *Misbah Dergisi*, S.7, 2014.
- Tarhan, E. *Vatandaşlık Bağlamında Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Vatanseverlik Tutumları ve Görüşleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu, 2019.
- Tekin, S. *Mutaffifin Suresi'nin Din Eğitimi Açısından Yorum ve Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Topçu, M. *Münafikun Suresi'nin Din Eğitimi Açısından Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Topuz, İ. “Dinî Değerlerin Karar Alma Süreçlerindeki Etkisi”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, S.3 2013.
- Tosun, C. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem Akademi, Ankara, 2017.
- Tuğlu, N. *Maturidilik ve Hadis Maturidi Kelam Ekolu Çerçevesinde Kelami Hadislerin Değerlendirilmesi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2016.
- Türcan, T. *İslam Hukuku*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015.
- Türkmen, S. *İniş Sırasına Göre Kur'an'ın Türkçe Çevirisi*, Sadık Türkmen Yayınları, İstanbul, 2010.
- Tutar, A. “Hz. Muhammed ve Sabır”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, 1999.
- Uludağ, S, “Muhabbet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.30, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2005.

- “Takva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.39, İstanbul, 2010.
- “Tevekkül”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.41, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2012.
- Yalçinkaya, M. *Maturidi’de İman-Amel İlişkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2014.
- Yalnız, A. “Değerler Eğitimi Kavramı Olarak Dürüstlük ve Dürüstlük Ölçeği (DÖ) Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/34, 2018.
- Yavuz, K. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Yazır, E. M. H. *Hak Dini Kur'an Dili (Sadeleştirilmiş)*, Yeni Doğan Yayın Dağıtım, İstanbul, 2001.
- Yenilmez, Ö. *Öğretmen Adaylarının Çocuk Haklarını, Yardımseverlik Değerini ve Empati Becerisini Algılama Düzeylerinin Belirlenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa, 2022.
- Yeşilyurt, T. *Kelam III - Sistemik Kelam/ İman ve İlahiyat*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
- Yiğittir, S.- Öcal, A. “İlköğretim 6.Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.24, 2010.
- Yıldırım, A. *Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Sorumluluk Yardımseverlik Vatanseverlik ve Saygı Değerlerinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin, 2021.
- Yıldırım, S. “Azim”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.4, TDV Yayınları, İstanbul, 1991.
- Yıldız, H. D. “Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarih”i I”, eds. Kenan Seyithanoğlu (Editör), Ahmet Rüştü Çelebi (Maliye ve Ekonomi Uzmanı), Ahmet Hurşitoğlu (İktisatçı), Vehbi Vakkasoğlu (Eğitimci-Yazar), Çağ Yayınları, İstanbul, 1986.
- Yıldız, K. “Sorumluluk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.37, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2009.
- Yıldız, N. *Siyer ve Meğazi eşliğinde Kur'an vahyini okumak Enfâl Sûresinde Bedir Savaşı Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü, Ankara, 2020.
- Yılmaz, M. *Vakı'a Suresi'nin Din Eğitimi Açısından Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- Yüksel, M. A. “Kur'an'da Ulusal ve Evrensel Barışın İlkeleri”, *Universal Journal of Theology*, C.4, S.1, 2019.
- Zengin, F. *İslam Siyasi Tarihinde Ensar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2014.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Feyza GÖKGÖZ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Mersin-Mut Anadolu İmam-Hatip Lisesi
Lisans Diploması	Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2017
Yabancı Dil/Diller	İngilizce, Almanca

